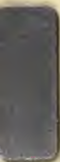

6
4 K
38

I. LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBRI DVO,

Qui de Gladiatoribus.

Editio vltima, auctior & ornatior.
In quâ quid distinctè præstitum sit, pagina altera docebit.

LVGDVNI BATAVORVM,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Franciscum Raphelengium.
cIↄ. Iↄ. XC.

I. LIPSIVS LECTOREM MEVM HÆC MONEO.

Vltimâ istâ editione inprimis Græca, quorum interpretatio à non nemine desiderabatur, ipsi vertimus. II. Quædam, quæ addi vel ad lucem, vel ad doctrinam, poterant, Capitis cuiusque calci opportunè subiecimus. Ægrè enim in isto genere fieri potest, quin aliquid dies & vberior lectio instillent. III. denique & Figuras inseri passus sum: sed verè passus. Nam eas ad sensum aut votum meum non esse, liberè profiteor. nec facilè vlla hodie ars expresserit mores & opes illas priscas. Fruantur tamen istis, quibus mens ad altiora non assurgit.

AD
NOBILISSIMVM
AMPLISSIMVMQVE V.
AVGERIVM GISLENIVM
BVSBEQVIVM.

IBROS, quos de Gladiatorum priſco ritu diu conceptos nunc profero; lucem adſpicere volui, Vir nobiliſſime, in nomine tuo. Volui, imò debui. ſiue amoris tui cauſa, quem in præſentem abſentemq. perſeueras: ſiue virtutis doctrinæque, qua iure omnium bonorum oculos in te conuertiſti. certè meos. Nempe tu ille es, qui res & conſilia tractaſti Imperatoris non vnius. tu ille, qui ſummis de rebus ad ſummum Principem legatus, inter ipſos hoſtes cognomen repperiſti Boni. Scilicet vt radij Solis in ſordes & caligantia loca coniecti, illuſtrant, non inquinantur: ſic tu, inter feros illos ſqualentéſque animos, reſplenduiſti nihilominus vera virtutis

tuæ luce. Et prudentiam sileo doctrinamque: votum hoc tantùm interpono, vt similes tui consiliarij contingant patriæ, quam Fata volent esse saluam. Vidimus nuper libellum duplicem Itineris & Consilij tui. libellum: sed qui, meo animo, scholas dissertationesque superat multorum sapientum. Breuia omnia, fateor: & eò placent magis, quia inclusa prudentia, non ostensa. Quin genus ipsum dictionis (etsi id minimè inter tuas curas) priscum adstrictumque, sententiis occultum: &, quod verè inuideo, subtilis breuitas innata tibi, nobis adfectata. Sed ne fræna ingenio meo laxem in hoc campo: munus à me cape, Vir maxime; non pretium, vt me deuinctum liberem, sed pignus vt obstringam. Nec enim exigua hæc, & de ludis verè ludum, referendæ gratiæ esse volumus, sed testandæ. Quamquam huic ipsi operæ aliquod pretium fortasse erit apud eos, qui veteri germanaque doctrinâ non perfusi sunt sed tincti: qui hac velut face illustratum iri infinitos scriptorum locos non inuiti fatebuntur. Nam nouos istos &, vt sic dicam, musteos homines, iure sperno ab

no ab his libris: qui, tamquam in vænalibus, loqui adhuc Latinè tentant: quique magni & beati ſibi videntur in præceptiunculis & bracteatis aliquot nugis, quas oculo recto non digner aſpicere. At mihi priſca placita; & vt ille apud Comicum,

Qui vtuntur vino vetere, ſapientes putat: ſic nos, qui doctrinâ. Vale. & me ama. hæc tuêre.

CARMEN
IN LIBROS SATVRNALIVM
AD IACOBVM MONAVVM.

Saturnalia iô, nouum iô libellum
Rarum, ô Iupiter! & laborioso
LIPSI *pumice nuper expolitum:*
LIPSI, *quem Latij intimos recessus*
Scrutantem Batauæ *stupent* Camenæ.
Prisci temporis en redit venustas,
Prisci temporis en redit voluptas,
Et fasti veteres & obsoleti,
In lucem redeunt ioci saléque.
Priscus mox etiam redibit annus.
Nil pulcrum, nisi quod probârit Oscus
Et scabræ Lapidum notæ loquuntur.
At prisca ô etiam fides, & aurêa
Saturni illa reciprocetur ætas
Tot postliminio expetita ab annis.
Sed frustra omnia. Nam Monaue mores
Narramus veteres, nouos probamus,
Et linguam haud animos nouos paramus.
Nos ergo interea, Monaue, dum sors
Prisci delicias reducat æui,
Prisci relliquiis fruemur æui:
Saturnalibus optimo dierum,
Saturnalibus optimo librorum.

IVSTVS LIPSIVS CHRISTOPH. PLANTINO S. DICO.

T tu fidem etiam meam appellas; & vbi Satyra, inquis, vbi funus? Quid tibi vis, mi Plantine? an vt ego sim funus? Si nescis, hoc agitur. Difficile enim dictu creditúque, quas turbas mihi dederit Satyra illa prior, parum herclè liquido auspicio emissa. Clamores, conuicia, sibili. Alius, Quis iste qui sine vllis suffragiis Censorem publicum agit? qui inuidiam sibi non hominum, sed gentium parat? Insanit homo. irruit in se ipse, & segetem incidit suæ famæ. Alius, Me apertè læsit: alius, Me schemate percussit. Et ad summam ea dicta, imò scripta de misella Satyra, quæ sine rubore nemo ex ergastulo audiat cum inusta fronte. At ego fatuus etiam gratiam expectabam ab nouitate scripti. ignarus scilicet deliciarum huius æui: qui eò iam venimus, vt nec vitia nostra, nec remedia ferre possimus. Atqui olim Seneca in Claudium ludere potuit, non cum sale solùm sed cum morsu; idque filio & coniuge superstite, imò regnante: mihi venia opus, leuiter & leniter ineptias tangenti Critici gregis. Quid enim castigatione illa mollius? adeò vt lenitate nimia præuaricatus videri possim publicæ caussæ. Reuera enim lusi, non læsi: & ostendi vulnera, non impressi. At enim tectè & colore quodam nos tangis, inquiunt. O non interpretes meæ mentis, sed diuinos! qui non dictum mihi, non scriptum, fortasse nec cogitatum, tamen id sciunt. Per colorem ego te? qui ne nunc quidem, cuius coloris sis, scio. Vnus aut alter per-

ſtricti mihi, fateor. ſed adeò non tecta aut obliqua petitione, vt nominauerim etiam, & percuſſerim, quod dicitur, manu rectâ. In te ſi culpa ſimilis: bene & ingenuè, quod agnoſcis. tamen quid ego poſſum, ſi telo quod in alterum ieci tu occurris, & induis te tua ſponte? At enim Principum ius imminutum iui. Cedò vbi? quian' poëſim manare negaui ab Auguſto fonte? Idem nunc nego. & honores, titulos, quæque alia fortunæ ſunt, tribui poſſe à Principibus fateor: ingenium doctrinamq. non eripi, non dari. En crimen, quod dignum ſit tunica moleſta. Nec enim aliud vel fidiculis expreſſerint ex omni eo ſcripto. Itaque, *vt illuc redeam, mi Plantine, fruſtrà me vocas in turbidam hanc arenam. diuerti in aliam, cum voluptate magis, & ſine noxâ. Ad ludos, inquam, me dedi & ſpectacula priſca. quæ deſita & ignota noſtro æuo retraxi, & propoſui non auribus ſolùm, ſed oculis; neque vt legi, ſed pænè dicam ſpectari poſſint. Hoc ipſum erit fortaſſe qui ſpernet, vt leue. ſed ſpernet, non culpabit. Mihi autem ſatis, vt hanc inquietam manum & anceps acumen ſtili conſumam in re ſi non magnæ famæ, at non malæ. Nullius intererit quid de Secutore aut Myrmillone delirem: & ridebit aliquis in his nugis, non ringetur. Denique extra iudicium & proſcriptionem fuero. Ius ſcribende Satyræ Apollinari alicui relinquam, qui id à* Principe impetrabit. Tu, vir amice, pro Satura Saturnal hoc habe; pro Funere Munus: & tuam meamque cauſſam ages, ſi opus erit, apud eos qui & hæc & memorias omnes veteres non periſſe vellent, ſed interiſſe. Vale.*

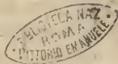
*Sidonij lib. I. epiſtolam XI. vide. quò reſpexi.

I. Lipsi

I. LIPSI

SATVRNALIVM SERMONVM

LIBER I.

CAP. I.

Occasio & origo horum sermonum.

MENSIS December erat, & per febriculam valetudo mihi non bona. Itaque visendi causa ad me venerunt Victor Giselinus & Ianus Lernutius familiares mei. Et post salutem, Lernutius: Iámne melius? ait. Huius quidem operâ, inquam ego. certè, Victor, hanc noctem clementem & cum quiete habui: & omnino commodior esse mihi visus sum post hesternam medicinam. Ita facilè censebam, ait Victor. sed cedo venam, sodes, vt tangam. Cùm tetigisset, hilariore vultu, Benè habet, inquit: respexit nos Hygeia. Sed duo etiam sunt, à quibus procul habendus es, Lipsi, libri & curæ. quæ nisi vitas, seriò dico, teipse euitas. Ego cum risu: Ab altera quidem caussa immortalis sum, Victor. Nam libros, per hæc tædia temporum, summis digitis vix tango. Curarum, fateor, largiter est: & publica siue priuata respiciam, bona earum vbique seges. Atqui scito, ait Victor, non ab alio quàm curarum igne magis

interfici vitalem illum in nobis fontem. At enim patria & nos periclitamur. Scio. sed tu egoque habenas scilicet temperabimus publici fati? Curæ sint hæc curæ illi, qui supra nos curat. Tu Anaxagoram cogita, qui increpanti cuidam * οὐδέν σοι μέλει τῆς πατρίδος; εὐφήμει, ἔφη. ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, & simul cælum ostendebat. Hæc enim reuera patria nobis. & vt radij solis per terram sparsi, à cælo & in cælo tamen sunt: sic noster animus quanquam in terris, humilia ista spernat, versceturque apud originem sui. Dicebat hæc Victor; & ecce puer nuntians duos de via, vti apparebat, aduenisse, quibus opus esset me conuento. Surrexi. & iam ad vos redeo, inquam; ne graue sit tantisper solos esse ad hunc ignem. Et simul innui puero ligna iniicere, & largius exstruere focum. Ecce autem exiens video ad fores Duzam, Pighiumque. Cùm trepidâ gratulatione collùm iis inuasi, Et vos estis? inquam. ô sperati mihi optatiq. saluete. Vnde autem, & quò per hanc anni hiemem? Nec enim temerarium est, credo. Ego quidem è Batauis, ait Duza; & tua vnius caussa. Pighius hic à Veteribus suis: iunxitque nos in via bonus aliquis deus. Mihi certè bonus, inquam: & iam viuo valeoque, cùm vos teneo. Sed intremus, quæso: & date duobus istis pariter quod gaudeant. Simul Victor & Lernutius ad limen facti obuij, atque inter se amicissimè complexi sunt. Sed diuelli ego, Et heus, heus, inquam, sedeamus: neu diutiùs ignem inuidete istis, qui stupent certè à curru. Nam herclè strictum hodie frigus, &, vt ille ait,

* Nil nunc tibi cum patriâ? Bona verba, inquit. mihi summæ curæ illa patria.

Iam

Iam prata canis albicant pruinis.

Imò iam calemus, ait Duza, apud te quidem nostrum ignem. Sed quid morbi fuerat, sodes? Nam de inualetudine tua Antuerpiæ accepimus à nostro Plantino. & mehercules etiam palles. Non nunc quidem, inquam ego. nam vos me hoc gaudio dedistis in ruborem. Tamen febricula fuerat, in qua oppugnanda noster hic verè Victor. Sed sedete, agite, mi hospites. vetus verbum nostis, Romanus sedendo vincit. Cùm sedissemus, Quàm saluè autem omnia in Batauia inquam, mi Duza? Priuatim omnia, inquit. Nam de rep. quid dicam, nisi maria malorum? Melius ominare, inquam. & nónne per hanc pacem sedauit illa tempestas? Caput mouens leuiter Duza, Vereor, inquit, vt paucorum modò dierum Alcedonia illa sint, non firma tranquillitas. Facem exstinctam si igni admoueas, vehementius accenditur: sic positum hoc bellum metuo vt insurgat & acrius recrudescat. Heu sæculum! inquam ego.

Enimuerò di quasi pilas nos homines habent,

vt ait Comicus: ita pace & bello alternis iactamur, quasi per lusum. Sed mittamus hæc scæua. Pighius noster quid, & quò? Antuerpiæ, inquit, nescio quid litium molestiarumque mihi fuit cum nummario tricone: quas detersum veni (me designabat) in hoc Sole. Ego verò detergebo, inquam: & lubentiorem te faciam, quàm ipsa Lubentia est. Conuersusque ad reliquos, Vos amici, aio, cænabitis apud me vnà cum isthoc hodie. Vultu renuit solus Duza, &, Non potest Lipsi, inquit: nam vocata opera est. Quid vo-

cata? inquam. nónne Aduenticia hodie debita vobis? Iure communi peregrinantium impetrabo hoc certè: ſi minus, vel * ἐν χειρὸς νόμῳ, vt dicunt Græci. Et ſimul iniiciebam manum. Cum ſubriſu Duza, Hæc quidem vis eſt, inquit. Cæſar videor: ita iugulum mihi petit iſte Brutus. Tamen, amici, relictas omnes res habeo præ quod vos vultis. Puer modò adſit, qui ad Canterum renuntiet. En adeſt, inquam. abi puer, & redi citius quàm Aſparagi coquantur. Nos intereà ambulemus.

* manuariâ lege.

CAPVT II.

Salini religio in menſa. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defenſa. Saturnalia, ſeruorum dies. Seneca correctus explicatuſque. Saturnus deus. Feſtus & Cicero emendati. Mutatio veſtis. Cœnatoria. Syntheſis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

PVER redire mihi tardè viſus. Itaque ſpatiis aliquot confectis, Sedeamus, inquam: puer hic Duzæ intereà miniſtrauerit. Age tu, vaſum cum aqua. Lauimus. & cùm trepidarent de loco, Etiam inter vos hæ deliciæ? inquam. Amicitia aut pares omnes accipit, aut facit. Sede tu Duza, tu Pighi, vos reliqui. Ego adſedi in imo. Et cùm oculos circumtuliſſem, Heus puer, inquam, profana nobis hæc menſa eſt. ſalinum oblitus. Lernutius me adſpexit, velut cauſſam requirens eius dicti. Ita, inquam, Lernuti. Profanam ſine ſalino menſam eſſe veterum opinio fuit; ſed & noſtra. Arnobius: *Sacras facitis menſas ſalino-*

Salinum ſacram menſam facit.

rum appositu, & simulacris deorum. Quin & salinum ipsum inter vasa sacra. Benè notat interpres vetus ad illud Horatij,

—— *splendet in mensa tenui salinum.*

Salinum propriè est * *patella, in qua diis primitiæ cum sale offerebantur.* Et Statius ad hanc mentem : *Et si nō tenera patella, sed aliud vasum distinctum.*

—— *& exiguo placuerunt farra salino.*

Itaque in Liuio libro XXVI. ferre iam possum, *Vt salinum patellamque deorum caussa habeant.* etsi non pessimè rescripsi * olim, *culignam.* Sed adfirmat vulgatam etiam Valerius, qui de paupertate Fabricij & Æmilij : *Vterque*, inquit, *patellam deorum & salinum habuit.* Et Plinius: *Fabricius bellicosos Imperatores plus quàm pateram & salinum ex argento habere vetabat.* At de simulacris deorum, quod addit Arnobius: verum est, collocasse eos in mensa statuam dei cuiuspiam velut tutelam geniumque mensæ. Ita Herculem Epitrapezium lego in Siluis Statij: qui Vindici fuit

* *Vide Epist. Quæst. lib. I. ep. VIII.*

In mensa olim deorum imago aliqua.

—— *Castæ Genius tutelaque mensæ.*

Et antè Vindicem, eum

——* *Pellæus habebat*

Regnator, lætis numen venerabile mensis.

Quinetiam deos ipsos initio mensæ inuocabant. Quintilianus Declamat. CCCI. *Habuisti honorem & illud humile limen intrasti, & adisti mensam: ad quam cum venire cœpimus, deos inuocamus.* Inter hos sermones puer regressus à Cantero. Ego inclamaui, Ades, inquam; testudo, non homo: & qui ignauiorem possis facere ipsam ignauiam. Dic, vbi moratus? Para-

* *Martial. de eodem Hercule Vindicis.* Hoc habuit numen Pellæi mensa tyranni.

bat respondere puer, sed Duza occupauit. &, Vnam hanc noxiam amitte Lipsi, inquit. Seruorum hic dies est. Quid tu iam? inquam. Nempe, inquit, hodie Saturnalia. Cùm capite ego abnuissem, Ita verò, inquit, hodie legitima veterum Saturnalia. aut Fasti omnes me fallunt, qui ea coniiciunt in diem XVI. Kalẽdas. Atqui per id festum, velut vsurariam quandam libertatem seruos habuisse, non ignoras. Imò ius iis datum quodam genere supra ipsos dominos; cum quibus commutabant etiam vestem. Dio lib. LVIII. ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. id est, *Saturnalibus serui habitum herilem sumentes festiuè agunt.* Atque adeò sedebant ad dominicam mensam, dominis præministrantibus. Athenæus lib. XIV. ταῖς τῶν Κρονίων ἡμέραις ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίων παισὶν ἑστιᾶν τοὺς οἰκετάς, αὐτοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους λειτουργίας. id est, *Saturnalium diebus, mos Romanis, præbere seruis conuiuium, sic vt ipsi officia seruorum obirent.* Attij versus huic rei:

Exercent epulas læti, famulosque procurant
Quisque suos.

Et Senecæ locum non inuitum huc traxerim, epistola XLVII. *Instituerunt diem festum, non quo solùm* (ex veteri meo libro, *solo*, cum sententiæ totius medicinâ) *cum seruis domini vescerentur, sed quo vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam remp. esse iudicauerunt.* Nam intellegit hoc Saturnalium festum. Ego post ea Duzæ verba placatior, imò verò iam hilarior, Abi puer, inquam, vicisti hoc patrono. conuersusque ad conuiuas, Amici, aio, combura-

Saturnalia veterum, quo die.

Seruis tunc libertas.

Imò domini fungebantur eorum vices.

Seneca explicatus.

Correctusq;.

comburamus hunc diem. Bona Saturnalia hodie.

Quapropter edulcare conuenit vitam,
Curasque acerbas sensibus gubernare.

vt ait Matius. Id quidem in procliui, ait Pighius. Certè, vt hic apparatus est, nos hodie molliùs apud te curabimur, quàm regi Antiocho oculi solent. Non cibo, Pighi, inquam, (subita enim hæc cænula est, & velut condicta) sed voluntate certè lubentiaque. Sed doce nos, antiquúmne hoc Saturni festum? Antiquissimum, ait Pighius. Nam Saturnus, vti scire te scio, inter veterrimos Italiæ deos. qui frugibus repertor, quique gentes eas primus docuisse creditur sationes. Itaque non dubiè Latinis nomen inuênit à satu. Vt enim à portu Portunnus, à nuptu Neptunnus; sic disertè à satu, Satunnus. Nam ita primitùs pronuntiabant. Festus: *Hic deus in Saliaribus Satunnus nominatur, videlicet à sationibus.* malè ibi vulgò, *Satirnus,* vel, *Saturnus.* Nam Salij scilicet aliter indigetabant, quàm vulgus. Sic Tertullianus, *Exceptus à Iano, vel vt Salij volunt, Eano.* Crebra autem & vetus ea terminatio in nominibus deorum. Sic Pilunnus, Picunnus, Vertunnus, etiam hodie in antiquioribus libris: denique, vt dixi, Neptunnus. Victor hîc interfatus, De Neptuno Pighi, inquit, permitte ambigam: Cicero contra te, qui deriuat à nando. Eius verba II. De natura deor. *Vt à portu Portunus, sic Neptunus à nando, prioribus litteris paullum immutatis.* Pighius excepit, Imò tu permitte de scriptura ista ambigam. Neptunus ais à nando? quomodo potest? Rem spectem, siue verba: infelix originatio tua Cicero,

Saturni etymon Latinũ.

Festus correctus.

Ratio terminandi inflectendique nomina deorum prisca.

In Cicerone diuinatio.

cero, imò falſa. Varro melius, *Neptunus*, inquit, *quòd mare terras obnubit*. Sed, mea fide, nunquam fugit id verbum ab ore Marci. Corruptum locum adſero, ſcribendumque, *à nubendo*, vel, *à nuptu*. Res auctor eſt, & Cicero ipſe, qui comparat Neptuni etymon cum Portunni. ineptiſſimè, vulgata quidem illa lectio ſi vera ſit. quam ego planiſſimè perſuaſus ſum ab ſtolido aliquo Herma eſſe, qui nubendi verbum non niſi in coniugiis nouerat. Vetus ergo in Italia ille deus: etiam feſtum, ſi Macrobij centonibus fides, quos vobis non inculco. Dionyſius Halicarnaſſeus originem Saturnalium ad regem Tullum clarè refert libro tertio. At Liuius poſt reges exactos demum feſtum id conſtituit, lib.II. *A Sempronio*, inquit, *& M. Minutio Coſs. ædes Saturno dedicata: Saturnalia inſtitutus feſtus dies*. Imò centenis aliquot pòſt annis agnoſcere inſtitutionem eius videtur libro vigeſimo tertio: ea mente tamen, credo, quòd aut paucis adhuc ſacer feſtuſque eſſet is dies; aut quòd tunc demum in Decembrem menſem reiectus, cùm anteà habitus alio menſe. Verba quidem Liuij clara hæc: *Poſtremò, ex libris Decembri iam menſe ad ædem Saturni immolatum eſt, lectiſterniumque imperatum & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatum: populuſque eum diem feſtum habere ac ſeruare in perpetuum iuſſus*. Nam hæc narrat Cn. Seruilio & C. Flaminio Coſs. bello Punico ſecundo. Ait Liuius, clamatum Saturnalia. Vellem voce addita, Iò Saturnalia. Certè is ſolemnis clamor. Dio de militibus in Claudij libertum iocantibus: συμβοήσαντες ἐξαίφνης τοῦτο δὴ τὸ θρυλλούμενον,

Saturnalia quando inſtituta.

Diſſenſus Liuij à Dionyſio.

Iò Saturnalia.

λέγοντες, ἰὼ Σατουρνάλια. id est, *clamantes statim illud tritum, Iô Saturnalia.* Macrobius tamen, vt vulgata lectio Liuij: *quo solo die apud ædem Saturni, conuiuio soluto, Saturnalia clamabantur.* Clamabant &, Bona Saturnalia. Arrianus in Dissertationibus Epicteti: τοῖς γὰρ παιδίοις ὅταν προσελθόντα κροτῇ καὶ λέγῃ, σήμερον Σατουρνάλια ἀγαθά, λέγομεν οὐκ ἔστιν ἀγαθὰ ταῦτα; οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐπικροτοῦμεν. id est, *Pueris enim cùm aduenniunt plaudentes & dicentes, Hodie bona Saturnalia, dicimúsne, Non sunt hæc bona? nequaquam: sed ipsi quoq. applaudimus.* Martialis allusit, Bona Saturnalia.

Iste tibi faciet Bona Saturnalia porcus.

Fortasse & Catullus, *Saturnalibus optimo dierum.* Caussa huic clamori, præter religionem, etiam lætitia. quia certè non alium diem priuatim publicéq; habuerunt hilariorem. Inde sermo, Saturnum Pollucis filium esse, *vel à pollendo* (ait Fulgentius in Mythologicis) *vel à pollucibilitate, quam nos humanitatem dicimus. Vnde & Plautus in comœdia Epidici ait, Bibite, pergræcamini pollucibiliter..* Nec male Fulgentius. Omnes enim illi dies reuera iocorum conuiuiorúmque. Inde ortum, vt præter reliqui temporis morem, Saturnalibus manè lauarent, quasi statim transituri ad mensam. Discici è solo Tertulliano: *Non lauor,* inquit, *diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam: attamen lauor honesta hora & salubri.* Et ab eadem caussa; vt ego quidem coniicio, instituta mutatio vestis. Nam Imperatorum temporibus, Senatores Equitesque, Saturnalibus, in synthesi conspiciebantur. Refero ad Imperatorum tempora. quia vix est, vt id obtinuerit antè; vel ex Seneca, epistola XVIII. *Si te hîc haberem, libenter*

Bona Saturnalia.

Saturnus Pollucis proles.

Lætitia Saturnalium.

Manè tunc lauabant.

Synthesinati etiam honestiores ciues.

Quando id institutum.

benter conferrem quid existimares esse faciendum: vtrum nihil ex cotidianâ consuetudine mutandum, an & hilarius cœnandum & exuendum togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solet, voluptatis causâ & festorum dierum vestem mutauimus. Ita enim narrat, vt videatur eam culpam impingere suo æuo. Idque in parte verum. Nam olim quidé Togas ponebant domini, easque serui induebant: at synthesim sumpsisse eos non credo, non lego. Quæ tamen Senecæ & pòst æuo, receptissima per eos dies. Martialis:

Synthesibus dum gaudet Eques dominusque Senatus,
Dumque decent nostrum pillea sumpta Iouem.

Nec alterius sententiæ illud epigramma:

Nil lasciuius est Charisiano.
Saturnalibus ambulat togatus.

Quare institutum. Caussa recipiendi, quoniam cænatoria, opinor, ea vestis. At Saturnalia, non aliud quàm promiscuæ epulæ & velut continentes comissationes. Iure ergo, tanquam in publico quodam ciuitatis conuiuio, sumpta vestis quæ ad conuiuia; eaque etiam in publico vsurpata lætitiæ testandæ. Finierat Pighius. sed ad eum Victor, Velim Pighi, inquit, paullò ista fusius: Tibi hîc liquet, credo: sed nobis in priscis iis ritibus adhuc nubes. quam sermonis tui luce remoue. Parebo, inquit. etsi vobis eruditis rerum veterum, satis censebam, vt pedem modò ponerem in viam. Romanis in duplici discrimine vestis. Alia Domestica, alia Forensis. Suetonius, Ammianus, Iurisconsulti. Illa intra parietes scilicet vsui: hæc in negotiis inque foro. Commutare eas, & domi forensem, aut

Forensis vestis & Domestica.

ſem, aut foris domeſticam induiſſe, probrum. Inter domeſticas, Cænatoria. quam non fas videre publicam lucem. Martialis in lemmate, *Cænatoria:*

Cænatoria domi tantùm.

Nec fora ſunt nobis, nec ſunt vadimonia nota:
Hoc opus eſt, pictis accubuiſſe thoris.

Itaque vt rem nouam narrat Dio in Hadriano, quòd Fronto nobilis orator Turbonis tribunal adierit ἐν τῇ στολῇ τῇ δειπνίτιδι, *in conuiuiali veſte.* Et ab hac mente idem Hadrianus Imp. *Senatores & Equites ſemper in publico togatos eſſe iuſſit, niſi à cænâ reuerterentur*, ait Spartianus in eius vitâ. Et benè iuuat Spartianus. Fas enim mosque, vt apparet, cum cænatoriis conſpici in publico, ſub cænæ tempus. Cur non igitur Saturnalibus diebus permiſſum, per quos continuæ, vt dixi, cænæ? Hercules non aliam cauſſam video Syntheſis ſumptæ. Nam quod probandum ſupereſt, Syntheſim adfirmo dictam cænatoriam veſtem: vtique hominum lautiorum. Martialis ſatis clarè:

Aut foris etiam, ſed ſub tempus cænæ.

Syntheſis, inter cænatoria.

Vndecies vnâ ſurrexti, Zoïle, cænâ:
Et mutata tibi eſt ſyntheſis vndecies.

Tranquillus validè adiuuat, qui in Nerone obſeruat cum notâ, quòd *plerumq. ſyntheſinam indutus, prodierit in publicum, ſine cinctu & diſcalceatus.* qui ſcilicet conuiuantium habitus. Iámne capitis? an etiam de Cænatoriis latiùs dico? Annuiſtis: dicam. Mos ille vetus Romæ, vt domi haberent veſtes ad cænam. & ſi foris cænarent, acciperent ab amicis, aut ipſi adferrent. Capitolinus in vitâ Maximini: *Cùm ad cænā ab Alexandro eſſet vocatus, in patris honorem, quòd ei deeſſet veſtis cænatoria, ipſius Alexandri accepit.* Plautus Pallium ma-

Semper Romani veſtem in cænâ mutabant.

Pallium, pro
tâ veſte.

lacum, id appellauit, me interprete, Bacchidibus:

Plauto Bac.

Pro galeâ scaphium, pro insigni sit corolla plectilis,
Pro hastâ talus, pro loricâ malacum capiam pallium.

Nam describit omnia, quæ solita conuiuio. Et benè, Pallium. credo enim fuisse ad eam formam. Martialis quidem sic appellat, vbi de se cum vxore accumbēte:

Ad mensam venies, sed sic diuisa recumbes,
Ut non tangantur pallia nostra tuis.

Et Petronius de Trimalcione cœnante: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque oneratas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam.* Rectè etiam, Malacum Plautus. Reuerà enim mollior pretiosiorq. ea vestis, & è purpurâ sæpè. Apud Horatium vetula amatrix:

Muricibus Tyriis iterata vellera lanæ
Cui properabantur? tibi nempe.
Ne foret æquales inter conuiua, magis quem
Diligeret mulier sua, quàm te.

Nam ad conuiuia manifestè accommodat. Etiam Petronius: *Vestimenta mea cubitoria* (legerim, *accubitoria*, litterulâ retractâ) *perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria sine dubio sed iam* (malim negandi notâ, *sed haud*, vt dibapha significet) *semel lota.* Sed & Persius:

Petronius leuiter emendatus.
Accubitoria vestimenta.

—ecce inter pocula quærunt
Romulidæ saturi, quid dia poëmata narrent.
Heic aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna est,
Rancidulum quiddam, &c.

Nam lænam circum humeros & quidem hyacinthinam, vestem hanc dixit conuiuialem. Lautiorum videlicet hominum cœnatoria semper purpurea coccináve: quæ

Læna, pro cœnatoriis. Plerumque è purpurâ, coccóve.

náve; quæ fortassis propriè Synthesis dicta; & ideò tantùm Equiti & Senatori adtributa à Martiale, exclusâ plebe. Dio, vbi Suetonius de Nerone, *synthesinam* dixit, siue synthesim: vertit in eâdem re, χιτώνιον ἄνθινον, id est, *tuniculam floridam*. Et scio Floridam vestem in Apuleio aliisque legi; sed videte tamen ne verius hîc sit, ἰάνθινον, à colore videlicet, qui in synthesi violaceus, vel vt * Plinius etiam appellat, Ianthinus. Hæc de Cœnatoriis. quem morem mansisse ad Sidonij tempora disco, ex libro primo Epistolar. vbi de conuiuio imperatorio, à quo iam surrexerat: *Paulum à prospectu Imperatoris processeramus, atq. etiamnũ chlamydibus induebamur, cùm mihi Consul, &c.* Ostendit clarè positam à se chlamydem, & resumptam.

Coniectura in Dione.

** Plinio lib. XXI. cap. VI. Ianthina vestis dicta.*

Quamdiu perseuerarit is mos.

CAPVT III.

De Saturnalium diebus. Opalia. Suidæ lux. Ausonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

BEAS nos, Pighi, sermonibus istis, inquam. sed de numero dierum Saturnalium, nilne addis? Neque enim liquida vulgò ea res; & Macrobius, qui conatur, puluerem ob oculos nobis spargit. ita concinnat nescio quid perplexi, & quod, peream, si vnquam cepit ipse. Pighius, Ita solus ego qui consulor? inquit. Melius est, domum aperiam, & soliũ mihi ponam nouus * Brutus. Tamen, quâ de re quæris, sic habuit. Antiquitus vnus Saturnalia dies: & idem communis cum Ope. Nam Opalia & Saturnalia vtraque incidebant in diem XIV. Kal. Ianu. Macrobius te-

** Qui celeber inter priscos Iureconsultos.*

Quot dies Saturnalium.

Opalia.

bius testis, & Kalendarium vetus repertum Romæ. Quid mirum? quorum lectus communis est, vt sit dies? Nam Ops siue Rhea, vxor Saturni. Hoc nisi præscimus, nunquam illud Suidæ è Lexico dextrâ manu capiemus: Κρόνια, ἑορτὴ ἀγομένη Κρόνῳ καὶ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν: id est, *Saturnalia, festum celebratum Saturno & Matri deûm.* Quid enim in speciem vanius, quàm Saturnalia adscribere Matri deûm, siue Opi? At caussa confusionis Græculo non iniusta, communio illa dierum à me dicta. Hæc Ops opem feret Ausonio poëtæ, cuius desperatæ sanitatis versum etiã Æsculapius noster, Scaliger, deposuit: ego de viâ medicus sanabo. In carmine de Feriis Romanis:

Suides explicatus & excusatus.

*Vísne ope * sancte sacrum, vel Saturnalia dicam?*
Festaque seruorum, cùm famulantur heri?

Ausonius correctus.

Nam claré lego, *Vísne Opis ante sacrum.* Ambigit poëta Opalia prius an Saturnalia dicat. quare? quia, vt iam iteraui, conueniebant ea festa, & vtrique deo, deæ, sacer idem dies. Interpellauit hîc Victor: &, Correctio, inquit, per-clara: non illa quam ponis dierum concursio. Varro facit tenebras, qui lib. quinto de L. L. *Saturnalia,* inquit, *dicta ab Saturno, quòd eo die feriæ eius, vt post diem tertium Opalia, Opis.* Ecce, nónne disertè post diem tertium à Saturnalibus Opalia celebrata vult? At tu aiébas die eodem. Respondit Pighius, His tenebris, Victor, dabo lucem. Quæ de communione dierum prædixi, ad Consulum tempora pertinent & remp. priscam: non idem de C. Cæsaris & deinceps ætate sentias. Vt enim Cæsar fastos correxit, & huic Decembri mensi duos addidit

Varroni data lux.

addidit dies:* Saturnalia, vt sic dicam, sedem mutarunt, & à XVI. Kal. numerari cœpta, non vt antè à XIV. Migrarunt igitur Saturnalia: non tamē Ops, quæ in die veteri stabilis permansit. Hanc correctionem Cæsarianam clarum Varronem spectasse: qui condidit eos De linguâ Latinâ libros (vti vel hinc discimus) Cæsare iam Dictatore: & feriarum dies ad Fastos eius aptauit. Tamen in Varrone scribi erit verius, *vt pòst, die tertio.* Hoc mihi iam lucet, inquit Victor: tu perge. Iterumque Pighius: Vt ergo cœpi dicere, inquit, vnus Saturnalium dies mansit ad C. Cæsarem: ab illo, tres celebrari cœpti. idq. Octauianus Augustus tenuit, qui in legibus iudiciariis triduum ferias seruari iussit. Hactenus certa possum: de die quarto dicam incerta. Nam illum quis addiderit, non lectum mihi, & credo, non scriptum. Quintum saltem diem additum à Caligulâ reperio. Suetonius: *Vt lætitiam publicam in perpetuum augeret, diem adiecit Saturnalibus, appellauitque Iuuenalem.* Diem Beroaldus intellegit sextum vel octauum. Errat. vos accipite quintum. Dio lib. LIX. de hac ipsâ re: τά τε Κρόνια ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἑορτάζεσθαι ἐκέλευσε: id est, *Saturnalia per dies quinque celebrari iussit.* Tamē ille ipse quintus dies post Caij cædem abolitus, sed restituit Claudius docente eodem Græco lib. LX. τοῖς τε Κρονίοις τὴν πέμπτην ἡμέραν, τὴν καταδειχθεῖσαν τε ὑπὸ τοῦ Γαΐου, καὶ μετὰ τοῦτο καταλυθεῖσαν, ἀπέδωκε. id est: *Saturnalibus quintum diem, à Caio institutum, posteaque omissum, restituit.* In vniuersum ergo Saturnalium dies legitimi, vti videtis, quinque. Ego dixi. Cùm desiisset Pighius, Lernutius occupauit.

*Vide Macrobium, qui multa, lib. I.

Varro quando libros de L.L. scripserit.

Fortasse is emendatur.

Quomodo aucti Saturnalium dies.

Quintus dies à Caligulà est.

Sed enim scrupus ille de die quarto. non tollis hanc molestiam pedibus? Vellem tu meo capiti, inquit. nam iuxtà tecum id scio. Diuinemus, inquam ego. An Tiberius, si fortè, addidit? Certè ille solus interiectus Caligulam & Augustum. Huic vaticinio, ait Pighius, ex Tiberij moribus non est fides. Nec enim ille vnquam fautor rei ludicræ: &, vt eius seueritas fuit, diminutum potiùs publicas voluptates isset, quàm auctum. Ego quamquam cum Euripidæâ nutrice possim dicere,

Quartū quis addiderit, incertum.

Οὐ μάντις εἰμὶ τ' ἀφανῆ γνῶναι σαφῶς·

Vates ego haud sum, incerta certò vt nouerim.

tamen diuinem diem quartum esse ab Augusto. cuius extremis annis irrepserit, crescente luxu, & quia eà auctio plebi volenti.

Videri tamen ab Augusto esse.

CAPVT IIII.

Etiam quæsitum de diebus. Obiectiones positæ, & in parte remotæ.

SVSCIPIT Lernutius. Anchoram iecisti, Pighi, sed nondum adspicis terram. Duo me turbant. Ais à Iulio Cæsare tres Saturnalium dies factos, antea vnum. Ais nunquam plures fuisse quinque. Primum oppugnat Cicero, qui libro v. ad Atticum diu ante Iulianam correctionem tertia Saturnalia nominat: *Mancipia venibant*, inquit, *Saturnalibus tertiis*. Sed & Mallius quidam apud Macrobium; cuius ibi verba. Alterum. Interrupit Pighius, St, inquit. turbinem hunc prius remoueam ne naui nostræ frangat ratem.

Tres dies etiā ante Cæsarē.

Tertia

Tertia Saturnalia nominat Cicero? Fateor. hilaritas ergo triduana, ſed non feriæ, non ſacrum. Feſtus pro me: *Quinquatrus appellari quidam putant à numero dierum. qui ſcilicet errãt, tam hercules quàm qui triduo Saturnalia & totidem diebus Compitalia. Nam his omnibus, ſingulis diebus fiunt ſacra.* Iam dic de altero. Septẽ dies Saturnaliũ comperior, ait Lernutius, nõ vt tu perſeueras quinq. Lucianus in Croniis plus vno loco: Martialis, *Quo modo ſeptem numerati.*

Saturni ſeptem venerat ante dies.

& poëtæ alij. Subridens Pighius, Per hanc, inquit, tempeſtatem facilè ero in portu. Saturnalia legitima dixi quinque fuiſſe: tu, illique quos laudas, ſpurios adiicitis dies binos. Vt clarè dicam. Ipſa Saturnalia conſtabant diebus quinque: at Sigillaria, quæ ſubſequebantur, binis. Quæ feſtiuitas quia non abhorrens à lætitiâ priori, illique continens: factum vt confusè numerati Saturnales ſeptem. At in re aliud fuit. Itaque illeipſe Martialis, vbi veritatis diligentior, nominat Saturnalia modò quinque:

Et iam Saturni quinque fuere dies.

Alibi: *Hæc ſignata mihi quinque diebus erunt.*

Et iámne hæc res in vado? Imò, inquit Duza, ecce alius imbricitor Auſter. Nam vt Martialis ætate dies ſeptem numerentur, cauſſam video: anteriori æuo quid fiet? cùm ſeptem recenſitos reperiam multis ante Cæſarem annis? Nouius Atellanarum ſcriptor: *Tamen ſeptẽ dies etiam ante Cæſarem.*

Olim exſpectata ſeptem veniunt Saturnalia.

Sed & Mummius quidam:

——noſtri maiores veluti benè
Multa inſtituêre, ſic hoc optimè, frigore

 Fecêre

Fecêre summo dies septem Saturnalia.

Et quid ais tu? Vnus ante Cæsarem Saturnalia dies: binos Sigillaritios adde: vbi septem? Amplius largior. tres fuerint Saturnalium: vbi septem? Exspecto quid ad ista noster Brutus. Tacebat Pighius. Et mehercules obbrutui, inquit. Iuua in partem Lipsi. Egóne? inquam. oram reperire nullam quâ te expediam queo. & quin ad prius illud tectorium confugimus, lætitiæ fuisse dies plures, non festi? Nisi id sit, submitto equidem arma.

Nec facilis solutu is nodus.

CAPVT V.

Saturnalia Gladiatoribus ludísque destinata. Ipsi Gladiatores Marti, vel potius Saturno sacri. Saturnus inter inferos maleficus & cruento sacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

RISIT vehementer Duza, &, Hic Auster, vt video, inquit, vos omnes perculit. Heus puer, da vinum huic naufrago Lipsio: sed merum. Nam aquâ non vltrà illi opus. Etiam rides? inquam ego. vlciscar. Da mihi puer eccillam pateram è crystallo: illam capaciorem dico, quæ est in Delficâ. Admiratus Duza, Hui! tam grandem? inquit. Non id è more tuo, non è sanitate. Nimirum, inquam, non Cereri, sed Saturno hoc sacrũ fit. Itaque, ait Duza, tu nos omnes hodie reddes saturos. mallem hilaros & lubentes. Sanè mos Romanus non magis conuiuiis hunc diem dicauit, quàm facetiis & ludis. Itaque Gladiatores, Venatio, Circenses, quanquam aliâs; tamen his diebus propriè dabantur. Gladiatores inprimis, quorum tu-

Gladiatores Saturnalibus dati.

rum tutela Saturnus. Erras Duza, inquam: Mars potiùs. Apud Tertullianũ certè lego (libello de Spectaculis) *Martem & Dianam vtriusque ludi præsidem nouimus.* ludi videlicet gladiatorij, venatoriique. Item Saluianum: *Colitur & honoratur Minerua in gymnasiis, Venus in theatris, Neptunus in Circis, Mars in arenis, Mercurius in palæstris.* Duza renidens & renitens, Non pugnem, inquit, tantis scriptoribus libens: tamen vereor vt verior Lactantius sit: *Munera*, inquit, *& quæ vocantur Venationes Saturno adtribuerunt.* Ita eum locum insertâ copulâ lego. Nam & in Epitomâ Lactantij: *Munerum editiones Saturno factæ (lego sacræ) sunt: scena Liberi patris est.* Addicit Lactantio Ausonius,

Eorum præses Mars.

Vel potiùs, Saturnus.

Et gladiatores funebria prælia notum
Decertasse foro: nunc sibi harena suos
Vindicat, extremo cùm iam sub mense Decembri
Falcigerum placant sanguine cæligenam.

Vbi duo notes, & pugnasse gladiatores Saturnalibus, & Saturno placando propitiandoque. Caussam quam putem eius tutelæ fuisse, hæc est. Saturnus non inter superos, sed inferos deos. Plutarchus in καταγραφῇ κεφαλαίων, Ῥωμαῖοι, inquit, τὸν Κρόνον ἡγοῦνται θεὸν ὑπουδαῖον καὶ χθόνιον. & alibi, Κρόνον δὲ τῶν κάτω θεῶν, οὐ τῶν ἄνω νομίζουσιν. Eademque opinio apud Græcos ipsos. Itaque in Tartaro cum collocat Prometheus apud Æschylum,

Saturnus inter deos inferos habitus.

Ἐμαῖς δ᾽ ἐβουλαῖς ταρτάρου μελαμβαθὴς
Κευθμὼν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον
Αὐτοῖσι συμμάχοισι.

Me consulente, in Tartari recessibus

Habet latebra antiquitus ſatum Cronum,
Eiuſque comites.

Et in Catalogo deorum duodecim maiorum omiſit Ennius, *Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,*
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.
non facturus, ſi inter cælites fuiſſet. Credo eam opinionem valuiſſe, quia triſte Saturni ſidus & maleficum: quale ingenium deorum inferorum. Inde eſt nænia Græcorum, Κρόνιον ὄμμα: id eſt, *Saturnius oculus:* inde ſuperſtitio, Saturni diem viæ non fauſtum. Tibullus,

Saturnus maleficus.

Tibullo lux.

Aut ego ſum cauſſatus aues, aut omina dira,
Saturni aut ſacram me tenuiſſe diem.

Ouidius ad amatorem, cui iter inuito ſuadet:

Nec pluuias opta, nec te peregrina morentur
Sabbata, nec damnis Alia nota ſuis.

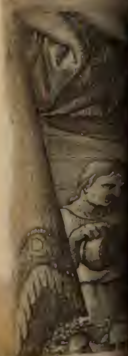
Ideò ſanguine placandus.

Iure ergo Romani, quia gladiatorum ſanguine placari manes credebant, eaque prima ludicri cauſſa; hoc ſpectaculum dedicarunt crudo & ſanguineo deo. Quò traho etiam cultum ſacerdotum eius à reliquo vulgo ſecretum. Nam pallio coccineo myſtæ Saturni velabantur. Tertullianus de Teſtimonio animæ: *Atque id plerumque facit & vittá Cereris redimita, & pallio Saturni coccinata, & deæ Iſidis linteata.* Idem de Pallio: *Cùm lætioris purpuræ ambitio & galatici ruboris ſuperiectio Saturnum commendat.* Coccineus enim color (quem Galaticum ruborem appellat, quia granum id Galatiæ frequens) ſanguinis & cædium eſt: ideoque & Imperatoriis olim paludamentis, ait Plinius, dicatum coccum. Hæc ſatis certa.

Saturni ſacerdotes coccinati.

Paludamenta Imperatorum coccinea.

Abnue-

15

(1920-21)

Abnuere tamen nobis Prudentius tuus videtur, Victor, in Hamartigeneiâ:

Diti sacros esse gladiatores, ex Prudentio.

Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,
Cui cadit infestâ fusus gladiator arenâ.

Sed * Ditem qui eundem cum Saturno hîc capiat, meâ sententiâ, haud aberret.

* Aut etiam Diti, hoc respectu, quòd manibus placandis dati gladiatores.

CAPVT VI.

Gladiatores olim in conuiuiis: Campanorum instituto. Romani id æmulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in Cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immanitas.

INTER hos sermones intulerant pueri missum secundum. in quo gallinæ, columbæ, turdi, & eiusmodi altilium minuta. Et ego ad hospites, En, inquam, paraui ad illud Comicum,

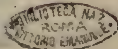
Non ampliter, sed munditer conuiuium.

Tempus non tulit. nec inter eos ganeones ego, quibus modulus est vitæ culina, vt ait Varro. Itaque sumite quæso contenti istis. Etiam excusas? ait Pighius.

Sibi habeant sua regna reges, sibi diuitias diuites:

nobis dum sic sit. Et quæ cæna præ istâ, quam suauissimæ doctissimæque fabulæ condiunt? Vellem paullò magis, inquam: nec tu Pighi sermonis tam parcus. Parcus ego? inquit. cui linguarium mehercle dandum fuit, ita insolitè hac omni cænâ loquax. Scis enim ingenium meum: quamque illud Homericum in me conueniat,

Ἀλλ' οὐ οἱ χάρις ἀμφιπεριστέφεται ἐπέεσιν.
Sed non illius cingebat Gratia labra.

Tace, inquam. Nam tu quidem

Λέγειν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λαλεῖν.

Bonus loqui, sed fabulari nescius.

vt inuertam illud Eupolidis. Sed quoniam cœpimus, & bella iam occasio est, de Gladiatoribus placétne largiùs fabulari? Nam verum fateamur. non alius mos est, quem disertè intellegi pluris intersit veterum scriptorum. Quæ historia ab hac commemoratione gladiatorum, quis orator, quis poëta abstinuit? Et quidem pleræque metaphoræ, similitudines, imagines, alij flores orationis sunt ab istis. Occupa ergo hanc gratiam tu Pighi, & doce nos inuulgatum adhuc ritum. Egóne? ait. imò Duza hic potiùs ---- *παλαιά τε πολλά τε εἰδώς.* id est, --- *& prisca & pluria noscens.* Et solúsne Pighius hîc pro magistro? Tum ego, Qui viam ad mare nescit, amnem sibi quærit ducem: sic nos te Pighi, vti penetremus ad mare illud antiquitatum. Eia! vrgetis modestiam meam, inquit. sed enim ne alienum sit ab hac mensâ. Renidens Duza: Adeò hic sermo, Pighi, mensæ non disconuenit, vt Romani rem ipsam cottidie oculis vsurpauerint super mensam. Nam in omni lætiori conuiuio solemne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam. Ortus, vt videtur, mos à Campanis: de quibus Silius lib. XI. Punicor.

Vtilitas intellectæ rei gladiatoriæ.

Gladiatores olim super mensam:

Auctoribus Campanis.

Quinetiam exhilarare viris conuiuia cæde
Mos olim, & miscere epulis spectacula dira
Certantum ferro, sæpe & super ipsa cadentum
Pocula, respersis non parco sanguine mensis.

Strabo de iisdem lib. quinto: ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐξετρύφησαν,

ὥστ' ἐπὶ

17

ὡς ἐπὶ δεῖπνον ἐκάλουν πρὸς ζεύγη μονομάχων, ὁρίζοντες ἀριθμὸν κατὰ τὴν τῶν δειπνῶν ἀξίαν. id eſt: *Eò luxus prouecti ſunt, vti conuiuas vocarent ad paria gladiatorum; quorum numerum augebant minuebántve pro dignitate cuiuſque conuiuij.* Liuius libro nono: *Et Romani quidem ad honorem deûm inſignibus hoſtium armis vſi ſunt: Campani ab ſuperbiâ & odio Samnitium, gladiatores (quod ſpectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt.* Ab iis ergo auidè hauſerunt Romani. de quibus Nicolaus Damaſcenus: τὰς τῶν μονομάχων θέας, inquit, οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποιοῦντο Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ κἀν ταῖς ἑστιάσεσιν. ἐκάλουν δ' οὖν τινες πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τοὺς φίλους ἐπί τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου καὶ μέθης, εἰσεκάλουν τοὺς μονομάχους. καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, αὐτοὶ δ' ἐκρότουν ἐπὶ τούτῳ ἡδόμενοι. id eſt: *Spectacula gladiatorum non per ferias tantùm & in theatris Romani exhibuerunt; ſed priuatim in conuiuiis. Quin & ad cœnam ſæpe amicos vocare ſoliti, cum ob alia, tum vt bina aut terna paria gladiatorum viderent: quos vino iam & cibo madidi intrò vocabant. atque ille quidem trucidabatur: iſti plauſum manibus dabant, tanquam in re lætâ.* Nec de alio ritu Horatium exaudio: Quos Romani imitati.

Cædimur, & totidem plagis conſumimus hoſtem
Lento Samnites ad lumina prima duello. Horatius explicatus.

Lumina accipio, cœnæ, præter opinionem florilegi interpretis. Perſeuerauit ille mos ad extrema imperij tempora. Capitolinus de Vero: *Gladiatorum etiam frequentis* (ita inibi lego) *pugnas in conuiuio habuit, trahens cœnam in noctem, & in thoro conuiuiali condormiens.*

Lampri-

Lampridius de Antonino : *Gladiatores ante conuiuium pugnantes, ſibi frequenter exhibuit.* Atque hi conuiuales gladiatores ſunt, quos Cubicularios Lampridius in Commodo dixit: *Inter hæc, habitu victimarij victimas immolauit: in arenâ, rudibus; inter cubicularios gladiatores pugnauit lucentibus aliquando mucronibus.* Ita paullò veriùs doceo, quàm Turnebus: qui Rudiarios pro Cubiculariis ſubſtituit, deâ non fauente. Nam & Dio illum in publico ſine ferro; domi gladiis, & ad cædem vſque, dimicaſſe commemorat: καὶ ἐμονομάχει, inquit, οἴκοι μὲν, ὥς καὶ φονεύειν τινάς· ἐν δὲ τῷ κοινῷ, ἄνευ σιδήρου καὶ ἄνευ αἵματος ἀνθρωπείου. id eſt, *Et digladiabatur domi quidem, etiam ad cædem quorumdam; in publico autem, ſine ferro, & ſine ſanguine humano.* Deſierat Duza, & ad eum ego: Sed cenſen' hanc legitimam in conuiuio pugnam fuiſſe, an quaſi luſum? Hoſtibus quidem noſtris, inquit, ſit hic luſus. prorſus legitima pugna, & cum applauſu conuiuantium, occidebant, occidebantur. Ita Nicolaus: cuius verba, vt video, prætervolarunt tuas aures. Vultu auerſatus feritatem eam Victor, Di boni! crudas & immanes epulas! inquit. & iam miror Lapitharum conuiuia in prouerbium iſſe, non iſſe Romanorum. Quid illos culpas? reſpondit Duza. nos ecce Galli nihilo meliores. Poſidonius: Κελτοὶ, iuquit, παρὰ τὸ δεῖπνον μονομαχοῦσιν. id eſt, *Galli ſuper cœnam digladiantur.* Imò hoc ampliùs ſcribit, eò dementiæ prouectos, vt paullulo argento vel vaſis aliquot fictilibus conducti (quæ pacto ſcilicet propinquis darentur) ſupini in ſcuto immobileſque iacerent, atque ibi accedens alius iugulum iis incideret.

Cubicularij gladiatores.

Vulgata in Lampridio lectio defenſa, diſtinctione tamen adiuta.

Cruenta Romanorum conuiuia.

Celtarum ſiue Germanorum magis.

cideret. At enim, inquit Victor, de Germanis id accipi commodius veriusque est. Scis enim quomodò Græci vsitati voce κελτῶν.

CAPVT VII.

In genere de Spectaculis primò. Tum de celebritate & frequentiâ Gladiatorij ludicri, quamque id gratum. Quo nomine antiquis dictum. Munus, Munerarius, Munerator. Editio, Editor. Tacitus correctus. Gladiatores significatione duplici, pro re proque hominibus.

AT tibi, Pighi, satin' vt præcisa nunc omnis tergiuersatio? Perge, cum Musis beneuolentibus. Sed mussante etiam Pighio, ego velut commotior, Quàm lenta hæc materies? inquam! corbita celeriùs moueatur in tranquillo mari. Fac, siquid facis. At Pighius renidens, Sine præmediter saltem, inquit. Vnde enim tam numero possim, de re obsitâ & vetustâ? Nos precabimur, ait Lernutius, Numeriam deam tibi vt adsit & Monetam. De postremâ, inquit, accipio omen: fauentior vt mihi quàm Antuerpiæ sit. Vos audite, adiuuate, & aberrantem dirigite.

Spectaculorum res hæc antiquis quidem sine curâ fuit. scripseruntque de iis ex professo, quod sciamus, Suetonius Tranquillus, & * Tertullianus. Alterius liber nunc est: alterius, fuit. Sed caussa scribendi iis finisque non vna. Ille vt explicaret: noster vt damnaret, descenderunt in hanc arenam. Et sanè plerique Theologi è priscis, cùm viderent pietatis damno, addictum deuinctumque populum his ludis, passim inuecti in eos, vt libidinis sæuitiæque

Scriptores etiam olim de re ludicrâ.

** Præter hos, etiam Sinnius Capito.*

Theologi veteres inuecti in spectacula crebrò.

fontes. Et benè illi. nec malè nunc ego, qui per Suetonij vestigia iens ritus illustrabo prisci & nobis ignoti æui. Quomodò enim vel illos ipsos viros sanctos legemus capiemusque, nisi cognitione aliquâ imbuti rerum earum quas carpunt? Vt omittam scripta omnia profana; quibus immittenda lux ab hac narratione. Atque vt primas totius sermonis lineas ducam; Spectaculorum apud Romanos quadrigas constituo, Gladiatores, Venationem, Circenses, Scenam. Tria ex iis ad oculos maximè, vnum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria ferè Romanorum. aut si in aliâ gente, tenuia præ istis, & dictu parum digna. Scio & Agones Musicos fuisse, & Gymnicos ludos: sed nouè illa traducta Romam, nec mihi nunc curæ. Dicam de Gladiatoribus, vt petistis. quod inter omnia scire vos volo celeberrimum fuisse frequentissimumque Romæ. Cicero adfirmat seriò, oratione pro Sestio: *Equidem existimo nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud gladiatorium: neque concionis vllius, neque verò vllorum comitiorum.* Et in quo plebs maximè vel delectabatur, vel veriùs, insaniebat. Idem Cicero, de gladiatoribus: *Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maximè delectatur.* Idemque studium appositè exprimit & tangit quicumque scriptor De caussis corruptæ eloquentiæ. *Iam verò*, inquit, *propria & peculiaria huius vrbis vitia penè in vtero matris concipi mihi videntur, histrionalis fauor, & gladiatorum equorumque studia. quibus occupatus obsessusque animus, quantulum loci bonis artibus re-*

Diuisio spectaculorum.

Gladiatorij ludi, inter omnes, celeberrimi.

Gratissimi plebi.

Iuuentuti in deliciis.

tibus re-

tibus relinquit? quotumquemque inueneris, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios * *adolescentulorum sermones excipimus, siquando auditoria intramus?* Nam illud fœdum, incredibile, quod addit: *Ne præceptores quidem vllas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent. Colligunt enim discipulos non seueritate disciplinæ, nec ingenij experimento, sed ambitione salutantium & illecebris adulationis.* Spectaculum hoc appellatum propriè, Munus: vel quia populo gratis daretur; vel, vt Tertullianus ait, *ab officio, quia officium se mortuis facere arbitrabantur.* Et bene ac peritè Tertullianus. nam Munus propriè officium antiquis; sicut Munis, officiosus. Festus: *Munem significare certum est officiosum: sicut è contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio.* At origo gladiatorum, vt mox dicam, à funebri re. Is qui præbebat, ab eâ voce Munerarius dictus. Glossæ, *Munerarius*, ἀγωνοθέτης. cuius vocis primum patrem Quinctilianus facit Augustum libro VIII. *Quædam in vsu*, inquit, *perquàm recentia, vt Messalla primus Reatum, Munerarium Augustus primus dixerunt.* Nam anteà vel Domini ludorum dicebantur, vt Ciceroni de Legibus: vel Editores, & res ipsa Editiones. Capitolinus in Antonino: *Absens populi Romani voluptates per ditissimos editores curari vehementer præcepit.* Lapis propter Neapolim: HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM. ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA. EDIDIT. Alius Præneste: OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM. MVNERIS. BIDVI. Et

*Exemplum babes in Suetonij Nerone, cap. xxij.

Hi ludi propriè Muneris nomine veniunt: etsi Venatio etiam comprehensa, vt dico lib. iij.

Munerarius.

Dominus.

Editor.

Editiones.

exempla pluria obuia vulgò. Tacitum in hac voce bene emendasti Lipsi, lib. III. Annal. de vitiis Drusi: *Huc potius intenderet, diem ædificationibus; noctem conuiuiis traheret.* benè, inquam, tu, *editionibus*: quia ad ludos hos cruentos edendos frequentandosque Drusus pronus. Nec sine caussâ tamen ficta ab Augusto illa vox noua: quia Editores Dominíve, communes sunt omnibus ludis: Munerarius non nisi is qui munera edit, id est Gladiatores aut Venationes. Muneratorem dixit magis nouè Florus de Spartaco: *quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuisset.* Hîc Lernutius, Sed non res ipsa, etiam Gladiatorium dicta? quæ vox mihi alibi lecta. Ad illum Pighius, Lecta in Liuio, inquit: sed pro * auctoramento pretioque gladiatorum, non pro ludis. At * Cicero aliique, plus semel Gladiatores, pro spectaculo & munere ipso vsurpant, homines pro re: vt contrà rem pro hominibus, cùm Seruitia, Coniugia dicimus, seruos & coniuges ipsos. De verbo quod satis est dixi, si addidero Gladiatorem à Quinctiliano definiri *qui in arenâ populo spectante pugnauit.* Ita enim hîc appello: non eos, quos Iurisconsultus, l. vlt. De iure immunitatis μαχαιροποιοὺς dixit, satis propriè, at parum vsitatè.

In Tacito coniectura.

Munerator.

Vide lib. II. cap. V. Gladiatores, pro ipsis ludis.

*Lib. II. ad Attic. ep. I. Philip. I. & IX. aliáque.

Gladiator quis.

CAPVT

20

CAPVT VIII.

Dispositio & ordo futuri sermonis. Origo ludicri: & caussa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Ausonio præluximus, eumque emendauimus. Recensio veterum munerum. quæ olim comprehensa Actis, inter res serias. In illustrium funere gladiatores: mox etiam plebeio. idque ex testamento. Postremò & feminarum.

AD ipsam rem venio. de quâ dicenda mihi quattuor, Origo progressusque, Locus, Homines, Modus. Hæc septa non transiliam: si fecero, lineam aduersum me poscite, vt olim vrbanè Afer. Origo gladiatorum à re funebri: exemplum, ab Etruscis. Ita Damascenus Nicolaus tradit: οἱ Ρωμαῖοι, inquit, παρὰ Θυῤῥηνῶν παρελάβοσι τὸ ἔθος. id est, *Romani à Tyrrhenis morem hunc accepêre.* At fortasse Etrusci ipsi à Græcis. Hermippus certè apud Athenæum τῶν* μονομαχούντων εὑρετὰς ἀποφαίνει τοὺς Μαντινεῖς, *inuentores gladiatoriæ pugnæ facit Mantinenses.* Et Statius Papinius extremo libro VI. inter certamina ludosque Argolicos, etiam Gladiatorios tentatos ponit: idque prisco illo (nescio an satis cautè) æuo. Vndecumque exemplum; caussa tamen & origo, Funus. Tertullianus: *Olim quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio seruos mercati in exsequiis immolabant. Posteà placuit impietatem voluptate adumbrare. itaque quos parauerant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabant. Hæc muneris origo.* Et cum illo Seruius ad hoc Virgilij, *Viuentes rapit, inferias quos immolet vm-*

Termini gladiatorij huius sermonis.

Gladiatores orti ab Etruscis.

**Sed hoc ad duellū potius pertinere videtur, quàm ad hoc ludicrum.*

Caussa prebendi, Funus.

let umbris. Moris erat, inquit, *in sepulchris virorum fortium captiuos necari. quod postquàm crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui à busti cineribus Bustuarij dicti.* Quod suggerit de Bustuariis, Ciceroni præibit ad lucem scribenti in Pisonem: *Neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo Bustuario gladiatore* (Clodium intellegit) *& tecum decertandum fuisset.* Mos autem vetus quem tangunt immolandi captiuos, vel ex Homero notus, apud quem Achilles in Patrocli rogum coniecit

Bustuarij gladiatores.

Cicero explicatus.

Captiui ad bustum immolati.

Δώδεκα μὲν Τρώων μεγαθύμων υἷας ἐσθλούς.

Bis senos iuuenes Troiano sanguine cretos.

Itaque prætextu hoc religionis dati publicè Romæ primi gladiatores. Dico publicè. quia facilè suspicor iam anteà priuatim & per conuiuia innotuisse. At publicè primò in Foro boario, anno vrbis cccexc. Dederunt M. & D. Bruti, causâ mortis patris. Valerius Maximus adnotauit: *Gladiatorium munus primum*, inquit, *Romæ datum est in Foro boario, Ap. Claudio & M. Fuluio Cos. Dederunt M. & D. Bruti, funebri memoriâ patris cineres honorando.* Et Epitome Liuiana XVI. *D. Iunius Brutus munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus.* vbi malè tamen scriptoris an exscriptoris culpâ, omissus Marcus. Ausonius,

Primi publici gladiatores Romæ.

Tres primas Threcum pugnas, tribus ordine sellis
Iuniadæ patrio inferias misêre sepulchro.

Ita rectè. & * Threces, pro quouis gladiatore. Phæaces non habent hîc locum, quidquid vetus liber eos ingerat, & vir doctus, qui in iis defendendis sudat. Malè autem *tribus ordine sellis*, pro, *bellis*. Nam intellegi vult

*Vide lib. II. cap. XV.

Ausonius correctus & explicatus.

legi vult primò data tantùm tria paria: quæ poëticè & μεγαλύνων appellat tria bella, non aliter quàm anteà *Tres Threcum pugnas*. Hæc origo. & fallor? an numquam rep. illâ priscâ data munera, nisi in funere, &, vt Liuius appellat, mortis caussâ? Non fallor. Illum ipsum scriptorem videamus, qui, in libris qui exstant, pleraque ea seriò recensuit & cum curâ. Libro XVI. narrauerat (id enim ex Epitomâ liquet) *tria paria datâ à Iuniis. Ecce annis quinquaginta pòst, (non enim prius in ipso Liuio reperio) refert data paria *duo & viginti, anno vrbis DXL. Verba eius è libro XXIII. *M. Æmilio Lepido qui bis Consul fuit, filij tres L. M. Q. ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in foro dederunt.* Iterum libro XXXI. interiectis quatuordecim fermè annis, P. Sulpicio C. Aurelio Coss. *paria vigintiquinque. *Ludi*, inquit, *funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Læuini caussâ. paria quinque & viginti pugnarunt.* Et libro XXIX. *P. Licinij funeris caussâ Visceratio data, & gladiatores* *CXX. *pugnarunt.* Qui numerus grandior, quàm vt conueniat in id æuum: scribamque *gladiatores* LXX. Denique etiam, anno vrbis DLXXX. *paria data triginta septem: quod velut primariæ magnificentiæ recensuit lib. XLI. *Munera*, inquit, *gladiatorum eo anno parua aliquot alia data. vnum ante cetera insigne fuit, vt per triduum quattuor & septuaginta homines pugnarint.* Nec *pluriens, quod mens mihi suppeditet, gladiatorum mentio in Liuio: nisi lib. XXVIII. de Scipionis munere, quod in prouinciâ præbitum, non Romæ. *Scipio*, inquit, *Carthaginem ad*

Olim, tantùm in funere gladiatores.

In Liuio diligens recensus munerum publicorum.

*I.

*II.

*III.

*IV.

*V.

*Eò, quia libri alij desunt. Nam pari curâ vbique recensuit.

ginem ad vota soluenda diis, munusque quod mortis caussâ patris patruique parabat, edendum rediit. Victor hîc interpellans, Quæso, inquit, quod consilium aut quod otium Liuio, in grauem illam historiam res ludicras intexere & has verè nugas? Pighius, Nugas nobis, inquit: non Romanis, qui hæc talia etiam referebant in Acta vrbis. atque inde scito Liuium hausisse. Satis id liquet ex Epistolâ Ciceronis ad Cæliũ: à quo cùm petiisset acta omnia vrbis ad se mitti; ille *gladiatorum compositiones* miserat, Cicerone leuiter irridente & indignante. Sed ne excidam, quod dicitur, à lineâ, in funere tantùm olim noti gladiatores: nec eo omni, sed virorum principum, illustriorumque. Non enim dabantur, credo, nisi in funere Indictiuo. Cicero suadet II. de Legibus: *reliqua sunt in more*, inquit, *funus vt indicatur, si quid ludorum.* Et Festus: *Indictiua funera sunt, quibus adhibentur nõ ludi modò, sed etiam desultores.* Spectauit eò Spartaci immane factum, qui illudens, & quasi imitatione Romanâ, Crixo è ducibus suis cæso, CCC. captiuorũ morte parentauit, hoc gladiatorio ritu. Appianus narrat. & Florus eleganter: *Ille*, inquit, *de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator, defunctorum quoque prælio ducum funera imperatoriis celebrauit exsequiis, captiuosque circa rogum iussit armis dimicare, quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus si de gladiatore munerator fuisset.* Imperatorum ergo, procerumque. Sed paullatim, vt solet, res increbuit: & à tenui canali in mare quoddam (fas sic loqui) excreuit editionum. Dare enim cœperunt vulgò etiam priuati:

Gladiatorum editiones Actis publicis perscripta.

Et non in omni morte, sed illustri.

Floro & historia data lux.

Mox etiam in priuatorum. Idq; ex testamento.

23

priuati: & pleriſq. ea cura in teſtamentis. Cauebant enim poſt mortē ſuam tot & tot paria ſibi edi. Tertullianus: *Priuatorum memorus legatariæ editiones parentant.* Seneca de Breuitate vitæ: *Quidam diſponunt etiam illa quæ vltra vitam ſunt, moles magnas ſepulchrorum, & operū publicorum dedicationes, & ad rogū munera, & ambitioſas exſequias.* Munera ad rogū, gladiatores ſunt: rideo, qui *munia* ſubiiciunt. Apud Horatium, heredes

Firmata & interpretata Senecæ ſcriptura.

Ni ſic feciſſent, gladiatorum dare centum
Damnati paria.

Apud Perſium ſenex,

——at tu meus heres
Quiſquis es, à turbâ paullum ſeductior audi.
Dis igitur genioque ducis centum paria ob res
Egregiè geſtas indico.

Perſius explicatus contra vulgum.

Quæ malè accipi ſcio de Hecatombâ. Cicero pro Sullâ: *Ita prorſus. interpoſiti ſunt gladiatores, ſed quos teſtamento patris deberi videmus.* Imò vſque eò mos eualuit, vt ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret, velut debitum, & ex præſcripto legis. Exemplum in Suetonio inſigne, cum Tiberij reprimentis laude. *Cùm Pollentina plebs,* inquit, *funus cuiuſdam primipilaris non prius ex foro miſiſſet, quàm extortâ pecuniâ per vim heredibus ad gladiatorium munus: cohortem ab vrbe, & aliam à Cotyis regno, diſſimulatâ itineris cauſſâ, detectis repente armis, per diuerſas portas in opidum immiſit. ac partem maiorem plebis & decurionum in perpetua vincula coniecit.* Nec verò hac fini aut in virorum ſaltem funeribus ſtetit mos: tranſiit etiam (pudet pigetque) ad fœminarum. Dux & auctor rei ſtirps illa Veneris

Licentia plebis in flagitãdis munerib.

In mulierum etiam funeribus dati.

Cæsar Iulius: *qui munus populo epulúmque in filiæ memoriam pronũtiauit, quod ante eum nemo*, ait Suetonius cap. xxvi. Et confirmat Dio: ἐπὶ τῇ θυγατρὶ, inquit, καὶ θηρίων σφαγὰς καὶ ἀνδρῶν ὁπλομαχίας ἐποίησεν. id est, *Filiæ suæ & ferarum cædes, & virorum pugnas exhibuit.* Nec dubitate quin Diui exemplum cupidè imitatus sit vulgus. In Spartiano certè lego, *Hadrianum præcipuos honores socrui suæ ludis gladiatoriis impendisse.*

CAPVT IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis causâ dati gladiatores. A plerisque magistratibus. etiam Sacerdotibus. Arcariis, (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

Voluptatis causâ præbiti. FONTEM crebræ editionis habetis: sed vnum. Alter superest, Voluptas. Postquàm enim res placere populo visa, & omne vulgus cupiens harum voluptatum: ecce ansa præbendi reperta est etiam citra funus. Florus tangit & carpit: *Vnde*, inquit, *gladiatorij aduersus dominos suos exercitus? nisi ad conciliandum plebis fauorem effusa largitio, cùm spectaculis indulget, supplicia quondam hostium, artem facit.* Scilicet nimis raræ illustrium diuitumque mortes: & inuentum, vt Magistratus darent, Sacerdotes, Principes, deniq. omnes qui gratiam à populo exambire vellent aut honorem. Bene Tertullianus ad hanc insaniam, *Transiit*, inquit, *hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viuentium, Quæsturas dico & Magistratus & Flaminia & Sacerdotia.* Et Lactantius lib. vi. *Quid dicendum est de iis, qui populari leuitate ducti, vel*

Ab omnibus qui in honore.

magnis urbibus suffecturas opes (notate de effuso sumptu) *exhibendis muneribus impendunt? Nisi eos dementes atque furiosos, qui praestent populo quod & ipsi perdant, & nemo eorum quibus praestatur accipiat.* Distinctè & velut per indicem de omnibus dicam. sed propitia mihi esto dea Fides: quia vereor vt apud istos inueniã fidem. Primè magistratibus dederunt, vt coniicio,

ÆDILES. Quidni enim exemplum rei primum ab illo magistratu censeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Adde quòd antiquissima mentio Æditiorum aliquot munerum Ciceroni de Officiis secundo: quem est videre. Etiam Caesar Ædilis munus praebuit, ex Suetonio cap. x. & Plutarcho in eius vitâ. Editio tamen ea quando coeperit, non calidè scio: vix est vt ante sexcentesimũ vrbis annum, si non imponit mihi Liuius. Cur enim funebria aliquot munera recenset, nulla Æditia: quae probabile fuisse ampla, & Senatorij apparatus? Quandocumque coeperint, mansêre tamen ad extrema imperij, recenserq. Capitolinus in Gordianis: *Ædilitatis suae tempore, duodecim populo Romano munera, id est per singulos menses singula de suo exhibuit.* Secundò dedêre

Coniectura de exortu voluptarij muneris.

PRAETORES, more item vetere. Plutarchus, in Bruto, Cassium facit eum alloqui: παρὰ μὲν τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ἐπιδόσεις καὶ θέας, καὶ μονομάχους: παρὰ σοῦ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἀπαιτῶν). id est: *Ab aliis quidem Praetoribus munera, & spectacula, & gladiatores: à te verò depulsionem tyrannidis populus exspectat.* Augustus aliquid hac in re innouans & astringens, τοῖς μὲν στρατηγοῖς συνέταξεν τὰς πανηγύρεις πάσας, ἔκ τε τοῦ δήμου δίδοσθαί

In Praetoribus munera sape res.

E publico dari sumptus.

τι αὐτοῖς κελεύσας, καὶ προσαπειπὼν μήτε ἐς ἐκείνας, ὁπόθεν τινὰ πλεῖον τοῦ ἑτέρου ἀναλίσκειν, μήθ᾽ ὁπλομαχίαν, μήτ᾽ ἄλλως, εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο· μήθ᾽ αὖ πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: id est, *Prætoribus curam ludorum omnium imposuit, è publico aliquid eis dari præcipiens: & interdicens, nequis à se aliquid amplius altero impenderet, siue in Gladiatores, siue in alios, nisi Senatus id decreuisset. Néve sæpius, quàm bis quoque anno, Gladiatores daret, neu plurium quàm sexaginta parium:* ait Dio, libro LIIII. Posteà tamen edictum illud, quà de sumptu est, laxauit Augustus idem: καὶ τοῖς βουλομένοις τῶν στρατηγῶν τριπλάσιον τοῦ παρὰ τοῦ δημοσίου σφίσιν ἐς τὰς πανηγύρεις διδομένου προσαναλίσκειν ἐφῆκεν. id est, *Et Prætoribus, siqui vellent, concessit, vt triplum in ludos impenderent, eius quod è publico accipiebant.* Imò è publico aliquid dari vltrà vetuit, narrãte eodem Græco, lib. LV.

Sed mox sublati.

τὸ ἀργύριον τὸ τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς τὰς ὁπλομαχίας ποιοῦσιν, ἐκ τοῦ δημοσίου διδόμενον, ἐκέλευσε μηκέτ᾽ ἀναλίσκεσθαι. id est, *Pecuniam Prætoribus, qui Gladiatores darent, è publico adtribui solitam, vetuit vltrà in eam rem absumi.* Caligula etiam aliquid constituit hac in re: καὶ δύο στρατηγοὺς ἐς τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀγῶνας, * ὥσπερ ποτὲ ἐγίγνετο, λαχεῖν ἐκέλευσε: id est, *& duos Prætores, ludos Gladiatorios, vti anteà factũ, sortiri iussit.* notat Dio lib. LVIII. At Claudius prorsum vetuit, & à Prætoribus ea munera remouit. Idem Dio: τοῖς τε στρατηγοῖς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν. id est, *Prætores vetuit vltrà edere Gladiatoria munera.* fortasse tunc, cùm Quæstoribus imposuit, vt dicam. Videntur tamen iterum irrupisse, & sub Traiano ea Iuuenalis agnoscit:

** Credo id capiendum, vt iterum publico sumptu dederint, permissu Caij.*

Claudius prætoria munera tollit.

Quæ mox iterũ in vsu.

——*quan-*

——*quanti ſua funera vendant*
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celſi prætoris vendere ludis.

De arenâ enim ij verſus. Et Lampridius in Commodo: *Commodianum etiam Prætorem dixit, quo præſente ſæpiſſimè gladiator pugnauit.* vbi legam, *præſidente.* Tertiò

QVAESTORES. inſtituto Claudij, vt diſertè notat Tranquillus, cap. XXIIII. *Collegio Quæſtorum pro ſtraturâ viarum gladiatorium munus iniunxit.* Quod tamen conatus Nero tollere, qui ſanxit, *vt ne deſignatis quidem Quæſtoribus gladiatores edendi neceſſitas eſſet.* Sed reduxit denuò Domitianus, & *Quæſtoria munera olim omiſſa reuocauit*, vt ſcribit Suetonius capite IIII. Itaque crebra mentio deinceps. Capitolinus in M. Antonino: *Gladiatorium quaſi priuatus Quæſtor edidit munus.* Idem in Vero: *Medius inter Pium & Marcum reſedit, cùm Quæſtor populo munus daret.* Spartianus in Caracallâ: *Papinianus qui ante triduum Quæſtor opulentum ediderat munus.* Non leuauit ſed auxit Quæſtorum onus Alexander: qui *Quæſtores candidatos iuſſit ex ſuâ pecuniâ munera populo dare: ſed vt poſt Quæſturam Præturas acciperent, & prouincias regerent,* ait Lampridius. Quartò dedêre

CONSVLES, *exemplis tamen haud ita crebris. Cicero ſecundo de Offic. *magnificentiſſima Pompeij munera ſecundo conſulatu* celebrat. Marcellus Iuriſconſultus l. XXXVI. De condit. & demonſtr. *Viuo Meuio Seius conſul deſignatus eſt, & munus edidit.* Et facit Suetonij locus, Nerone capite IIII. Hæc de magiſtra-

Lampridius correctus.

Quæſtorum munera Nero tollit.

Fruſtrà reuocante iterum Domitiano.

* Non crebrò reperta conſularia munera. dico de gladiatoribus. Nam de Venatione, ſæpe. Et ad eam hæc ipſa poſſis referre, excepto Tranquilli loco.

tibus reperio. Iam verò dedêre etiam

SACERDOTES. atque ita Pontificales ludos in Tranquillo obseruo Aug. cap. XLIIII. & Sacerdotales ludos in Plinio libro VII. Epistolarum. Addite & Tertulliani verba, quæ suprà. Item nouo nomine & re

Lampridius emendatus.

ÆRARII. Ita enim sanè in Lampridij Alexandro legitur: *Ærarios verò instituit qui de areâ* (ita vetus lectio) *fisci ederent munera, eademque parciora.* quamquam emendandum censeo, *Arcarios instituit*, & mox, *de arcâ fisci.* Arcarij enim apud * Symmachum, Cassiodorum, & in Codice Theodosij lecti, qui præerant arcæ. Denique

Arca & Arcarij.

**Iureti Notas ad Symmachum vide, lib. I. epist. LXII.*

Principes quando dederint.

IMPERATORES, ità quidem frequenter, vt hoc eximium censuisse videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali suo: dabant Quinquennalibus, Decennalibus, Vicesimalibus: dabant in Dedicatione publicorum operum: in victoriâ & triumpho: & per variam occasionem, vti ex historiâ inferioris æui promptum colligere, ne fastidium vobis pariam tot exemplis.

CAPVT X.

Nec Romæ solùm, sed in prouinciis. Vbi reges dabant, præsidésque. Paulatim in coloniis & municipiis increbuit mos: vbi minores magistratus dabant. Posteà promiscuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

ROMAE ista. Quid in prouinciis? certè & eas peruasit studium huius ludicri, velut tabes. Primus Perseus Macedonum rex transtulit in Græciam: quod docuit me Liuius libro XLI. *Spectaculorum quoque magnificentiâ,* inquit, *reges omnes vicit superiores. reliquorum sui moris & copiâ Græcorum artificum: gladiatorium munus Romanæ consuetudinis, primò maiore cum* * *terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quàm cum voluptate dedit. deinde sæpius dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit.* Nec dubiè alij reges & dynastæ, in sua regna. Et profanæ solùm gentes? imò ipsi ecce Iudæi. apud quos * Herodes rex sub Augusto in singulis pænè opidis theatra & amphiteatra constituit. & Agrippa vnâ commissione dedit paria septingenta, Romanos quodammodo ipsos exsuperans. Iosephus lib. XIX. in hæc verba: Ἐπειδὰ φιλεύσατο αὐτῶν τὴν καθιέρωσιν μεγαλοπρεπῶς, ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, πλήθει μονομάχων, τὴν αὐτοῦ δεικνὺς μεγαλόνοιαν· ἔνθα καὶ τὴν κατὰ πλῆθος ἀντίταξιν, βουληθεὶς γενέσθαι τῶν θεωμένων τέρψιν, ἑπτακοσίους ἄνδρας ἑπτακοσίοις μαχησομένους ἔπεμψε, κακούργους ὅσους εἶχεν ἀποτάξας εἰς τήνδε

τὴν

Dati etiam in Prouinciis, à regibus.

Quando in Macedoniâ, & fortasse Græciâ, primùm.

*Quod ipsum hodie eueniret.

Quando in Iudæâ.

*Vide Ioseph. lib. XIX. variis locis.

Multitudo gladiatorum in Iudæâ.

τὴν πρᾶξιν, ἵνα οἱ μὲν κολασθῶσι, τὸ πολέμου δὲ ἔργον γένηται τέρψις εἰρήνης. id eſt: *Dedicationem eorum operum magnificè celebrauit, in Amphitheatro, copiâ gladiatorum, oſtendens animi ſui magnitudinem. vbi etiam, vt multitudine inter ſe pugnantium augeretur voluptas ſpectantium, ſeptingentos viros cum ſeptingentis commiſit, noxios quotquot habuit in hanc operam deſtinans: vt & illi pœnas dignas luerent, & belli imago, voluptas in pace eſſet.* Nec reges ſolùm inſanierunt hanc inſaniam, ſed etiam in prouinciis paſſim Proconſules Præſideſque. Ab eâ mente eſt, quod Tacitus Iunio Blæſo qui Pannoniæ Præfectus, gladiatores adtribuit, lib. I. Annal. *Nocte proximâ*, inquit, *iugulauit per gladiatores ſuos, quos in exitium militum habet atque armat.* Et mox: *Pars militum gladiatores, qui è ſeruitio Blæſi erant, vinciunt.* Et multo clariùs lib. XIII. *Edixit Cæſar ne quis magiſtratus aut Procurator qui prouinciam obtineret, ſpectaculum gladiatorum aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet. Nam antè non minus tali largitione, quàm corripiendis pecuniis ſubiectos adfligebant: dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant.* Vbi etiam vetitas eiuſmodi editiones videtis: ſed obedientiâ, vt credo, non diuturnâ. Iam verò coloniæ & municipia pleraque æmulabantur: & paſſim inter reliquias vetuſtatis Amphitheatra etiamnunc, cædium iſtarum ſedes. Atque vt Romæ magiſtratus præbebant: ſic in coloniis municipiiſq. Duumuiri aut Ædiles. Apuleius indicat libro x. *Thyaſus*, inquit, *oriundus patriâ Corintho, gradatim permenſis honoribus, quinquennali magiſtratu fuerat deſtinatus. & vt ſplendori capeſſendorum reſponderet faſcium,* manus

Dati etiam à Præſidibus.

Tacitus explicatus.

Dati in coloniis & municipiis vulgò.

Ab Aedilibus.

manus gladiatorum triduanis spectaculis pollicitus, latius munificentiam suam protendebat. Nam quòd scribit quinquennalem magistratum, non alios intellegit quàm Ædiles quinquennales. Sed & multi priuati dabant, nullâ lege, ad populi tantùm gratiam & pecuniæ suæ illudentes. Sic apud eundem Apuleium lib. VIII. in Platearum ciuitate Demochares quidam, *munus gladiatorum editurus, genere primarius vir, & opibus pluribus, & liberalitate præcipuus, digno fortunæ suæ splendore publicas voluptates instruebat.* Sic apud Martialem nescio quis cerdo: quem poëta tangit iure,

Apuleio lux, silente Beroaldo.

Dati etiam à priuatis.

Imò à cerdoniim.

Das gladiatores sutorum regule cerdo:
Quodque tibi tribuit subula, sica rapit.

Apud Tacitum, Fidenis, Atilius quidam generis libertini. Et ab hac caussâ in lapidibus frequenter decreti honores leguntur: vt Præneste,

Statua ob præbitionem, & tituli passim.

A. MVNIO. A. F.
MIN. EVARISTO
*SPL. EQ. R. PAT. COL.
OMNIB. HONOR.
NITIDE. FVNCTO
OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM
MVNERIS. BIDVI. POPVLO
POSTVLANTE. BIGAM
PLACVIT. EQVEST. STATVA
DECRETO. ORDINIS. EVM
ORNARI.
L. D. D. D.

**id est, Splendido equiti Romano, patrono coloniæ.*

Item

Item iuxta Neapolim:

L. EGNATIO. INVENTO
PATRI. L. EGNATI. POLLI
RVFI. HONORATI. EQVO. P.
AB. IMPERATORIBVS. ANTONINO
ET. VERO. AVG.
HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO
IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN.
MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM
ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA
EDIDIT
COLONI. ET. INCOLÆ
OB. MVNIFICENTIAM. EIVS.
L. D. D. D.

Dabant pro salute principis.

Frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris. Sic Suessæ C. Titio cuidam honores decreti in marmore leguntur, QVOD. PRO. SALVTE. ET. INDVLGENTIA. IMP. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG. MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. EX. PECVNIA. SVA. EDIDISSET.

Vetuit Claudius, frustrà.

Quanquam id Claudius, quod in se erat, vetuisset, narrante Dione libro vlt. Τοῖς τε στρατηγοῖς, inquit, τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν, καὶ εἰ δή τις ἄλλος αὐτοὺς ὁπουδή ποτε ἐπιτελοίη, ἀλλὰ μή τι πῶς καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ σωτηρίας γιγνομένους σφῶν ἢ γράφειν ἢ καὶ λέγειν ἐκέλευσε. id est: *Prætoribus edixit gladiatorios ludos non præbere: & siquis alius eos vbicumq. locorum daret, ne susceptos eos factosq. pro salute suâ aut scriberet aut diceret.* Atque hi fortasse Honorarij ludi Suetonio dicti, in Aug. cap. XXXI. quia in honorem Principis suscepti.

suscepti. etsi aliam eius verbi sententiam haud sperno. Postremò non homines solùm certi qui darent, sed etiam tempora quædam quibus darentur. Saturnalia inprimis, vt prædixi. Deinde Quinquatruum festi dies. Ouidius: *Certis diebus dati.* *Saturnalibus.* *Quinquatribus.*

Sanguine prima vacat; nec fas concurrere ferro;
Caussa, quòd est illâ nata Minerua die.
Altera trésque super rasâ celebrantur arenâ;
Ensibus exsertis bellica læta dea est.

Quod ait diem primam puram à sanguine: ita capio, vt pugnauerint quidem, sed rudibus nón ferro. Dio ad hanc rem scribit lib. LIIII. Augustum dedisse μονομαχίας ἀγῶνας, ἐν τοῖς Παναθηναίοις, τῷ τῶν παίδων ὀνόματι, *gladiatorum ludos, Quinquatribus, filiorum nomine.* Atque etiam per adulationem Senatus, dies vnus alterve gladiatoribus sæpe additus, in honorem Cæsaris: vt in eo ipso scriptore obuia exempla. *Dies inserti, ad honorem principis.*

CAPVT XI.

Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, supra nostram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

INTERQVIESCENTE paullùm Pighio, Victor, Non teneo me vltrà, inquit: & quis hic furor? quæ publica clades orbis terræ? Pighius illum intuens, Magis id dicas Victor, inquit: si numerum tibi dierum recenseero, quibus dati: numerum hominum, qui dati. Cæsar Ædilis CCCXX. paria dedit, auctore Plutarcho. Adrianus Cæsar *Gladiatorium munus per sex dies continuos exhibuit*, narrante Spartiano. Gor- *Crebritas gladiatorum & numerus.*

dianus, *ædilitatis suæ tempore duodecim populo Romano munera, id est, per singulos menses singula exhibuit: ita vt* * *gladiatorum nonnumquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis*, vt scribit Capitolinus. Et nugas adhuc loquor & vitreas fractas, præut Titi editio fuit, qui Gladiatores, Venatus, Naumachias per centū dies dedit, auctore Dione. Quid plura? ecce bonus & moderatus Princeps Traianus, spectacula eiusmodi per dies centum vigintitres continuauit, & gladiatorum decem millia dedit. Tu Lipsi abnutas? dabo fidei meæ caussâ Dionis ipsa verba. καὶ θέας, inquit, ἐν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἡμέραις ἐποίησεν, ἐν αἷς θηρία τε καὶ βοτὰ χίλιά πῃ καὶ μύρια πῃ ἐσφάγη, καὶ μονομάχοι μύριοι ἠγωνίσαντο. id est, *Et spectacula centum & viginti dierum edidit. in quibus feras cicuresq. animantes, interdum mille, interdum ad decem millia, interfectæ sunt. gladiatorum autem decem millia pugnarunt:* Itaque magna copia Romæ & in prouinciis gladiatorum: nec diutius conniueo in mendâ quæ Plinij codices obsedit lib. XI, cap. XXXVII. *Viginti*, inquit, *gladiatorum paria in Caij principis ludo fuerūt, in iis duo omnino qui contra comminationem aliquam non coniuerent*. Vestram fidem! in magnifici illius & in has voluptates effusi Principis ludo, dumtaxat viginti paria? At ego scio plures sæpe habuisse vnū aliquem è Quiritium plebe. Gordianus ecce Romæ habuit *gladiatorum fiscalium paria mille*, ait Capitolinus, nec tamen aut imperium tunc, aut ipse, ad Caligulæ & illius æui opes. Otho Imperator duo millia gladiatorum contra Vitellium armauit, auctore Tacito. credo, ex iis tantum, qui in

* Ergo vnus ille non minus tribus millibus dedit, vno Anno.

Incredibilis editio Traiani.

In Plinio mendum offensum.

qui in Principis fisco. Fidenter igitur rescribo, *Mille gladiatorum paria.* & video erroris caussam. Notatus apud Plinium scilicet numerus fuit, non perscriptus. Nota autem millenaria hæc olim, in lapidibus obuia, ∞ : quæ ignorabilis obiecta exscriptori. Itaq. censuit, similitudine aliquâ captus, geminatum X esse: fecitque viginti. Nunquam mihi fides apud vos, si hodie huius rei sum mendax. Idẽ planè mendum in Suetonij Tiberio, cap. LXI. de Principis illius immani sæuitiâ: *Viginti, inquit, vno die abiecti tractique, interque eos pueri & feminæ.* Corrigo vtiliter, *Mille vno die.* Quídni corrigam? Tacitus de eâdem re: *Iacuit immensa strages, omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi aut aggregati.* Quæ hîc (vt cum Plauto loquar) paratragœdiat Tacitus, non est vt locum habeant in viginti homullis. Denique [a] historia ipsa refellit, quam censeo legatis in Dione. Quod autem ad rem, de quâ Plinius: certè magis mira eius adseueratio, si inter tam multos reperti dumtaxat inconniuis oculis duo: non mira, si inter viginti.

Et sublatum.

Millenaria nota sæpe corrupta.

Etiam in Suetonio.

[a] *Omnes enim necati, qui accusati in caussâ Seiani.*

CAPVT XII.

Detestatio huius verè sceleris: quæque leges ab antiquis latæ, ad coërcendam effusam præbitionem. Eæ duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent: quæque numerum & modum editioni ipsi ponerent. Postremò tota res sublata. Ammianus explicatus & Prudentius.

ORIGINEM videtis, progressumque: & quàm non temerè à funere orta res, quæ reuerâ funus & pestis orbi terræ. Credo, imò scio, nullum bellum

Calamitas orbi inuecta per hos ludos.

tantam cladem vastitiemque generi humano intulisse, quàm hos ad voluptatem ludos. Numerum cùm animis vestris recensete dierũ. quos dixi, hominumque: mentior, si non vnus aliquis mensis Europæ stetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Heu mores! Neronem culpamus aut Caligulam, qui centum aliquot homines vitâ interfecerunt, irâ siue metu: ecce vnus editor, homines supra mille ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabant, & cibum oculorum: fiebantque non per vnius alteriúsve lasciuiam, sed velut publicâ lege, & decreto. Itaque eò ventum est, vt aliis legibus effusio ista fuerit coërcenda: quas ordine dabo. Primò ad ambitum reprimendum, inuenio cautum, ne quis daret candidatus. Legem eam tulit M. Tullius consul: & vis eius sententiaque expressa, interrogatione in Vatinium: *Cùm mea lex dilucidè vetet, biennio quo quis petat, petiturúsve sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstitutâ die: quæ tanta in te sit amentia, vt in ipsâ petitione gladiatores audeas dare?* Et pro Sestio: *Acta mea ait sibi displicere. quis nescit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio quo quis petierit aut petiturus sit dare.* Ex quibus postremis verbis facile visu & sublatu mendum in priore loco contra Vatinium, *biennio quo quis petat.* Potius enim, *quo quis petiit.* Cautum etiam de numero gladiatorum aliquid, sub idem tempus. Suetonius de Ædilitate Cæsaris, cap. x. *Cùm multiplici familiâ vndique comparatâ, inimicos exterruisset: cautum est de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam Romæ habere liceret:* etsi id interdictum

Diuinatio probabilis in numero interfectorum.

Leges reprimendis editionibus.

Vetiti dare Candidati.

Cicero correctus.

Numerus definitus, supra quem ne haberet in vrbe.

dictum ad habitationem potiùs in vrbe pertinere videatur, quàm ad pugnantium numerum. Sicut in Catilinariâ coniuratione, item remoti gladiatores ab vrbe: &, *decreuére*, inquit Sallustius, *vti gladiatoriæ familiæ Capuam & in cetera municipia distribuerentur.* Sed Augustus certè etiam de numero parium cauit, edixitque anno vrbis DCCXXXII. μήθ' ὁπλομαχίαν πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν. id est, *nec Gladiatores sæpius quàm bis anno dari, nec plurium quàm* LX. *parium.* quod ipsum tamen pertinuisse modò censeo ad editiones Prætorum, qui publico, in parte, sumptu præbebant: vti ex prioribus Dionis verbis appâret. At Tiberius firmus contra ista, certum numerum in commune præscripsit, narrante Tranquillo, cap. XXXIIII. *Ludorum ac munerum*, inquit, *impensas corripuit, mercedibus scenicorum recisis* (ita verius quàm, *resciβis*) *paribúsque gladiatorum ad certum numerum redactis.* Ad hoc edictum, siue SC. fuit, respexit Tacitus lib. XIII. Annal. *Non referrem vulgatissimum Senatusconsultum, quo ciuitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum concedebatur, nisi Pætus Thrasea contradixisset, præbuissetque materiam obtrectatoribus arguendæ sententiæ.* Sed post Tiberium Caligula, conculcato hoc interdicto, ἐπέτρεψε τοῖς βουλομένοις καὶ ὑπὲρ τὸν νόμον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μονομαχούντων χρῆσθαι. *permisit volentibus cunctis, etiam supra numerum definitum, gladiatores præbere.* Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio suo & sæculo videtur, ducente nos Plinij loco, in Panegyrico: *De ampliando numero gladiatorum aut in-*

stituendo

Ne sæpius. (edixitque anno vrbis DCCXXXII.)

Tiberij edictum. (At Tiberius firmus)

Tacitus explicatus. (Ad hoc edictum)

Caligula nullum fecit Tiberij interdictum. (Sed post Tiberium Caligula)

Forte & Domitianus. (nio suo & sæculo videtur)

stituendo collegio fabrûm consulebamur: & quasi prolatis imperij finibus, nũc ingentes arcus, nunc mẽses nomini Cæsarũ dicabamus. Nec de numero solùm Tiberius, aliquid etiam statuit de munerariis. cauitque SC. *ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millum res*, ait Tacitus lib. IIII. Fortasse & idem vetuit, nequis edidisse vellet libertus. Fuisse id scitum, colligo ex Suetonij Claudio cap. XXVIII. qui Harpocræ liberto, *lecticâ per vrbem vehendi spectaculáque publicè edẽdi ius tribuit.* Nisi enim id antè vetitum, indulgeat nunc frustrà. Quin & Nerone Principe statutum, nequis Præses aut Procurator qui prouinciam obtineret, gladiatores daret. Tacitus auctor lib. XIII. cuius verba memini referre antè. Reperio etiam Sumptum ad munera, coërcitum plus semel. Antoninus Pius *Sumptum muneribus gladiatoriis instituit*, ait Capitolinus: id est, profusionem vetuit, certâ pecuniâ definitâ. Post illum Marcus Philosophus *Gladiatoria spectacula omnifariam temperauit*; siue, vt idem Capitolinus posteà ait, *Gladiatorij muneris sumptus modum fecit.* Alexander verò, monente Lampridiô, *Habuit in animo vt munera per totum annum dispergeret, vt per XXX. dies munus populo daretur*: salubri consilio, sed sine effectu. Perrupit enim omnia septa inueterata licentia: nec iam princeps aut lex, qui capere posset tam effusis cupiditatibus modum. Itaque tardè, imò serò, descensum eò, vt gladiatoria spectacula prorsum tollerentur. Eam sublationem Zonaras Neruæ Imperatori adsignat; qui, vt ait, *gladiatorum compositiones & certamina vetuit*. Parum cautè, vereque: quoniam reuerâ

Cautum qui dare possent, qui non possent.

Non liberti.

Non Præsides.

De sumptu item cautum.

Tandem sublati gladiatores.

Zonaræ lapsus.

reuerà ſub Neruâ & poſt Neruam manſère ij ludi: ſed ſumptus dumtaxat numerumque imminuit. & circumſpectiùs Dio, πολλὰς, inquit, ἱπποδρομίας, ἄλλας τε τινὰς θέας κατέλυσε, συστέλλων ὡς οἷόν τε δαπανήματα. i. *Crebros Circenſes, & alia quædā ſpectacula ſuſtulit, imminuens & temperans, quà fieri poſſet, ſumptus.* Veriùs pulcherrimæ rei laudem ad Conſtantinum Imp. referemus: cuius vtinam cetera fuiſſent ad hoc exemplum! Is primus Romanorum Principum, gladiatoria ſpectacula è toto orbe Romano ſubmouit, anno ab vrbe conditâ ∞. LXVII. pæne ſexcentis, poſt inſtituta ea, annis. Auctor Sozomenus lib. I. Παρὰ δὲ Ῥωμαίοις, inquit, τότε πρῶτον ἡ τῶν μονομάχων ἐλύθη θέα. id eſt, *Apud Romanos tunc primùm ſublatum Gladiatorum ſpectaculum.* Et Euſebius lib. IIII. De vitâ Conſtantini: διεκελεύετο, inquit, μὴ θύειν εἰδώλοις, μὴ μονομάχων μιαιφονίαις μολύνειν τὰς πόλεις. id eſt: *vetuit idolis ſacrificari, vetuit gladiatorum cædibus pollui vrbes.* Meminit & Calliſtus libro VII. Quin etiam nunc inſerta Iuſtinianæo * Codici Conſtantini ipſa lex: *Cruenta ſpectacula, in otio ciuili & domeſticâ quiete, non placent. quapropter omnino gladiatores eſſe prohibemus.* Et hoc quidem rectè notatum à peritis duobus noſtri æui Iuriſconſultis: quibus ſuggero Ammiani Marcellini egregium locum lib. XIIII. de ſæuitiâ Conſtantij: *Erat, inquit, diritatis eius hoc quoque indicium nec obſcurum, nec latens, quòd ludicris cruentis delectabatur, & in Circo ſex vel ſeptem aliquotiens vetitis certaminibus pugilum vicißim ſe concidentium perfuſorúmque ſanguine ſpecie, vt lucratus ingentia lætabatur.* Nam ludicra cruenta, ita, vt Con-

Conſtantini lex.

* Lib. XI. tit. XLIII.

Ammiano data lux.

stantini lex *cruenta spectacula.* & quòd ait Pugiles, vsurpat sanè pro gladiatoribus, ritu Græcanico, quibus πύκτης & * πυκτεύειν etiam de istis. Ipse clarè indicat, cùm addit, *sese concidentium & sanguine perfusorum:* multoque clarius, cùm ait, *vetitis certaminibus.* respiciens scilicet ad Constantini interdictum. Et repressit quidem igitur Christianus Princeps; eoque nec apud Saluianum, qui ludos exagitat ex professo, memoria gladiatorum, nec apud Cassiodorum quidem accurata: tamen & sub Constantio, & posteà sub Theodosio ac Valentiniano conati irrumpere. Imò irrupêre. Lex in Theodosiano Codice est, quâ *Munerarij prohibentur auctoratos militiæ, vel Palatinâ præditos dignitate, in ludum producere.* Si in istis tantùm vetitum: iure argumentor, permissum in aliis. Adde & l. quanquam. Cod. Theod. De paganis. Etiam Augustinum lib. VI. Confess. cap. VIII. qui *Alypium suum, gladiatorij spectaculi inhiatu incredibiliter abreptum* scribit. Etiam sub Honorio, Prudentius locis aliquot describit; & damnat: votum imò precesque interponit ad Principem, pro tollendo:

Quod genus vt sceleris iam nesciat aurea Roma
Te precor Ausonij dux augustissime regni:
*Et tam triste * sacrum iubeas, vt cetera, tolli.*

Et paucis interstitis:

Arripe dilatam tua, Dux, in tempora famam,
Quodque patris superest, successor, laudis habeto.
Ille vrbem vetuit taurorum sanguine tingi:
Tu mortes miserorum hominum prohibeto litare.
Nullus in vrbe cadat, cuius sit pœna voluptas.

Iam so-

* Artemidorus in capite περὶ μονομάχων.

Iterum in vsu gladiatores.

Lib. vlt. contra Sym.

*Benè, Sacrum. quia Dis inferis placandis.

Iam solis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.

Et sustulit sanè Honorius, occasione Telemachi cuiusdam monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit. De quo facto Theodoretus lib. v. Histor. Eccles. cap. xxvi. & Cassiodorus in Tripertitæ lib. x. cap. ii. Ita obuiam itum ludo non ludo: & sublata adeò res cum memoriâ gladiatorum, vt ægrè nunc ad intelligentiam retrahere possimus morem fugitiuum.

CAPVT XIII.

Additamenti loco ad primam sermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illustratus.

De origine, progressu, deque interdicto gladiatoriæ rei, quod satis est, dixi: non absurdè adiunxero, quo habitu dederint, quoque modo. Duo genera collocaui inter Editores: Magistratus, & Priuatos. Qui enim muneris mortis caussâ dabant, plerique videlicet fuêre priuati: tamen dabant non quasi priuati. Per dies enim omnes muneris, prætextæ illis ius, lictorum, accensi: omninoq. imaginem quandam gerebant magistratus. De prætextâ, Festus: *Prætextâ pullâ nulli alij licebat vti, quàm ei qui funus faciebat.* Cicero in Pisonem: *Sex. Clodium qui numquam anteà prætextatus fuerat, ludos facere & prætextatum volitare passus es.* Ex hoc ritu Suetonium nouè interpretor Claudij cap. 11. *Ob valetudinem gladiatorio munere, quod*

Habitus vestisque Editorum.

Prætextati fuêre.

ſimul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præſedit. Bene, nouo more: debuiſſet enim prætextatus. Sed palliolum, in morbo veſtis. Quinctilianus: *Palliolũ ſicut faſcias & focalia ſola excuſare poteſt valetudo.* Seneca libro IIII. Natural. Quæſtionum: *Videbis quoſdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros.* De lictoribus & accenſo, Cicero de Legibus: *Reliqua ſunt in more, funus vt indicatur ſiquid ludorum: dominúſque funeris vtatur accenſo atque lictoribus.* Nec illud in occaſione prætereo, propriam quandam veſtem fuiſſe in munere funebri ipſorum ſpectatorum. Spectabant enim in penulâ pullâ. Dio LV. κἀν τούτῳ καὶ ἐπιτάφιοι ἐπὶ τῷ Ἀγρίππᾳ ὁπλομαχίαι, φαιὰν ἐσθῆτα τῶν τε ἄλλων, πλὴν τοῦ Αὐγούστου καὶ αὐτῶν τῶν υἱέων αὐτοῦ, λαβόντων, καὶ ἑνὸς πρὸς ἕνα καὶ πλειόνων πρὸς ἴσους ἐγένοντο. id eſt: *Intereà & funebre munus gladiatorium editum, cùm ſingulis certantibus, tum pluribus contra pares, quod cùm alij omnes ſpectarunt in pullâ veſte, tum & filij Auguſti, ſolo ipſo excepto.* Lampridius in Commodo: *Contra conſuetudinem, penulatos iuſſit ſpectatores, non togatos ad munus conuenire. quod funeribus ſolebat. ipſe in togâ pullâ præſidens.* Quibus è verbis vtrumque diſcimus, in funebri munere penulatos, in alio, togatos ſpectatores fuiſſe. Nec procudo vltrà ſermonem limitis primi.

Suetonius nouè illuſtratus.

Palliolati, ægri.

Lictores & accenſus Editori.

Spectatores in quâ veſte.

Penulati, ad funebre munus.

Ad voluptarium, Togati.

CAP.

CAPVT XIIII.

Pars secunda, De loco. qui cùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & administri. De victu & saginâ gladiatorum in his ludis. qui fuêre etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

AD locum transeo. qui duplex, Ludus, & Arena. Illû appello, vbi habiti altiq; gladiatores: hunc, vbi dati & producti. De priore, priùs. *Ludus gladiatorius*, inquit Isidorus, *inde dictus quòd in eo iuuenes vsum armorum condiscant.* Nam primò credo gladiatores domi & in reliquâ familiâ fuisse; mox crescente numero, & crebritate editionum, aperti iis velut publici quidam ludi, & in his armorum magistri. Itaque quidam splendidiores, etiam post institutos ludos, habuêre domi eos aut apud amicos. Ita C. Cæsar *Tirones neque in ludo neque per lanistas, sed in domibus per equites Rom. ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, scribit Sueton. cap. XXVI. Quod tamen perrarum, & vulgò ars pugnandi docta exercitaque in ipsis ludis. Prudentius:

De ludis gladiatorum.

Anteà in domibus.

Ludi ad artẽ destinati.

Nam quid vesani sibi vult ars impia ludi?
*Quid mortes iuuenum, quid sanguine * pasta voluptas?*

*Malo parta.

Seneca libro II. de Ira: *Non alia quàm in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium, pugnantiumque.* Lusorium appellasse Lampridius videtur in Eligabalo: *Strauit sibi*, inquit, *triclinium in summo Lusorio, & dum pranderet, noxios* (ita appellat gladiatores) *& venationes sibi exhibuit.* vel vt mauelim, *ibi exhibuit.* Et in

Lusoria, dicti etiam.

 Saluiano

Saluiano Massiliensi Episcopo idem verbum, lib. vi. *Longum est nunc dicere de omnibus Amphitheatris, Odeis, Lusoriis.* Græcè καταγώγιον μονομάχων appellat Herodianus, quasi dicas diuersorium domiciliumque. De Commodo: εἰς τοσοῦτον, inquit, προεχώρησε μανίας, ὡς μηκέτι βούλεσθαι βασίλειον ἑστίαν οἰκεῖν, ἀλλὰ γὰρ μετοικισθῆναι ἐβούλετο μονομάχων καταγώγιον. id est, *Eò dementiæ venit, vt iam nec Aulam & Palatium inhabitare vellet, sed migrare constituerat in ludum Gladiatorium.* Quam eamdem monstri illius insaniam etiam Lampridius & Xiphilinus adnotarunt. Suidas μονομαχοτροφεῖον dicit, contentus tamen, sine alio additamento, posuisse nudam vocem.

Plures ludi in vrbe Româ.

In vrbe autem plures eiusmodi ludi, nominibus suis noti & discreti: quorum in P. Victore mentio, & passim in marmoribus priscæ vrbis.

Eorum catalogus.

Repperi istos. LVDVM GALLICVM. LVDVM DACICVM. LVDVM MAGNVM. LVDVM MAMERTINVM. LVDVM MATVTINVM. & in Horatio in eâ ad Pisones, *Ludum Æmilium.*

Distincti, ludi bestiariorum & gladiatorum.

E quibus tamen non abnuerim, quin aliqui etiam bestiariorum fuerint: vti certè * Matutinus.

** Nam matutina spectacula, ferarum.*

Procuratores ludorum.

Hisce ludis non Lanistæ solùm præerant, vt dicam iam nunc, sed etiam, digniori nomine Procuratores. nec ij de plebe, sed ex ciuium primis: fuitque velut inter dignitates & infulas id munus. Lapis priscus: CVRATOR. MVNERIS. PVBL. GLADIATOR. Tacitus Annali xi. *Decius quoque Calpurnianus & Sulpicius Rufus Procurator ludi, eâdem pœnâ adfecti.* Inscriptio alia vetus:

T. FLA-

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
CVRATORI. TRIVMPHI. FELICISSIMI
GERMANICI. SECVNDI. IMP. CÆS. FL.
DOMITIANI. AVGVSTI. EXORNATO
SACERDOTI. SPLENDIDISSIMO
PONTIF. MINOR. PROC. * XX. HER
PROC. PATRIMONI. PROC. LVDI. MAGNI
PROC. LVDI. MATVTINI

* Vigesimæ Hereditatum.

Nec longè diuersi ab istis Curatores munerum ac venationum: quorum mentio Suetonio in Caligulâ, cap. XXVII. Et vis addam quod vos medici rideatis, Victor? Medici etiam fui singulis his ludis: nec id noui sæculi inuento, sed diu ante Imperatores. Lapidem legi hunc:

Curatores munerum.

Medici ludorum.

Iiq; veteres.

SILVANO. SANCTO
C. AVSTVRNIVS. MEDI
CVS. LVD. GALLIC
PORTIC. ET. EXEDR.
ET. SIGN. ÆN.
VOTO. SVSCEP.
L. M.
DEDIC. KAL. MAI
L. MARCIO. ET
SEX. IVLIO. COS.

In quo sculpti Consules incidunt annum Vrbis DCLXIII. Adeò antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Legi & in alio lapide, EVTYCHVS AVG. L. MEDICVS. LVDI. MATVTINI. Censeo exemplum translatum è Græciâ, apud quos medici athletis. Arrianus lib. III. Dissertationum,

Qui instituti exemplo Græcorum.

Athletam

Athletam compellans: δεῖ σε, inquit, εὐτακτεῖν, ἀναγκοφαγεῖν, ἀπέχεσθαι πεμμάτων, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἶνον ὅτ' ἔτυχεν ἁπλῶς. ἰατρῷ γὰρ παραδεδωκέναι σεαυτὸν, ὡς ἐπιστάτῃ. id est, *Oportet te iam in ordinem redigi, ad præscriptum vesci, abstinere bellariis, frigidam non bibere, nec quidquam (vno verbo) fortuitò agere. Medico enimuerò obtemperare, valetudinis præsidi.* At quæres, cui bono medici mox morituris? Dicam. Primò medicos haud tam artè acceperim, vt hodie; sed incluserim etiam chirurgos, vsurpatione priscâ. Ij autem opus certè gladiatoribus læsis, luxatisve. Deinde & ratio victus gladiatorij ea, vt salui esse sine medico non possent. Largè enim edebant, bibebant: & dabantur velut in saginam. eâ fini, vt Domini valentes eos producerent, &, vt Cicero ait, cum gladiatoriâ totius corporis firmitate. Cyprianus eleganti epistolâ ad Donatum, libro II. *Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, & aruinæ assidui nidoris moles membrorum robusta pinguescit, vt saginatus in pœnam carius pereat.* Quinctilianus: *Alebat deuotum corpus prauior omni fame sagina.* Inde gladiatoria sagina Tacito: *Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, tanquam gladiatoriam saginam diuidebat.* Inde Saginæ nomine, ludum ipsum Propertius intellexit hoc versu,

Qui dabit immundæ venalia fata saginæ.

id est, ad gladium se auctorabit, & ad ludum. Plinius videtur adtribuere hordeum iis in cibum: *Antiquissimum, ait, in cibis hordeum. sicut Atheniensium ritu, Menandro auctore, apparet. & gladiatorum cognomine, qui Hordearij*

Quo fine ij medici.

Medici etiam pro chirurgis.

Ratio gladiatorij victus.

Sagina gladiatoria.

Hordearij vocabantur. Sed mihi anceps adhuc sententia eius loci: dicam & lectio. Cedò enim. ideon' euincas hordeum antiquissimum in cibo Romano, quia gladiatores ab eo dicti? atqui tota gladiatura non veteris Romæ, vt vidimus, inuenti. Sed nec credo eo vsos. malè alibilis is panis, flatus genitor malique coloris, vt tui, Victor, medici volunt. ideoque ignominiæ caussâ, militibus datus qui deliquissent. Seneca etiam eum inter vilissima genera habet: *Voluptas est,* inquiens, *posse capere voluptatem vel ex hordeaceo pane.* Quæ omnia contraria gladiatoriæ huic saginæ. Nec tamen Plinij verbis quid faciam habeo sine libris. Sed redeo ad ludos, quos comperior non Romæ solùm fuisse, sed in coloniis municipiisque. Capuæ inprimis & Rauennæ. De Capuâ Cæsar lib. I. belli ciuilis: *Capuæ primùm sese confirmant gladiatorésq. quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus * libertati confirmat, atque iis equos attribuit.* Cicero lib. VII. ad Atticum: *Gladiatores Cæsaris qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit binos singulis patribus familiarum.* Spartianus in Iuliano: *Sed posteà sponte suâ gladiatores Capuæ iussit armari per Lollianum Titianum.* De Rauennâ, Strabo dilucidè: οὕτως γ᾽ οὖν ὑγιεινὸν ἐξήτασται τὸ χωρίον, ὥστε ἐνταῦθα τοὺς μονομάχους τρέφειν καὶ γυμνάζειν ἀπέδειξαν οἱ ἡγεμόνες. *Adeò,* inquit, *saluber locus, vt illic gladiatores ali atque exerceri Principes voluerint.* Rauennæ autem ludum exstruxit, aut certè voluit, Cæsar. Suetonius cap. XXXI. *Ne qua suspicio moueretur, & spectaculo publico per dissimulationem interfuit, & formam quâ gladiatorium ludum erat ædificaturus considerauit.*

De Plinij loco addubitatum.

Hordeaceus panis non bonus.

Ludi isti etiā in coloniis. Capuæ præsertim.

*Legerem, libertate. id est, firmat conciliatq; sibi data libertate, pillei impositione.

Et Rauenna.

Cellæ in iis ludis. *considerauit*. Formam, ait. de quâ nihil dixerim, præter multiplices in iis ludis minutásque cellas fuisse, in queîs seorsim haberentur singuli gladiatores. Quinctilianus: *Commorabor inter homicidas, inclusus turpiore custodia & sordido cellarum situ.* Idem: *An ille animus rediret in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris?* Exemplo scilicet seruorum, Cellæ seruiles. quibus cellæ. Seneca pater: *Ex cella, suæ dominæ migrabit in cubiculum: vel Domina ex cubiculo suo migrabit in cellam?* Seneca filius, de seruo Pompeij Demetrio: *Cui iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij & cella laxior.* Suetonius Nerone cap. XLVIII. *Receptus in* Cella meretricia. *proximam cellam, decubuit super lectum.* Sed & meretricum cellæ (ex Iuuenali & Petronio) & capitum omnium viliorum. Concludam de ludo cum Quinctiliani dicto: Pœna ludi. *In ludo fui. qua pœna nullam grauiorem scelera nouerunt, cuius ad comparationem ergastulum leue est.*

CAPVT XV.

Ludorum præfecti, Lanistæ: qui Familiæ præesse dicti, eamque Ducere. Iidem Doctores, magistri, commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos instituti: quorum exercitium, Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. etiamque Lanistis fuisse, ac tironibus.

Lanista vox. HIS ludis præfuisse Lanistas monui: de quibus opportunè nunc adtexo. A laniandis corporibus vulgò eam vocem formant: nec persuadent. Isidorum potiùs audio, qui Thuscum verbum esse vult, & illis carnificem signare. & audio eò libentior, quia res gladiatoria petita à Thuscis. Lanistarum

rum multa vbique mentio. Lapis Romæ:

P. POETILIVS. P. L.
SYRVS
LANISTA. AD. AR. FORIN

Glossarius liber, *Lanista, λυδοτρόφος, μονομαχοτρόφος, ἐπιστάτης μονομάχων.* Lanistæ auium, etiam apud Columellam, qui aues condocefaciunt ad pugnam. Pro ipsis gladiatoribus Prudentius vsurpat: parum propriè, imò imperitè: Lanista pro gladiatoribus.

——sedet illa verendis
Vittarum insignis faleris, fruitúrque lanistis.

Nam de Vestali scribit, quæ spectabat gladiatores. Emebant autem lanistæ futuros gladiatores, aut expositicios pueros huic rei tollebant. Quinctilianus Declamat. CCCXXVIII. *Quantum ad te pertinet, non habet respublica virum fortem. aut illum feræ lacerauerunt, aut aliquis (quod multo sit indignius) sustulit leno aut lanista.* Martialis:

Inspexit velut emptor aut lanista.

Tota autem manus quæ sub vno Lanistâ, Familia appellabatur: & eum dicebant Familiæ præesse. Cicero pro Sullâ: *At præfuit familiæ Cornelius. Iam si in paradâ familiâ suspicio est nulla, quod præfuit, nihil ad rem pertinet.* Nam hunc Cornelium scilicet fuisse pro lanistâ. In lapide prisco MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. Suetonius Augusti cap. XLII. *Cùm venalicios & Lanistarum familias vrbe expulisset.* Seneca de Beneficiis: *Lanista qui familiam suam summâ curâ exercet atque ornat.* Hinc natum prouerbium Ciceroni familiare, Ducere familiam: quod idem cen- Familia gladiatorum. Familiam ducere.

ſeo ac familiæ præeſſe; ſumptumque ab hac ipsâ laniſtarum præfecturâ. Cicero in Antonium: *Lucius quidem frater, vt qui peregrè depugnauit, familiam ducit.* Idem alibi: *Sententia, quæ familiam ducit.* Et: *Accedit, quòd familiam ducit, in iure ſcientia.* Nam qui caput in aliquâ re princepſque, bene Ducere eum dixeris & Ducem. Sic in Hiſtoriis paſſim Ducere ordines; in Quinctiliano, Ducere claſſem. Nec vis verbi huius adhuc ſatis intellecta: non certè ab iis qui Adagia nobis concinnant. Hi iidem Laniſtæ, honeſtiori & inuidendo verbo Doctores dicti. Valerius lib. II. *Ex ludo C. Valerij Scauri doctoribus gladiatorum accerſitis.* Quinctilianus Declamat. CCCII. *In ludo fuit. Fuerunt & doctores, & medici, & miniſtri: neque tamen illo gladiatorum nomine tenentur.* Et Magiſtri. Cicero III. de Oratore: *Magiſter hic Samnitium ſummâ ſenectute eſt.* Videlicet quia gladiatores nouitios & tirones docebant. Quin iidem Commentari dicuntur, & dare Dictata: verbis omnibus à meliore ludo ſumptis. Cicero de Magiſtro Samnitium, *cottidie commentatur.* Cæſar apud Suetonium, à pleriſque Senatorum & equitum precibus eniſus eſt, *vt ipſi diſciplinam tironum ſuſciperent, & exercentibus Dictata darent.* Tertullianus ad Martyres: *Nec tantus ego ſum, vt vos alloquar. ſed tamen & gladiatores perfectiſſimos non tantùm magiſtri & præpoſiti ſui, ſed etiam idiotæ & ſuperuacui quiq. adhortantur de longinquo: vt ſæpe de ipſo populo Dictata ſuggeſta profuerint.* Nec ineptè, Dictata: quia reuerâ præcepta ſua armorum, commiſere etiam ſcripto. Iuuenalis de futuro gladiatore,

Doctores, pro Laniſtis.

Et Magiſtri.

Commentantur.

Dictata dant.

Etiam in ſcriptis.

Scripturus leges & regia verba lanistæ.

Hirtius gladiatoriam hanc rationem docendi, bene cum militari compoſuit lib. 1. De bello Africo: *Cæſar*, inquit, *contra eiuſmodi hoſtium genera, non vt imperator exercitum veteranum, ſed vt laniſta tirones gladiatores condocefacere. quo pede ſe reciperent ab hoſte, & quemadmodum obuerſi aduerſariis, & in quantulo ſpatio reſiſterent*, &c. Ait, tirones gladiatores. quia in ludo genera duo, Tirones ſiue nouitij, & Veterani. Veterani nobiliores, & vſu longo edocti. Ad Tirones cura & inſtitutio præcipuè pertinebat. Symmachus lib. 11. Epiſtolar. *Nam gladiaturæ idoneos communis cura proſpiciet, quæ pars in apparatu Quæſtorio prior eſt, vt auctoramento lectos longus vſus inſtituat.* Quinctilianus: *Et inter dedita noxæ mancipia contemptiſſimus tiro gladiator, vt nouiſſimè perderem calamitatis meæ innocentiam, diſcebam cottidie ſcelus.* Ratio modúſque inſtituendi, vt rudibus batuerent cum Laniſtâ. Suetonius Caligulâ: *Mirmyllonem è ludo* (malim, *in ludo*) *rudibus ſecum* * *batuentem, & ſponte proſtratum confodit ferreâ ſicâ.* Siue etiam ad palum exercerentur, militum inſtar. Vegetius lib. 1. cap. XI. *Palorum enim* (malo, *palariorum*) *vſus, non ſolùm militibus ſed etiam gladiatoribus plurimum prodeſt.* Sed prius illud de Rudibus, propriè, Batuere dicebant: & gymnaſium ipſum, Batualia. Gloſſæ priſcæ, *Batualia*, γυμνασίαι τῶν μονομάχων. Adamantius Martyr: *Batualia, quæ vulgo Battalia dicuntur, exercitationes gladiatorum vel militum ſignificant.* Nec malè addit litterator ille de militibus. nam & ij interdum rudibus pugnabant, ludendi exercendíue cauſsâ. Liuius

Tirones docti in ludis.

Rudibus batuebant.

* Idem Suet. in Cal. cap. LIIII.

Batualia.

Etiam milites batuebant.

uius lib. XXVI. Scipionis curam in milite formando describens: *Tertio die rudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerunt.* Ita vetus liber, qui apud Lipsium: non, sudibus, vt præferunt vulgati. Firmat Polybius, qui eâpse in re ξυλίνας μαχαίρας dixit. Id autem, ni fallor, Rudis: gladius, inquam, è* ligno. Suadeor Dionis etiam loco, in Commodo, qui post meridiem exercitia eius cum gladiatoribus denarrans: ἤσκει δὲ, inquit, καὶ ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τοῦ Σεκούτορος καλουμένου, τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ, τὸ δὲ ξίφος τὸ ξύλινον ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων: id est, *Exercebatur, & in vsu habebat armaturam Secutoris dictam: clypeum dextrâ, gladium ligneum sinistrâ præferens.* Ait enim clarè ξίφος ξύλινον: ad batuendum scilicet, non pugnandum. Itaque Baculos eos appellat Capitolinus in Gallienis: *Pugiles baculis, non veritate pugilantes.* Ita enim ego emendem, cùm vulgò sit, *facülis.* ex quo alij, *sacculis*, me iudice, haud aptè. Tamen vulgò aliter iudicant, scio: & satis habent dixisse Rudem, baculum fuisse. At ego etiam aliud eos doceo in rude. Duplicem eam fuisse: Lanistarum, & Tironum siue exercentium. Lanistæ sua rudis, quâ secerni cognoscique potuit. eam dico è ferulâ fuisse, & ferulam etiam nominari à priscis. Dio in Commodo: ἀντηγωνίζετο δὲ αὐτῷ γυμναστής τις, ἢ καὶ μονομάχος, νάρθηκα ἔχων. id est: *Pugnabat cum eo Lanista quispiam, vel etiam gladiator, ferulam habens.* Et nónne discriminat apertè? Commodo velut discipulo gladium ligneum tribuit: magistro ferulam. Seneca ab hoc more ludit in Satyrâ Menippæâ: *Cum proximo munere, inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet.* Nam noui auctorati,

Correctus Liuius.

Quid Rudis?

* Et quidem pro modo cuiusque armaturæ. Threci incuruus: Secutori rectus: Retiario dentatus. Fortasse tamen etiã è ferro, sed tamen hebes. Vide lib. II. cap. XXI.

Videri eam dupli cem. Lanistarum ferulaceam: qualia sceptra pedagogorũ.

Tirones vapulabant ferulis.

38

auctorati, nouitij gladiatores: quos rude ferulâque ſuâ aberrantes laniſta cædebat, velut legitimus magiſter. Nam & hæc res à litterario ludo. Martialis illud tortuoſum & breue, credo, iam capitis, *Vide an te delectet contra retiarium ferula.* id eſt, rudis, contra tridentem. De hac ferulaceâ rude Chariſius: *Rudis, ſcipio quem Laniſta liberandis gladiatoribus gerit.* Gloſſæ: *Rudis*, ῥάβδος ἡ τῶν ἐπιστατῶν τῶν μονομάχων. Varro tranſtulit decorè: *Ad te enim rudem agriculturæ eſſe nūc, olim ad Stolonem fuiſſe dicunt.* id eſt, magiſterium & velut præfecturam agriculturæ. At rudis ad gymnaſia, diuerſa ab hac, & gladij forma, vt dixi; fortaſſe etiam ponderoſior, grauiórque. Suggerit apud Senecam Latro Portius: *Non eſt vtilis exercitatio, niſi quæ operi ſimillima eſt illi quod exerceat. itaq. durior ſolet eſſe vero certamine. Gladiatores grauioribus armis diſcūt, quàm pugnāt: diutius illos magiſter armatos, quàm aduerſarius ſuſtinet.* Idémque in militibus notat Vegetius factitatum: lib. I. cap. XII. *Duplicis ponderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cùm vera & leuiora tiro arma ſumpſiſſet, velut grauiore pondere liberatus, ſecurior alacriórque pugnaret.* Hæc exercitatio & velut meditatio nouis gladiatoribus ad cædem. quam Cyprianus, vt cum Lucretio loquar, iure increpat incilátque: *Homo*, inquit, *in hominis voluptatem perimitur: & vt quis poſſit occidere, peritia eſt, vſus eſt, ars eſt. Scelus nō tantùm geritur, ſed docetur. quid poteſt inhumanius, quid acerbius dici? Diſciplina eſt, vt perimere quis poſſit: & gloria eſt, quòd peremit.*

Martiali lux.

Varroni lux.

Arma tironum grauia.

Deteſtatio eius diſciplinæ.

CAP.

CAPVT XVI.

Mensæ secundæ. interruptus paullum sermo de loco: dictumque per occasionem de Saturnalicis muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in mensis, & item in ludis spectaculisque.

DICEBAT etiam Pighius: cùm ego ad puerum, Tolle ócius has mensas, & bellaria nobis infer. quæ bellaria? inquit Victor, non opus.

——————— τράγημα δὲ

Ὁ σωφρενίστης τοῖς φιληκόος λόγος.

Pighianus hic quidem sermo ante omnia tragemata & mella nobis. Ecce autem dum loquimur, pueri adesse nuntiantur onusti, pomis, pyris, oliuis, palmulis, caricis; aliaque copiâ partim domestici partim exotici fructus. Missi erant ab Hieronymo Berchemio familiari nostro. Hem! inquam ego. semper ita munis noster Berchemius? Tutores illi dabimus, ne prodigat. At vos pueri grates illi dicite gratias, & rogate cras vt apud nos sit. Versúsque ad conuiuas, Amici, inquio, nũquam vidi munera magis opportuna: non eò solùm quia allata in punctistitio mensæ postremæ, sed quia hoc Saturni die. Morem enim Romanum scitis; per Saturnalia, munuscula missitandi vltrò citrò. Spartianus in Hadriano: *Saturnalicia & Sigillaricia frequenter amicis inopinantibus misit, & ipse ab his libenter accepit.* Tertullianus de Idololatriâ: *Nobis, quibus Sabbatha extranea sunt, & Neomeniæ, & feriæ aliquando à deo dilectæ; Saturnalia, & Ianuariæ, & Brumæ, & Matronales frequẽtantur: munera cõmeant, strenæ*

Saturnalibus munera missitata.

strenæ consonant, lusus, conuiuia constrepunt. Martialis: 39

Saturnalia diuitem Sabellum
Fecerunt, meritò tumet Sabellus.

Meminit & Suetonius Augusto, cap. LXXV. & plures alij. quid enim moror in re tritâ? Tu Pighi, dum interiungis, bibe. Licet, inquit; nam sitiebam in hoc sermonum æstu. puer affunde largius. Dum ille bibit, ad me Lernutius, De muneribus mos mihi satis liquidus: non æquè de Apophoretis, quæ ipsa donata Saturnalibus lego. Suetonius Vespas. cap. XIX. *Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta, ita & Kalendis Martijs feminis.* Sodes, illustra. Ne id quidem Lernuti, inquam ego, in altâ nocte. Nam Græcô eo nomine dicta propriè quæ in conuiuiis dabantur auferenda. Ipse Martialis, qui libellum eo indice scripsit, interpres,

Apophoreta item Saturnalibus.

Quid, ea.

Præmia conuiuæ det sua quisque suo.

Et Ambrosius: *Qui ad conuiuium magnum inuitantur, Apophoreta secum reportare consueuerunt.* Suetonius in Caligulâ: *Agitatori Eutycho,* * *comissatione quadam, in Apophoretis vicies HS. cōtulit.* Nec ignota ista, scio, vobis: illud nouè fortasse moneo, Lampridium corrigendum in hacce voce, vitâ Eligabali: *Eunuchos pro aphroditis dedit. dedit quadrigas, equos stratos, mulos; basternas & rhedas.* rescribendumque, *pro apophoretis dedit.* Atque hæc, Lernuti, in mensâ Apophoreta. Postea translata ea vox ad munera etiam editionum. Ne enim lineam spectaculi huius transiliamus, scitote fuisse ritum vti Editores munuscula aliqua amicis fautoribúsque mitterent, ludis confectis. ea quo-

* *Dubito an, commissione. vt per ludos et hoc munus. tamen & vulgata recta.*

Lampridius correctus.

Apophoreta in ludis, vel Apophoretica.

que Apophoreta dicta. Symmachus lib. 11. *Filius noster Symmachus, peracto munere candidato, affert tibi dona Quæstoria, & ceteras necessitudines nostras pari honore participat. Quæso igitur vt eius nomine Dypticha & Apophoreta suscipere dignemini, qui apparatui eius plura & præclara tribuistis.* Et sæpius Apophoretica apud eundem. vt lib. IX. *Non aspernabere, vt æstimo, dyptichi & apophoretici oblationem. neque enim graue est verecundia tua sollennia & votiua suscipere.* Libro quinto: *Ad te dyptichum candidati, & apophoreticum librarum argenti duarum misimus, approbare cupientes editioni te nostræ non animo defuisse.* Nec omitto denique, Apophoretum vel Apophoretam potiùs inter genera vasorum censeri Isidoro, cuius verba De vasis escarum: *Apophoreta, à Græcis, à ferēdo poma vel tale quid nominata. est enim plana.* Desieram ego: sed excipiens Duza, Bene & benignè doces de Apophoretis, inquit. sed auden' tu ea dare nobis? Quænam illa? inquam. magnum sit quod tibi negem, ô Batâua Syren. Ex medio, inquit, Saturnalium ritu cereos accensos. scin' cui rei? qui nobis domum præluceant. certè enim iam tempus. Heu, inquam, Mormo, non Syren. —— * ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων? Vix adsedimus etiam, & faris de discessu? Caue, caue, ne per hoc Saturni festum Saturnum te faciam ego, & nouus Iupiter te dem in vincla.

Apophoreta lanx.

Cerei in Saturnalibus dati.

* quæ vox clauso tibi fugit ab ore?

CAP.

CAPVT XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: deque locis pugnæ dictum. Ea sunt, Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

AT tu, Pighi, redis in eandem arenam pugnatum? Ille ridens, Ego, inquit, iam missum me putabam. Scin' quomodò? inquam. vt mihi domino citiùs decretum sit auctorari, quàm vt te soluam. Pergo igitur, inquit. De loco vbi habiti, dixi: locus superest pugnæ, qui non vnus. Ad rogum enim dati: in foro: in Circo: in Amphitheatro: in Septis: vicatim & regionatim. Ad rogum olim, in exequiis: isq. antiquissimus locus. Posteà non placuit circumducere populum, & omisso rogo ipsi gladiatores funebres in foro dati. Forum ergo locus vetus pariter & diuturnus. Vitruuius: *Italiæ non eadem ratio fuit. Nam à maioribus consuetudo tradita est, gladiatorum munera in foro dari. Proinde spatiosiora distribuebant intercolumnia.* Idem álibi: *Muneribus quæ à magistratibus foro gladiatorum, scænisque ludorum dantur.* Asconius in Verrem: *Menius exceperat sibi ius vnius columnæ, super quam tectum proiiceret, vnde ipse & posteri eius spectare munus gladiatorium possent: quod etiam tum in foro dabatur.* Ait, *etiam tum*: quia nimirum is mos non prorsus exoleuerat etiã Asconij, .i. Claudij ætate. Plinij verbá caueте vobis imponant, lib. xv. cap. xviii. *Ara inde sublata gladiatorio munere Diui Iulij, quod nouissimè pugnauit in foro.* ancipitis dico & fallacis sententiæ verba. Vidétur enim adfirmare postremũ id fuisse in foro munus. Fal-

Vbi dati gladiatores.

In foro olim.

Plinij ambigua verba enodata.

nus. Falsò. Nam & sub Augusto fuit, ex Propertio

Seu cùm lasciuum sternet arena forum.

& Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in Septis, auctore Tranquillo, cap. VII. At Plinius de ipso Cæsare sensit, nouissimum id fuisse forense munus, illo editore. Tamen cœptum vilescere & forum. opinor ideò, quia loca sessui & spectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Consules magistratusq. clientibus tribulibúsue suis adsignabant, & in beneficij loco. Cicero oratione pro Murenâ satis multis verbis: ad Atticum lib. II. epist. I. *Quærit ex me num consuessem Siculis, locum, gladiatoribus dare? Negaui. At ego, inquit, nouus patronus instituam. sed soror, quæ tantùm habeat consularis loci, vnum mihi solùm pedem dat.* Et facit eò decretum Senatus in honorem Ser. Sulpicij: *Senatui placere Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in rostris statui: circumq. eam statuam locum ludis, gladiatoribúsque, liberos posteròsque eius quoquò versus pedes quinq. habere,* apud Ciceronem Phil. IX. Igitur structa* Amphitheatra, destinata propriè huic ludicro & Venationi. Et plerumque exhinc in iis dati gladiatores: tamen non omisso prorsus foro. Etiam in Septis Agrippæ. Suetonius Calig. cap. XVIII. *Munera gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis aliquot edidit.* & idem scriptor notat aliâs. Sed & Circus interdum huic rei, vt reperietis in Dione. sæpe Vici & XIIII. regiones vrbis: quod sub Impp. factitatum obseruo. Sed non mihi mens onerare vos copiâ vulgarium exemplorum. Explicui de loco.

Forum non aptè exstructum ad spectacula.

Difficiles in eo loci: & in beneficio dati.

** Adi librum nostrum De Amphitheatro.*

Amphitheatra.

Septa.

Circus.

Vici & regiones vrbis.

CAPVT

CAPVT XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. unde id dictum, & cui rei vsuique. Obiter etiam de obscæna ludi parte.

HIC Victor, Nimium properas. Quod olim de Haterio Augustus, de te Pighi dixerim, Sufflaminandus es. Nam Spoliario quid fiet, nisi locus ei est in loco? Caput percussit Pighius, & Hem! inquit, videte vestrum Cyneam. Absque hoc monitore erat, res tam illustris elapsa mihi. Sed retraham. Spoliarium non ipse ludus, sed ludi, vt appâret, pars. Ex lapide prisco, quem Tybure vidimus: CVRATORI. MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORI. III. QVOT. IS. TEMPORE. HONORVM. CVRARVMQVE. SVARVM. PLENISSIMO. MVNIFICENTIAE. STVDIO. VOLVPTATIB. ET. VTILITATIBVS. POPVLI. PLVRIMA. CONTVLERIT. LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXTRVCTVM. PVBLICE. OPTVLERIT. Etiam Tertullianus ab ipsis Amphitheatris separat: *Ceterùm à sæculo coronantur & lupanaria, & latrinæ, & pistrina, & carcer, & ludus, & ipsa Amphitheatra, & ipsa Spoliaria, ipsæque Libitinæ.* Ductum nomen à re balneariâ. Nam *exteriores cellulæ in balneis, Spoliaria,* dictæ, vt notant Glossæ Latinæ veteres: vel, vt Græcæ, Ἀποδυτήριον, *Spoliarium.* Vbi ergo in balneis exuebantur, seq. veste exspoliabant, Spoliaria dicta. & à caussâ simili, in Ludis. Nam ibi, credo, gladiatorum vestes, ornamenta. Plinius in Pane-

Spoliarium, quid.

A balneis ducta vox.

Cui rei Spoliaria.

in Panegyrico, de Ærario differens: *Nunc templum, nunc verè deus, non ſpoliarium ciuium cruentarumq. prædarum ſcæuum receptaculum.* Imò amplius, locus ille receptor vulneratorum cæſorumque. Caſſius Seuerus in Controuerſiâ, Debilitans expoſitos. *Produc agedum familiam ſemiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam: oſtende nobis captiuos tuos: Volo mehercules noſſe illum ſpecum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium ſpoliarium.* Seneca de Prouidentiâ: *Videant largum in foro ſanguinem, & ſupra Seruilianum lacum (id enim proſcriptionis Sullanæ ſpoliarium eſt) Senatorum capita.* Itaque crebræ illæ acclamationes Senatus, mortuo Commodo, ſunt ab hoc ritu, apud Lampridium, *Gladiatorē in ſpoliario.* &, *Gladiatoris cadauer vnco trahatur: gladiatoris cadauer in ſpoliario ponatur.* Quin & ij qui ſine ſpe curationis læſi, illic interficiebantur. Seneca epiſt. XCIIII. *Nunquid aliquem eſſe tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in Spoliario, quàm in Arenâ malit?* Obſcænam partem ludi in eodem Senecâ lego libro VII. Quæſt. Nat. extremo: nec ſcio an ad Spoliarium, an ad ludi locum fœdum, vbi* Spongia, referam: an potiùs emendem, *artem ludi*, & capiam de iis qui ſpontè ſeſe auctorant.

De Seneca loco.

* *De quâ Martialis,* Quod ſciat infelix damnatæ ſpongia virgæ. & *Senecæ epiſtolâ* LXXI.

CAP.

CAPVT XIX.

Finis conuiuij sermonísque. per occasionem de Diludiis. item de ratione inuitandi ad hilaritatem inusitatâ hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

DIXI. & sit iam sermonum pausa quæso. Nam & serum est, vt video: & in me quidem omnis vis loquendi iam vacuit. Itaque domuitionem paremus. Inclementi vultu ego, Tu Pighi cesses? nec per limites illos eas, quos ipse tibi posuisti? Non ego homo trioboli sum, si id feram. Cras licebit, inquit. nunc te, Lipsi, per hanc dexteram oro, mitte. Non, si per hanc sororem læuam quoque, inquam. Et iámne mitto ad Prætorem, vt te nectam? Neca etiam, inquit, si voles. Nam mihi decretum in hoc Spoliario mori potiùs, quàm amplius in hanc Arenam. Lernutius cum Victore interueniens: Hercules multa nox est, Lipsi, inquiunt: & tempus abeundi. Ego commotior, Etiam me latrant meæ canes? Sed surgebat iam & Duza. Itaque ego, Hæc quidem conspiratio est, inquam. at sedete saltem dum patera ista circumfertur. Nam Pighio nostro non aliâ lege diludia do. Sedit iterum & respexit me Duza, Diludia tu quid appellas? Appositè ad hanc rem, inquam. Nam, *tempora quæ gladiatoribus conceduntur inter dies munerum quibus pugnatur, Diludia dicuntur*, vti scribit ad illud Horatij, *Diludia, quid?*

Displicet iste locus, clamo, & diludia posco.

vetus scholiastes. Hîc Victor, Verè fortasse Commenta-

mentator, inquit. tamen mihi olim sententia mea non displicet, Diludia esse cùm medij ludi alio genere spectaculi interrumpuntur & quasi diffinduntur. Ita enim mos, vt in mediâ sæpe comœdiâ aut tragœdiâ, Venationem aut paria aliquot gladiatorum poscerent, tædij leuandi. Horatius testis:

Si discordet eques, media inter carmina poscunt
Aut vrsum aut pugiles.

Et Dio: qui Circenses diffissos ait Venatione & Athletis interpositis, lib. I X. ἄρκτοι μὲν, inquit, μεταξὺ τοῦ δρόμου τῶν ἵππων ἐσφάγησαν, καὶ ἀθληταὶ ἠγωνίσαντο, καὶ παῖδες Ἀσιανοὶ πυῤῥίχην ὀρχήσαντο: id est, *Vrsi Circensibus interpositi & cæsi, & athletæ certarunt, & pueri Asiatici Pyrrhicam saltarunt.* Approbo, ait Duza. Et similis calamitas Terentianæ Hecyræ interuenit, interposito funambulo. Eius enim sententiæ querela illa Prologi,

Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occupârat.

Etiam gladiatoribus: vt statim;

Primo actu, placeo: cùm intereà rumor venit
Datum iri gladiatores. populus conuolat.
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.

Cùm dixisset, paterâ acceptâ ego Victorem intuitus, Hanc ita spumantem, inquam, Latio & Latiæ. Eduxi, & Victori tradens, Viuamus, inquam, moriendum est. Ille abominatus tam tristé vocem, Quæso, inquit, vitemus hanc δυσφημίαν in mensâ: & despue, ne omen habeat tua vox. Ego risi, &, Homo religiosissime, inquam, ita nescis morem antiquum?

Num-

Numquam illi hilariùs se inuitabant, quin lacesserent lætitiam hoc sermone. Atque adeò ipsa verba, vt protuli, apud Vibium Gallum in Controuersiâ Senecæ VII. lib. IX. *Conuiuæ certè tui dicunt, Viuamus; moriendum est.* Ita lego, non *Bibamus*, cum vulgo. Ritum non vulgatum obseruo in hac ipsâ admonitione apud Ammianum, lib. XVI. Nam pueri ministri cùm lumina mensæ inferrent, soliti similia dicere. Ita enim suppleam legamq. defecta hæc verba: *Malignitate simili quidem Agens in rebus in Hispaniâ, ad cœnam itidem inuitatus, cùm inferentes vespertina lumina pueros exclamasse audisset ex vsu, Vincamus* perun . . . . lem ne . . . . . . interpretatum, atrociter deleuit nobilem domum.* Lego, *Viuamus, pereundum est.* addiditque Ammianus calumniatorem aliquem sic interpretatum esse, solemne verbum; tanquam machinaretur Dominus ille aliquid magnum, & cum exitij sui metu coniunctum: aut, tanquam id detorsisset in sæuitiam Imperatoris, sub quo omnibus pereundum esset. Hoc ecphonema etiam in veteri inscriptione sepulchrali,

Inuitandi mira, sed prisca ratio.

Seneca leuiter correctus.

**At qui dicunt restituisse Ammianum, hæc omnia infidè omittunt.*

Ammianus non malè expletus.

AMICI
DVM VIVIMVS
VIVAMVS.

Et sententia non semel obuia in poëtis. Quid autem dices, si ipsum cranium mortui inferre in mensam soliti, huic rei? Epigramma Græcum disertè:

Cranium in mensâ.

Ἡ πτωχῶν χαρίεσσα πανοπλίη, ἀρβυλάζηνος
Αὕτη, καὶ δεξτερῶν ἐκ πετάλων στέφανος,
Καὶ τοῦ φθιμένοιο περάσιον ἱερὸν ὀστοῦν,

Εγκεφάλου ψυχῆς φρούριον ἀκρότατον.

Πῖνε, λέγει τὸ γλύμμα, καὶ ἔσθιε, καὶ περίκεισο

Ἄνθεα. τοιοῦτοι γινόμεθ᾽ ἐξαπίνης.

Sed & in Trimalcionis conuiuio apud Petronium: *Potantibus & accuratissimè lautitias nobis mirantibus, laruam argenteam adtulit nobis seruus, sic aptam, Vt articuli eius vertebræq. locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm super mensam semel iterumq. abiecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adiecit,*

Heu heu nos miseros: quàm totus humuncio nil est.

* * *

Sic erimus cuncti, postquam nos auferet Orcus.

Ergo viuamus, dum licet esse bene.

Quòd ab Ægyptio quidem ritu videtur qui σκελετὸν ipsum mortui inferre conuiuio soliti, cum monitione, Ita breui omnes futuros. Plutarchus auctor in Conuiuio. Hîc Lernutius: Morem asperum, inquit, & nō longè à Scythis, quibus etiam potus in cranio mortuorum. Quin & hodie, vt audio, apud quosdam noui orbis Indos. Tamen inuitatio illà in specie barbara: re, optima. Quid enim homulli sumus? aut quamdiu hæc vita? Ite mortales, & magnis cogitationibus animum implete: cras morituri. Et in calore illo simul effudit hos Anapæstos:

Vana spes vitæ.

Miserum, miserum, mortale genus,
Cui vix orto fatum aboriri est:
Heu quàm fallaci iactaris
Turbine vitæ!
Ille superbi limina regis
Ambit, & alter populi fasces:

Alter

Alter nullo fine parandi
Aurum congerit, & congesto
Pauper in auro est.
Ah nescitis viuere, nec mori.
Moneo, moneo, ponite curas:
Cursu præcipiti ruit ætas.
Ludite, viuite, dum breuia sinunt
Pensa sororum.

Cum fine versuum omnes surgebant. Duzam ego laciniâ tenui, Atque audin? inquam, iam opus viuere. Imò Bitere, ait, vt Comici nostri loquebantur. Tempus nos admonet; certé somnus. Non etiam mittis? Polypus mihi videre: ita quidquid tetigeris, tenes. Mittam in hanc legem, inquam, vti cras iterum apud me sitis. Imò apud me, ait Lernutius. Sit enim hæc per dies hos festos quædam, vt antiqui dicebant, Mutitatio. Mirantibus nouitatem verbi, Ita dico, inquit, Mutitatio. Agellius: *Legitur in Atteij Capitonis Coniectaneis Senatus decretum vetus, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus mutitarent, id est mutua inter se conuiuia agitarent, iurare apud Cos.* &c. Vbi lego fide codicum, *mutua inter se dominia agitarent.* Dominus antiquis, Præbitor: & Dominia, præbitiones hilariores. Lucillus: *Primùm dominia atque sodalitia omnia tolluntur.* Cicero Frumentariâ in Verrem: *Huius argento dominia vestra, huius signis forum comitiumque ornari.* Mutilus hic Tullij locus apud Nonium in Dominus: *Cicero Frumẽtaria: Adria argento dominos vestræ:* facilis ex Cicerone correctu. Ad hæc alternantia cõuiuia Virgilius respexit,

Mutitatio priscorum.

Agellius correctus.

Et Nonius.

K 2 *Mutuaque*

Mutuaque inter se læti conuiuia curant.

Etiam Pindarus Ode I. de Tantalo, qui, *ἀμοιβαῖα θεοῖς δεῖπνα παρέχει*: id est, *alternantia conuiuia dis præbet.* Occupauit respondere Duza, Ergo apud te Lernuti in prandio cras erimus. Nam hic Lipsius petit tanquam Cæsaris candidatus. Etiam irrides? inquam. At enim Berchemium vocaui. Igitur & is apud nos erit, ait Lernutius. Tu abi, & cùm nos bene curasti, valetudinem tuam cura. Et cum dicto facta discessio, vel vt ego appellabam, fuga.

I. LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBER II.

CAPVT I.

Quid ante diei secundi conuiuium. cum Victore dissertatio super Taciti loco, de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

SECVNDVS dies erat, quo Lernutio constitueramus: venitq. ad me ante conuiuij horam Victor. Iámne vales? inquit. Ab animo Victor, inquam: à corpore (vt Augustus loquebatur) betizo. Quid ergo mirum, inquit, à morbo tam propinquo? Sed animum quod purgas; crede mihi, ab illo fonte hic languor. Studia animum, animus corpus fatigauit. Nec vultu aspernêre. Est enim & animorum lassitudo quædam, non minor quàm corporum, sed occultior: quæ fugienda nobis, & scintilla illa diuini ignis non obruenda est. Sed cûi rei in mensâ libri? quos peius odisse te volo, quàm fullo vlulam. Ne erres Victor, inquam: libris nihil nunc facio pericli. Tacitum alucinans modò in manus sumpseram, atque aliud agens. Ecce autem versabar & vexabar in loco isto De Germanorum moribus. *Aurum & argentum propitij àn irati dij negauerint, du-*

Taciti non certa historia locus.

De argento apud Germanos reperto.

Tacitus fortè emēdatus.

rint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germaniæ venam argentū aurúmue gignere. quis enim scrutatus est? possessione & vsu haut perinde adficiuntur. Negat ecce clarè inuentam in Germaniâ argenti venam, quæsitámue. At contrà Annali x I. *Nec multo pòst Curtius Ruffus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quærendis venis argenti.* Quæ inuentio argenti, quinquaginta, ante hunc libellum Taciti scriptum, annis. Non concilio prorsus. Libri veteres, *in agro Machiaco.* Igitur lego, *Maciaco*, vel, *Mazyaco.* Non enim apud Germaniæ Mattiacos hæc Curtij fossio, vt arbitrantur: sed apud Macas vel Mazyas Africæ populos. cui ipsi prouinciæ hic Curtius præfectus. Plinius certè in Germaniâ venam argenti nullam, ambiguè æris commemorat: & multis sæculis pòst, inuentionem hanc adsignant medij temporis scriptores. Ditmarus libro I I. Chronicorum: *Temporibus Othonis aureum illuxit sæculum, apud nos inuentâ primùm venâ argenti.* Windichindus monachus (vixit ante annos D C.) lib. III. *Ergo qualiter Otho Romanos duobus prœliis vicerit, terra Saxonia venas argenti aperuerit, imperiumq. cum filio quàm magnificè dilatauerit, nostræ tenuitatis non est dicere.* Hæc taliáque, Victor, historica & oblectantia muginabar. Ne ista quidem fas, inquit: sed eamus, Sol iam duodecimam lineam tangit. In viâ eramus, ecce obuius nobis Duza. Bona scæua est, inquam. capio ex nomine tuo omen hodiernæ voluptatis. Sed quod herè oblitus, Hautenus noster quî valet? ille flos poëtarum. Nam certè hoc elogium illi debemus, Vnum esse inter

Belgas

Belgas qui nostrâ linguâ viam viderit ad carmen. Ille quidem rectè, inquit: & te amat. Sed carminum eius famam scis quàm premant iudicia vulgi. Nempe vulgi, inquam: sed dic illi à me, sodes: peruincet hanc nouitatis inuidiam: & vt arbores quædam, sic fama eius æternior erit, quò tardiùs crescet. Pulchrum est cum Manilio gloriari, *——nec in turbam, nec turbæ carmina scribo.* In his sermonibus peruentum ad Lernutij ædes. Tristior nobis visus. Itaque Duza ad illum,

Quis istic voltus, quæ caligans tristitas?

Parúmne in tempore, aut parum grati aduenimus? Ille singulos amplexus, Vos quidem opportuni & gratissimi, inquit. Pighius dedit me in hunc tumorem, qui puerum iam nunc misit, & renuntiari iussit, Negotium sibi natum esse. Id tu tristis? inquam ego. Ne veniat. an de illius vespere victuri sumus? & succidaneum ecce tibi hunc Berchemium do, qui in portâ. Simul intrauit Berchemius, & ad eum Lernutius, Tu certè fidem amas, & te fides. Nasiternam huc puer: lauate. Non ego, ait Victor: iam antè laui. Hem! ait Lernutius, adeò remotus à more prisco? qui non ante mensam modò, sed in cōuiuio meliore per singula fercula & missus lauabant. Ita apud Athenæum lib. IIII. cap. I. in Carani Macedonis cōuiuio iam medio leges: καὶ ὡς ἅδην εἴχομεν βρώσεως, ἐχερνιψάμεθα: *& cùm satis cibi sumpsissemus, manus lauimus.* Iterumq́. post aliud ferculum: καὶ νιψάμενοι τὰς χεῖρας ἐστεφανώμεθα: id est, *& manus loti coronas sumpsimus.* Apud Lampridiū in Eligabalo: *Exhibuit aliquando & tale conuiuium,*

In vno conuiuio Romani sæpius lauabant.

vt haberet viginti duo fercula ingentium epularum, & per singula fercula lauarent. Idem in eodem Principe: *Parasitis in secundâ mensâ sæpe ceream cænam, sæpe ligneam, sæpe eburneam exhibuit: cùm tantum biberent per singula fercula, & manus quasi comedissent, lauarent.* Hoc quidem molestum more Romano, inquit Victor. Quomodo enim in lecto? & surgebántne? Minimé, inquit. sed auertebant à mensâ. Sidonius bene adsignificat, lib. 1. cùm apud Cæsarem epularetur: *Retrorsusque conuersus, tanquam manibus aquam postularem, tantumque remoratus quantum stibadij circulum celerantia ministeria percurrunt, cubitum thoro reddidi.* Fateor Lernuti, inquit, hoc me hodie doces.

Cuiusmodi ea lotio.

CAPVT II.

In ipso conuiuio, de Carptorum munere & vario nomine. Item de Structoribus. Translatus cœptus sermo à Pigbio ad Duzam.

IAM adsederamus, & illatæ sunt epulæ sanè lautæ, & quæ (vt Plauti iocus) cinerem non quærerent. Inter alia Capus, qui magnitudine suâ omnium oculos in se conuertit. Tamen ad nos Lernutius: Mi hospites, inquit, pauca præstinaui. Nam per hos dies, vt scitis, promiscuæ cænæ non solùm cande, sed vacuefaciunt annonam macelli. Itaque hic Capus prandij nostri fundus & fundamentum est. Tu Duza, diuide hunc spadonem, quod sine fraude legis Scantiniæ sit. Carptor hîc ego? inquit Duza. tibi hoc ius erat in domo tuâ. Mirantibus, vt videbatur, nobis insolentiam vocis: Duza, Carptores, inquit, antiquis

Carptores, qui.

antiquis dicti, qui cibum scindentes carpentésque præministrarent. Iuuenalis:

——carptores, archimagiri.

Vbi tamen, *fartores*, &, *carptores* substituũt non boni arbitri veterum conuiuiorum. Proprium enim huic muneri Carpendi verbum. Apud Petronium Trimalcio, quasi per delicias, identidem imperat, Carpe: & explicat conuiua veteranus, *Vides illum qui obsonium carpit? Carpus vocatur. itaque quotiescumque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat & imperat.* Quod proinde est, quasi tu Lemuti hunc puerum pocillatorem voces Fundum. Scissores iidem dicti. Petronius: *Processit statim scissor, & ad symphoniam ita gesticulatus lacerauit obsonium, vt putares Darium hydraule cantante pugnare.* Qui locus satis indicat, cur eosdem Cheironomontas Iuuenalis dixerit *—— & cheironomonta volanti Cultello ——* itémq. Sidonius lib. IIII. *Inter Apicios epulones, & Byzantinos chironomontas.* Nescio an eos ipsos, Diribitores dixerit Apuleius lib. II. *Diribitores plusculi splendidè amicti, fercula copiosa scitulè subministrata.* an potiùs, qui fercula puerorũ manibus allata commodè disponerent, & collocarent (vt ille iocatur) velut sub signis. Vtraq. certè notio in verbo veteri Diribendi. Hos tamen postremos, verbo magis trito Structores nominabant. Iuuenalis:

Structorem intereà, nequa indignatio desit,
Saltantem spectas.

Petronius: *Proprium conuenientémque materiæ structor imposuerat cibum.* Athenæus lib. IIII. Ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸν αὐτὸν εἶναι φησὶ τραπεζοκόμον, καὶ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων καλού-

Stabilita Iuuenalis lectio.

Scissores.

Cheironomontes.

Diribitores.

Structores.

μάγειρε σιρύχεον. id est: *Iuba rex eundem censet Graecorum* τραπεζοκόμον (quasi dicas mensae Curatorem) *cum eo quem Romani Structorem dicunt.* In hoc verbo Senecam velim emendari libro De vitâ beatâ, cap. XVII. *Quare ars est apud te, ministrare? nec temerè & vt libet collocatur argentum, sed peritè seruatur, & est aliquis scindendi obsonij magister?* rescribique, *peritè struitur.* Tertullianus libello De cultu: *Structores capillaturae,* paullò aliter dixit. Desierat Duza, excepit Lernutius, De verbo optimè, ô magister: rem vide. Et simul admonuit lancem. Duza capum etiam atque etiam adspiciens, Heu gallum decumanum! inquit. & mirum ni illum submiserint Brugae tuae. Ita est, inquit: sed tu Carpe carpe. Quàm pinguis autem! ait inter carpendum Duza. viden', Lipsi, quis fructus caelibis vitae? Fateor, inquam: & caelibem quasi caelitem agnosco: nec in alio etymo Grammaticis credo magis. Sed vt epulae tam lautae condimentum aliquod habeant; placetne Lernuti in Arenam redeamus, spectatum Gladiatores? Placet maximè, inquit. Haeret enim adhuc animo meo hesternus Pighij sermo: cum delectabili recordatione veterum morum. Atque vt ij qui symphoniam audierunt, ferunt secum in auribus modulationem illam & dulcedinem cantus: sic ego in animo narrationem Pighianam. Sed quis absente illo nunc Editor? Quis, nisi tu dominus? inquam. Ita enim ius, mos, vt qui mensam praebeat & ludos. Ain' tu? inquit. At per meam editionem, aetatem estote sine ludis. Et pugnem ipse potius, quàm vt edam. Cur non autem noster Duza? —— ὀαπίρ μοι

Seneca emendatus.

πολλὸν

πολλὸν ἀμείνων. Conuersi taciti omnes ad Duzam sumus, quasi rogantes. At ille, Amici, inquit, vnde mihi ea vis? ab ingenio tantùm, an à memoriâ possim? Denique cœpit herè Pighius, & vniuersum hoc argumentum disposuit & intra sese formauit. Eam partitionem ordinémque quâ diuinatione adsequar? Illud modò fiet, vt ego ipse qui ludos paro, vobis sim ludus. Imò omnes nos in partem iuuabimus, ait Berchemius: spondeo. Et ego respondeo, inquam: aude modò. Æstuo, ait Duza,

——velut minuta magno
Deprensa nauis in mari, vesaniente vento.

Hinc preces vestræ sunt: illinc molimentum rei & difficultas. Tamē quoniam iubetis (nam mihi amicorū preces, iussa) aggrediar, & quod in hac re appositè dicitur,* Gladiator in arenâ consilium capiam. *Prouerbium apud Senecam epistolâ XXII.

CAPVT III.

Propositio dicendorum. primoq. de conditione gladiatorum, quosdam seruos esse aut quasi seruos: quosdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatorésq. passim arenâ se polluisse. quod aliis Principib. permissum, aliis vetitum.

COMPOSVIT se Duza ad dicendum: nos ad audiendum. Et meditatione aliquâ interpositâ, sic infit: Quattuor, vt meminisse potui, limitibus terminatus à Pighio hic sermo: Origine, Loco, Hominibus, Modo. Priores duo benè & legitimè ab eo destituti sunt: tertium nunc collocabo, & de Hominibus duo dicam. Quæ conditio gladiatorum fuerit: & Quæ eorum genera, quódque discrimen. Ad *Quæ dicenda Duzæ.*

conditionem quod attinet: é seruis plerumque comperior fuisse, aut captiuis. Serui aut vendebantur in ludum, aut damnabantur. De venditione Tertullianus: *Olim captiuos, vel malo ingenio seruos emercati.* Et Suetonius Vitellio: *Asiaticum ob nimiam contumaciam & ferocitatem grauatus, circumforaneo lanistæ vendidit, dilatumque ad finem muneris repentè surripuit.* Adeóque id increbuit, & ob leuem sæpe caussam: vt Hadrianus Imp. *Lenoni & lanistæ seruum vel ancillam vendi vetuerit, caussâ non præstitâ*, ait Spartianus.

E seruis.

E damnatis. De damnatione, passim historiæ & legum libri, vbi damnati ad * gladium, leguntur, vel ad gladij ludum. Sic enim etiam loquebantur. Capitolinus in Macrino: *Seruos qui à dominis fugissent repertos, ad gladij ludum deputabat.* Eos conquiri moris etiam in prouinciis fuit, ex Tacito, qui lib. III. Annal. in Galliâ nominat, *E seruitiis gladiaturæ destinatos.* De Captiuis etiam, non ignotum. Aut enim venditi illi ipsi lanistis, aut ab Impp. postquam in triumpho ducti, dati in ludum. In vitâ Probi: *Edita gladiatorum paria trecenta, Blemmis plerisque pugnantibus, qui per triumphum erant ducti, plerisque Germanis & Sarmatis.* Vopiscus de triumpho Aureliani: *Per ordinem ducta gladiatorum paria octingenta, præter captiuos gentium barbararum.* Sæpe & sine triumpho. In vitâ Claudij: *Claudius omnes qui rebelles animos extulerant, capit, atque in vincla Romam etiam mittit ludo publico deputatos.* Ad captiuos pertinere Tertulliani querelam puto: *Certè quidem & innocentes gladiatores in ludum veniunt, vt voluptatis publicæ hostiæ fiant.* Serui ergo captiuique primò ad

* *Discrimen tamē aliquod Vlpianus facit inter Dānari ad ludū & ad gladiū. Cuius verba infrà cap. XXI.*

E captiuis.

hoc munus. Sed paullatim etiam liberi & ingenui; nullâ quidem aliunde vi, sed pretio inducti vel mala libidine pugnandi. Vtrumque genus coniunxit Liuius lib. XXVIII. *Gladiatorium spectaculum fuit, non ex eo genere hominum ex quo lanistis comparare mos est, seruorum dilectu ac* liberorum qui venalem sanguinem habent: gratuita omnis pugnantium opera fuit.* At de liberis, Labienus apud Senecam patrem lib. x. Controuers. *Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis quòd iuuenum miserorum simplicitatem circumueniunt, & speciosissimum quemque maximè idoneum castris, in ludum conuciunt.* Tertullianus ad Martyres: *Quot otiosos adfectatio armorum ad gladium locat? Certè ad feras ipsas adfectatione descendunt, & de morsibus & cicatricibus formosiores sibi videntur.* Lactantius lib. v. cap. IX. *Et quod est sceleratius, vt sint religionis antistites, qui nec vitæ quidem suæ parcant, sed exstinguendas publicè animas vendant.* Manilius lib. IIII.

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenæ:
Atque hostem sibi quisque parat, cùm bella quiescunt.

Et vero paullatim, non desidentibus sed corruentibus moribus, eò ventum, vt primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent: quidam desperatione & bonis exuti, alij principibus gratificantes. Seneca epistolâ centesimâ: *Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria coniecit.* Idem epist. LXXXVIII. eleganter: *O quàm vellem Catoni nunc occurrere aliquem ex his trossulis in viâ diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. Hic sine dubio cultior comitatiorque quàm M. Cato videretur: hic, qui inter illos appara-*

Etiam è liberis.
Qui pretio se vendebant.
* Malè vulgò libertorû.
Sæpe & nobiles. re comesâ.
Seneca explicatus.

apparatus delicatus cùm maximè dubitat, vtrum ſe ad gladium locet an ad cultrum. Ludit ſuauiter in homines inopes ſui æris, diuites alieni: qui re cum ſpe conſumptâ, ad extremum deliberant Gladiatores fiant an Venatores. Id enim valet, Ad cultrum. Putaui aliquando, *ad pulpitum*; blandiente coniecturâ, ſed vanâ. Nam culter propriè venatorum. Suetonius Auguſto: *Lixa quidam cultro venatorio cinctus.* Martialis ad lemma *Culter Venatorius*:

Culter venatorum.

Si deſecta gemes grandi venabula roſtro,
Hic breuis in grandem cominus ibit aprum.

Iuuenalis de nobilibus ſui æui:

——quanti ſua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celſi prætoris vendere ludis.

Equites & Senatores ad gladium.

Quin vulgo iam ſub Principibus equites polluti arenâ & Senatores. Origo prima rei à C. Cæſare, opinor: *cuius munere in foro, depugnauit Furius Leptinus ſtirpe prætoriâ, & A. Calenus Senator quondam actorque cauſſarum,* ait Suetonius in Iulio cap. XXXIX. Dio hoc amplius, permiſiſſe eum equitibus Romanis vti pugnarent, lib. XLIII. Eoque temeritas hæc, ſiue inſania fuit, euaſit, vt lege cauere Auguſtus debuerit μήτε βουλευτὴν μονομαχεῖν, μήτε δοῦλον ῥαβδουχεῖν, *nec Senatorem gladiatorem fieri, nec ſeruum lictorem.* Equitibus tamen palàm id permiſit, non ſine admiratione meâ & Dionis lib. LVI. τοῖς ἱππεῦσιν (ὃ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις) μονομαχεῖν ἐπέτρεψεν. *Neque enim,* vt Calpurnius ait, *conditione gladiatoriâ quidquam eſt humilius in vulgo.* Sed denuò id vetitum Senatuſconſulto. Suetonius Auguſti

Permiſit Iulius Cæſar.

Vetuit Auguſtus in Senatore, permiſit in Equite.

Poſteà interdictum, ſub eodem.

gusti cap. XLIIII. *Ad scenicas & gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando est vsus: verùm priusquam Sc. interdiceretur.* Et fraudem quæ huic legi fiebat repressit Tiberius, apud eundem Sueton. cap. XXXV. *Ex iuuentute vtriusque ordinis* (Senatorium cape & Equestrem) *profligatissimus quisque, quò minus in operâ scenæ arenæque edendâ Senatusconsulto tenerentur, famosi iudicij notam sponte subibant. Eos omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit.* Sed non ad Tiberij seueritatem Principes secuti: qui solutè adeò permiserunt, vt Caligula vnâ commissione vigintisex equites dederit: Nero *exhibuerit ad ferrum quadringentos Senatores, sexcentósq. equites Romanos, & quosdam fortunæ atque existimationis integræ ex iisdem ordinibus, confectorésq. ferarum & varia arenæ ministeria.* Interpellauit hîc Berchemius, Ais quadringentos Senatores? sexcentos equites? Extra fidem ea adseueratio est, mi Duza. At fidus huic rei scriptor Tranquillus, inquit Duza cap. XII. Fateor, ait Berchemius: nescio an fidus exscriptor. Numeri nimium faciles corruptu. & vereor vt Suetonius scripserit, *quadragenos Senatores.* Vniuersus ordo patrum lege Augusti intra sexcentos: & tam matula ego, vt credam pugnasse ex iis infamem hanc pugnam quadringentos? Sed & equites in parte libero eius culpæ; scribóque, *sexagenos.* numero satis etiam liberali, quoniam Dio sub eodem Nerone pugnasse duntaxat scribit, vnis ludis, triginta. ἱππεῖς, inquit, ἐν τῷ τέλους τελοῦντες ἐμονομάχησαν. Ego ad Berchemium, Faueo correctioni tuæ; inquam. nec magis è Suetonio maculam illam eluis,

Permisere iterum alij Principes.

Præter fidem in Tranquillo numerus

Is mutatus.

Iterum correctus idem. eluis, quàm è nomine Romano. Sed & reliqua Tráquilli sic potiùs legerim: *Fortunæ atque existimationis integræ. Ex iisdem ordinibus confectores quoque ferarum.* fulta expletáq. sententia, quæ pendens aliter & hiulca. Duza iterum: Iam viri estis, inquit, laudo. Anteà silentium vestrum perpes, & non ex sponso. Nunc cùm iuuatis, pascor opere. Igitur pergo. Vitellius quamquam ipse infamis, infamiam hanc generę quodam sustulit, *cauitque seuerè ne equites Romani ludo aut arenâ polluerentur. Priores id Principes pecuniâ & sæpius vi perpulerant: ac pleraque municipia & coloniæ æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere,* ait Tacitus lib. II. Historiarum.

CAPVT IIII.

Feminas imò ipsas descendisse in hunc ludum: in publico depugnasse. donec id vetitum à Seuero.

MIRABAMVR omnes proteruiam illam Romanæ iuuentutis, quæ tā prodiga sanguinis sui pariter & honoris. Sed Duza insurgens, & gestu ipso nouum aliquid dicturus, Viros habetis, inquit, vultis etiam Amazonas? Ænigmata loqueris, ait Victor: vnde eæ Romæ? Dico feminas Romanas, inquit Duza. Victor caput mouens, Lamiæ turres dicis, inquit, & pectines Solis. Duza, Ego seriò loquor, inquit: & iam producam. Hîc ego, Apage Duza, inquá. ain' tu feminas pugnasse Romæ? Pugnasse, ait. Fortasse pygiacam pugnam, inquam ridens. Imò illam gladiatoriam veram, inquit. Vel Tacitum tuum *Feminæ etiā ad gladium.* audi, lib. XV. *Feminarum Senatorumque illustrium plures per are-*

per arenam fœdati sunt. cum quo in eâdem narratione consentit Dio, in rebus Neronis. Suetonius Domitiano: *Venationes gladiatorésque & noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modò pugnas, sed & feminarum.* Deq. hisdem Domitiani ludis Statius in Siluis:

*Hos inter fremitus nouósque * lusus,* — * Male vulgò, luxus.
Stat sexus rudis insciúsque ferri:
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim ferumque Phasim
Thermodontiacas calere turmas.

Neu Principes modò censete hanc insaniam insanisse: ecce apud Athenæum priuatus quidam testamẽto cauet, γυναῖκας εὐπρεπεστάτας μονομαχῆσαι. id est, *pulcherrimas mulieres gladiatoriam pugnam edere.* Hoc adeò verum est vt, Seuero Principe, vetandum Senatusconsulto fuerit, μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μονομαχεῖν, *non vltrà feminam vllam ad gladium depugnare.* Et quid dicitis? iámne mihi fides? Fides, ait Victor. Sed ô vates Euripides! manibus tuis bene sit, cum poëtâ Aquinate. Lernutius ridens, Quid culpas? ait. nónne hæc nuda & * Lacæna simplicitas? Oculis meis spectaculum tale sit, & Dianis illis Actæon ego.

Vetitum id Senatus decreto.

* *Nam ea in gymnasiis nuda.*

Duza suscipiens, Ridemúsne etiam? inquit. Aio non solùm feminas venisse in has pugnas, sed pumilos & nanos, improbo quodam studio nouitatis. Xiphilinus in Domitiano: πολλάκις δὲ τοὺς ἀγῶνας νύκτωρ ἐποίει, καὶ ἔστιν ὅτε καὶ νάνους, καὶ γυναῖκας συνέβαλλε. *Pugnas etiam noctu sæpe exhibuit: & interdum nanos ac feminas inter se commisit.* Ita enim rectè emendauit vir eruditus Theodorus Marcilius, cùm νόνας legeretur. Pa-

tur. Papinius de iisdem Domitiani ludis:

His audax subit ordo pumilorum,
Quos natura breui statu peracto
Nodosum semel in globum ligauit.
Edunt vulnera conseruntque dextras,
Et mortem sibi quâ manu minentur
Ridet Mars pater & cruenta Virtus,
Cassuræque vagis grues rapinis.

CAPVT V.

Liberos homines qui in Arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercésque eorum Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. item solemne gladiatorum iuramentum.

Duo genera vniuersè gladiatorũ. SED vt vestigia mea relegã ex iis quæ dixi, videtis duplex genus fuisse inter gladiatores, Coactos & Voluntarios. Coacti, serui, damnati, captiui: Voluntarij, liberi, quique pretio se addicebant. Hi postremi, propriè Auctorati dicti. Auctorati. Vetus Horatij interpres: *Auctorati vocantur, qui se vendunt ludo. Auctoratio enim dicitur venditio gladiatorum.* Glossæ priscæ: *Auctoratus*, αὐθαιρέτως εἰς δοῦλον ἑαυτὸν βάλλων, καὶ μονομάχος. Auctorare. Inde Auctorandi verbum, notione pari. Quinctilianus: *Quidam vt patrem sepeliret, auctorauit se.* Asinius Pollio ad Ciceronem: *Fadium quendam, quia cùm depressus in ludum bis gratis depugnasset, auctorari nolebat, viuum combussit.* Plinius lib. XIIII. *Vineæ in tantum sublimes, vt vindemiator auctoratus rogum & tumulum excipiat.* Ab eodem & Auctoramentum pretium Auctoramentum. ipsum gladiatoris, & merces. Paterculus: *In eâ iugu-*

lati ciuis publicè constitueretur auctoramentum. Seneca: *Quocunq. se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ inueniet. nullum sine auctoramento malum est.* Cicero: *Merces ipsa in mercenariis, auctoramentum est seruitutis.* Seneca: *Hominem venalis animæ crebris incitabat aucto-ramentis.* Gladiatorium Liuius appellauit lib. XLIIII. *Deinde in custodiam C. Cassio tribuno mil. traditus, vix gladiatorio accepto ab rege, rex vt in eam fortunam reci-deret.* nisi inibi legendum, *vix gladiatorio auctoramen-to, ab rege vt in eam f. r.* Nam vulgata non mihi cer-ta. Sed hæc Auctoratio non simplex. Quia enim li-beri, iuramento solemni interposito fiebat, quod vinclum seruitutis. iurabátque nouitius gladiator, se omnia passurum ausurúmque, quæ legitimum gla-diatorem ius mos esset. Formula adeò ipsa iuramen-ti in Petronij Arbitri fragmentis: *In verba Eumolpi,* in-quit, *sacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, fer-róque necari: & quidquid aliud Eumolpus iussisset; tan-quam legitimi gladiatores domino, corpora animósque religio-sissimè addicimus.* Horat.

Quid refert, vri, virgis ferróque necari
Auctoratus eas? an turpi clausus in arca?

Seneca epistolâ XXXVII. *Eadem honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vri, vinciri, fer-roq. necari. Ab illis qui manus arenæ locant; & edunt ac bibunt quæ per sanguinē reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: à te vt volens libénsque.* Allusit Tibullus:

Vre meum potiùs flammâ caput; & pete ferro
Corpus, & intorto verbere terga seca.

Sed in Senecæ loco Vinciri verbum suspectum ha-

Iuramentum in auctoratione.

Eius forma.

Ad tria pertinuit.

beo: & fortaſſe, *Virgari*. In tria enim iurabant, Vſtionem, Verbera, Necem: quæ gladiatores patiebantur ex more. Necem, cùm cecidiſſent, & ferrum iuberentur recipere: flammam & verbera, ſiquando timidiùs pugnarent, aut fugerent à ferro. Acron in Horatium: *Gladiatores ita ſe vendunt, & cautiones faciunt; vri flammis, virgis ſecari, ferroque necari.* Seneca epiſt. VII. exprimens ſæuientis populi voces: *Occide, vre, verbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt.* Vbi rideatis licet notam oræ appoſitam, *Plagis, id eſt retibus.* Imò verberibus, ô ſtupor, & tu iis dignus. Quinctiliani verba huic rei, in Gladiatore: *Fremebant vbique omnia apparatu mortis. Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc virga, inde flagella adferebantur.* Item Tertulliani: *imò qui propter homicidæ pœnam ad ſpectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum.* Hac fini Lorarij fuerunt, vt obſeruo, ſiue Maſtigophori in Arenâ & in Scenâ. Xiphilinus in Nerone: Καίτοι πῶς ἄν τις ἀκούσαι μὴ ὅτι ἰδὼν ὑπομείνειεν, αὐτοκράτορα Αὔγουστον τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον, καὶ χρήματα αὐτοῖς κρύφα ἀναλίσκοντα μὴ καὶ ἐλεγχθεὶς μαστιγωθῇ. id eſt: *Quis verò audire nedum videre poſſet, Imp. Auguſtúmque præfectos ludorum & Lorarios timentem? iiſque clam pecuniam ſubminiſtrantem, ne reprehenſus vapularet?* Arcadius Iuriſc. l. XVIII. De muneribus: *Maſtigophori quoque qui agonothetas in certaminibus comitantur, & ſcribæ magiſtratuum perſonali munere ſeruiunt.*

Maſtigophori.

Mentio

Mentio eorum & Thucydidi libro quarto, & Polluci lib. III. Apud Eusebium lib. v. Eccles. historiæ in epist. Viennensium & Lugdunensium, de martyribus qui ad bestias dati. ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας: id est, *Sustinuerunt iterum reciprocationes flagellorum, ibi vsitatas.*

CAPVT VI.

Facta fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum inserta, De orientalium parcimonia, vel abstinentia potius, in potu. De nuntiis litterisque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

MISSVS secundus inferebatur; & Duza, dum mensæ cōmutantur, cibi collocantur, paullisper interquieuit. Lernutiúmq. adspectans, Dic sodes domine, inquit: apud Orientis populos natus es tu? Quid iam? inquit Lernutius. Quia enim caninum hoc prandium est, ait Duza. mihi certè, qui vinum non attigi. Nescio quis autem scriptor apud Suidam notat, ita receptum fuisse populis ad Ortum, nemo vt vinum infunderet nec biberet quisquam inter cibum. Verba eius: οἰνοχόει οὐδείς, οὐδὲ νομίζεται παρὰ τοῖς Ἑῴοις βαρβάροις ἐκπίνειν δειπνοῦντας: id est, *Nemo vinum infundebat, nec moris est apud Orientales barbaros bibere cœnantes.* Colorem non tenuit Lernutius; & ministrum respiciens, Scelus pueri, inquit, cassus oculis manibúsque es tu? Monitum hoc à me oportuit? Tamen Duza, ne nescias, nouæ imò veteris Italiæ placitus mihi mos: Sitis? posce. Ita hîc viuitur. Sed de columbis istis gustas? Pone Victor, ad Duzam. Duza toto

Orientales non bibere soliti ad mensam.

vultu renuit, Non ego, inquit, non ego. Quid ita? inquit Lernutius. fortasse te columbis non amicum? Amicissimus sum, ait Duza. Quian' igitur Syrus es? inquit. Minimè, ait. tamen & nobis Batauis hæ columbæ sacræ: Iure. vitam & hunc spiritũ debemus illis. Eæ nobis obsessis arcanorum apud socios interpretes; eæ litterarum fidæ administræ; eæ rebus iàm deploratis, & tantùm non funere nostro cõclamato, solæ indices auxilij salutaris. Audita nobis hæc miracula, ait Victor, & tuum tunc robur: sed miracula apud vulgus. Nam nos exemplum esse scimus ab D. Bruto, obsidione Mutinensi. Nam, vt tu disertè scripsisti,

Quid vigil obsidio, quid arces,
Aut valla prosunt, per spatia inuij
Eunte cæli nuntio?

Columba ad litteras ferẽdas, in Spectaculis.

Imò Victor, inquit Berchemius, in re ludicrâ inque his ipsis Spectaculis, de quibus cum maximè agimus, vsus olim similis columbarum. Nam patres familias qui in Theatrum aut Circum ibant, vnde non pro arbitrio reditus, columbas secum sinu ferebant; èásq. emittebant cum tabellis, nuntias domum quid vellent. Varro de Re rusticâ: *Columbas redire solere ad locum licet animaduertere, quòd multi in theatro è sinu missas faciunt, atque ad locum redeunt: quæ nisi reuerterentur, non emitterentur.* Atque à theatro, credo, illud Brutinę militiæ exemplum. Plinius factitatum idem in hirundinibus obseruat lib. x: *Cæcina*, inquit, *Volaterranus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas hirundines in vrbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis*

Varroni aliqua lux.

tias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes illito victoriæ colore. Dum fabulamur, Pighius ecce intrat. Gratulatione & salute à nobis excipitur; non à Lernutio, qui adductâ fronte, Homo infide, inquit, quid de te merui, vt diem tam festum absentiâ tuâ redderes nobis infestum? Hoc herè pollicitus? Per fidem Lernuti, inquit Pighius, ignosce. Nescio quod purgamentum hodie egrediens calcaui: ita notabiliter toto die infelix, & non mei iuris. Et simul nescio quid in aurem Lernutio insusurrauit: iterúmque altiore voce, In Catomum posthac malo, inquit: quàm denuò ad hos Catones. Duza ad illum, Non tu gratus Lernutio? mihi certè. Non ille columbarum liberatricium nuper iocundior adspectus; quàm nunc tuus. Ecce enim suppositicium tibi me fecerant boni isti Editores: at nunc scilicet per te soluor. Soluam ego te? ait Lernutius. Agite mastigophori, flagella & ignem. Quid iis facturus? inquam ego. Vt hunc, ait, nouum auctoratum compellam ad cœptam pugnam. Hem! inquit Duza: ab igne mihi cautio est, Thetidis marinæ filio. Pareo, magister, potiùs.

*Factionis scilicet eius qua vicerat: puta Veneta, Prasina, &c.

CAPVT VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum & discrimine. De Secutoribus primò; caussâ nominis: ratione pugnandi, & armis.

PIGHIO locus sedendi apud me fuit. At Duza iterum sic orsus est. Quod primùm ergo in Hominibus proposui, id dixi: Genera sequuntur & discrimen. Nec enim gladiatorum vnum nomen aut

Varia genera gladiatorum.

vna claſſis: ſed ab armis, à locis, à tempore, alijſque cauſſis diuerſi. Ea omnia operæ mihi eſt, vt accuratè perſequar: quia nec vulgo nota, & litteratorum noſtrorum in his ſæpe error. In primâ claſſe, qui armis & ratione pugnæ diuerſi, colloco iſtos,

SECVTORES
RETIARIOS
THRECES
MYRMILLONES
HOPLOMACHOS
SAMNITES
ESSEDARIOS
ANDABATAS
DIMACHAEROS
LAQVEARIOS

Secutores, qui?

Ordiar à Secutore. is ab inſequendo Retiarium dictus, ait Iſidorus. Et verum eſt. nam ſecutor propriè adſecla, comes, ἀκόλουθος. Itaque extra rem gladiatoriam lego Secutorem Tribuni, Secutorem Cæſaris, muneris operæque nomen. Neapoli in marmore:

Secutor in militiâ, vt videtur ex lapidibus.

TAVRO. SECVTO
RI. CAESARIS

Romæ ad columnam Antonini:

M. ANTONI. M. F. FAB. PHOEBI
MIL. COH. XIV. VRB. Ɔ. PERENNI
STIPENDIOR. IIII. SECVTOR. TRIBVNI

Et alibi:

M. SIL. ROMVLIANVS
MIL. COH. VII. PR. 7. VICTORIS
SECVTOR. TRIB.

Et for-

Et fortean sic dicti milites, qui ex instituto prisco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum. De quo Lampridius in Alexandro. Ab hac eâdem notione Mars cognomento Secutor apud Milesiarum scriptorem lib. VII. *Grandem hircum, annosum, & horricomem Marti secutori comitíque immolant,* quod cognomen ei aptum, cùm secundus obsequensque. Ideò rectè Comitem adiecit Apuleius, velut interpretamentum. Nec abiit ab hac proprietate idem scriptor lib. IIII. *Non diu,* inquit, *cruciatus vitam euasit: quem prioris exemplo sepulturæ traditum, bonum secutorem Lamacho dedimus,* id est, qui Lamachum sequeretur comitareturque ad Orci domum. In Petronio etiam lego Secutuleiam mulierem: *Et prô pudor,* inquit, *tanquam mulier secutuleia vnius noctis tactu omnia vendidit.* si recta lectio est, ab hoc eodem etymo, quæ virum appetat & sectetur ipsa. Quamquam & respectus ibi fortè aliquis ad rem gladiatoriam: quia fugitiui illi, quos inducit Arbiter, olim in Arena. At Secutorum, inter certa gladiatorum nomina, mentio multa. Cicero ad Atticum lib. VII. *Gladiatores Cæsaris qui Capuæ sunt, sanè commode Pompeius distribuit, binos singulis patribus familiarum. Secutorum in ludo ∞. ∞. fuerunt.* id est, duo millia. Ita inibi malo, quàm Iↄↄ. cum Manutio & aliis, numerum exorbitantem. Quis enim crediderit quinque millia gladiatorum Capuæ fuisse, & quidem Secutorianæ, id est vnius armaturæ? Iuuenalis:

——cum Graccho iussus pugnare secutor.

Lapis Veronæ: AEDONI. SECVTORI PVGN.

Martis id cognomen.

Apuleius interpretatus.

Secutuleia.

Petronius interpretatus.

Numerus in Cicerone vitiosus.

VIII. Dio in Commodo, ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τῶν Σεκουτόρων καλουμένων. *Vsus est armatura eorum qui Secutores dicuntur.* Lampridius in eius vita; *Appellatus est inter cetera triumphalia nomina etiam sexenties vicies, Paulus primus secutorum.* Vbi optem scribere, *Palus primus.* Certè enim nomen est vilis alicuius gladiatoris, non cognomen Æmiliæ gentis. Ille autem sic dictus fuerit, quia immobilis inuictúsque aduersum oppugnantes, velut palus, ad quem milites exercebantur. Suadet hanc scripturam etiam Dio: ἐπεγέγραπτο πρὸς τοῖς δηλωθεῖσιν αὐτοῦ ἐπωνύμοις καὶ τοῦτο, πρωτόπαλος Σεκουτόρων, si diductim tamen legas corrigásque, πρῶτος πάλος. Nam nomen proprium fuisse non dubium, ex ritu quo solent victores appellari nomine alicuius celebris gladiatoris. Lampridius: *Nomina gladiatorum recepit eo gaudio, quasi acciperet triumphalia.* Arma Secutoris describit Isidorus, nescio an ex fide: *Secutor est ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem & massam plumbeam, quæ aduersarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iste superaret. Hæc armatura sacra erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur. ideoq. cum Retiario componebatur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt.* De massa quidem plumbea nihil mihi lectum: & gladium illi tribuit Prudentius:

Altius impresso dum palpitat ense secutor.

Clypeum adiungit Dio, de Commodo: τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ ἔχων. quem inserit eius dextræ, non quia id alij Secutores, sed quia Cōmodus gloriabatur iactabatq. esse scæua. Idem & Galeam: quæ communis gladiatoribus plerisque. Artemidorus lib. II. aliquid

Coniectura in Lampridio.

Et altera in Dione.

Secutorum Arma.

Gladius.

Clypeus.

Galea.

iuuat

iuuat in ratione Secutorianâ pugnandi: *Siquis, inquit, cum Secutore compositus sibi videbitur,* εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πολλῶν κακῶν αἰτίαν ἐσομένην, ἀεὶ γὰρ διώξει: id est, *pulchram quidem fœminam sibi iunget & diuitem, sed magnum spirantem ob opes, ideoque & viri contemptricem, & multorum malorum auctorem. semper enim insequitur.* Secutores cum Myrmillonibus eosdem esse scribit in Epistolas ad Atticum vir disertus. & vellē ratione aliquâ id docuisset, aut exemplo.

CAPVT VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. descriptio pugnæ & armorum. & cum quo commissus.

RETIARIVM ritè subiungam. is enim plerumque commissus cum Secutore. Isidorus describit his verbis: *Retiarius, inquit, qui contra alterum pugnantem occultè ferebat rete quod iaculum appellatur* (vellem scripsisset breuius & verius; *ferebat reteiaculum*) *vt aduersarium cuspide insistentem operiret, implicitumque viribus superaret: quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis caussâ.* Origo & exemplum eius armaturæ, non dubiè à Pittaco, qui inter sapientes. Ita enim ille ex prouocatione cum Phrynone pugnauit. Strabo libro XIII. ὕστερον δὲ ἐν μονομαχίας προσκαλεσαμένου τοῦ Φρύνωνος, ἁλιευτικὴν ἀναλαβὼν σκευὴν συνέδραμε, καὶ τῷ μὲν ἀμφιβλήστρῳ περιέβαλε, τῇ τριαίνῃ δὲ καὶ τῷ ξιφιδίῳ ἔπειρε καὶ ἀνεῖλε. id est: *Posteà verò ad singularem pugnam à Phrynone prouocatus, cum piscatoriâ schemâ in eum pugnauit: & reteiaculo quidem hominem circumuoluit, tridente verò*

Retiarij, quis

Eorum origo.

& pugione impulit occiditque. Similia Diogenes lib. I. præter quod δίκτυον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα λαθραίως habuisse eum scribit. At Retiario certè nostro non clypeus. Iuuenalis cũ curâ eius arma descripsit, & velut ex professo, dum Gracchum quendam ex primâ nobilitate tangit, qui in arenâ retiarius pugnauit, Satyrâ VIII.

& illud
Dedecus vrbis habe. nec myrmillonis in armis,
Nec clypeo Gracchum pugnantem, aut falce supinâ,
Damnat enim tales habitus, & damnat & odit.
Nec galeâ frontem abscondit. mouet ecce tridentem,
Postquàm vibratâ pendentia retia dextrâ
Nequicquam effudit: nudum ad spectacula vultum
Erigit, & totâ fugit agnoscendus arenâ.
Credamus tunicæ, de faucibus aurea cùm se
Porrigat, & longo iactetur spira galero.
Ergo ignominiam grauiorem pertulit omni
Vulnere, cum Graccho iussus pugnare secutor.

Iuuenalis explicatus: & retiariorum arma. Quæ digna explicatu. Ait, *nec clypeo Gracchum pugnantem.* non ergo Retiario clypeus: & remouet à Secutoribus. Addit, *aut falce supinâ.* non ergo sica: & remouet à Threcibus. Deinde, *Nec galeâ frontem abscondit.* quia contentus solo galero, de quo etiam subiecit, *& longo iactetur spira galero.* Nudâ facie ergo Retiarij, soli ex gladiatoribus. Ad quam sententiam aptanda sæuitia illa Claudij Tranquillo narrata, qui *gladiatores etiam fortè prolapsos iugulari iubebat maximè retiarios, vt exspirantium faciem videret.* cap. XXXIIII. Item hoc Iuuenalis, in loco: *nudum ad spectacula vultum Erigit.* Pergit, *Postquam vibratâ pendentia*

Retiarij sine galeâ.

Nudo vultu.

dentia retia dextrâ Nequiquam effudit, & oculis subiicit solemne genus eius pugnæ. Ita enim docti Retiarij factíque, vt arte quâdam, collectum suspensúmque dextrâ manu rete in aduersarij caput iacerent: & si errassent, effusè fugerent donec fortè iterum rete collegissent. Ad hanc fugam illud, *totâ fugit agnoscendus arenâ.* & Artemidori interpretatio: εἰ δὲ Ῥητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τῷ βουλομένῳ πλησιάζουσαν: id est, *Si cum Retiario, capiet vxorem paupertinam & lasciuiusculam, & fugacem, & facilem volenti cuique iungi.* Ait etiam Iuuenalis —— *mouet ecce tridentem.* Tridens enim siue fuscina illi, pro gladio. Postremò —— *credamus tunicæ.* scilicet quia inermes Retiarij, & in solâ tunicâ. Sic de eodem alibi* idem: —— *tunicati fuscina Gracchi.* Suetonius Calig. *Retiarij tunicati quinque.* Tertullianus tamen Spongiam iis adtribuit, pectori nimirum tegmen. *Poterit*, inquit, *de misericordiâ moueri defixus in morsus vrsorum, & spongias retiariorum.* Nec plura dixerim de armis. Interrumpens Pighius, Non tu plura? inquit. Atqui etiam gladium illis fuisse firmare ex Valerio meo possum, à te negatum. Verba eius libro 1. De Somniis: *Cùm gladiatorium munus Syracusis ederetur, inter quietem Aterius Rufus quidam retiarij se manu confodi vidit: idq. postero die in spectaculo consessoribus narrauit. Incidit deinde vt proximo ab equite loco, retiarius cum myrmillone introduceretur. cuius cùm faciem vidisset* (nota & hîc vultum retiarij nudum)* *idem dixit ab illo retiario se trucidari putasse, protinúsque inde discedere voluit. Illi sermone suo metu eius discusso, caussam exitij*

Rete effundebant.

Deinde fugiebant.

Tridens ei pro telo.

* *Satyr.* 11.

Et Spongia tegmen.

An & gladium habuerint

* *Mallem,* iisdem.

misero adtulerunt. Retiarius enim in eum locum compulso myrmillone & abiecto, dum iacentem ferire conatur, traiectum gladio Aterium interemit. Nónne disertè ait gladium? Duza excepit ambigens, Semel id lectum, inquit. & quis scit an gladius non venerit in locum tridentis? cuiusmodi menda pluria sublata tibi Valerius debet. Rem certè vide: quomodò gladius illi, si in sinistrâ tridens, in dextrâ rete? Nisi fortè ad latus succinctus ille, non ad pugnæ vsum sed cædis. id est, quo prostratum abiectúmq. aduersarium iugularet. Quod eò magis illabitur, quia Pittaco ξιφίδιον etiam tribuit Strabo. Victor hîc Duzæ, Sequitur vara vibiam, inquit. Post Pighium, etiam ego in te ibo. Dixisti Retiarium cum Secutore compositum: ego aio cum Myrmillone. Occupans Duza: Mane Victor, inquit, mane. hoc iam agebam, vt expedirem. Dixi cum Secutore, & tem dixi: Iuuenalis, —— *cum Graccho iussus pugnare secutor.* At Gracchus retiarius. Suetonius Caligulâ: *Retiarij tunicati quinque numero gregatim dimicantes, sine certamine vllo totidem secutoribus succubuerant. cùm occidi iuberentur, vnus resumptâ fuscinâ omnes victores interemit.* Iuuat quod Lampridius scribit: *Commodum confecisse mille palmas retiariis victis vel occisis.* Commodus autem inter Secutores. Nec negaui tamen de Myrmillone. cuius compositionis exemplum in Valerij paullò antè verbis, & in Festo, *Retiario*, inquit, *aduersum myrmillonem pugnanti cantatur, Non te peto, piscem peto.* Et Quinctiliano, apud quem Pedonis iocus *de myrmillone qui retiarium consequebatur, Viuum, inquit, capere vult.* Nec nouum

Dubitatum in Valerij scriptum.

Retiarius cum Secutore commissus.

Vel cum Myrmillone.

uum

58

uum vt vnus cum diuersis componatur: sicut Myrmillo ipse etiam cum Threce. Finio de Retiariis, si versus Prudentij addidero:

Spectant æratam faciem quam crebra tridente
Impacto quatiant hastilia, saucius & quam
Vulneribus patulis partem perfundat arenæ.

Item inscriptionem veterem satis argutam, quæ Tergeste:

CONSTANCIVS. MV
NERARIVS. GLADIA
TORIBVS. SVIS. PROP
TER. FAVOREM. MV
NERIS. MVNVS. SEPV
LCHRVM. DEDIT. DE
CORATO. RAETIA
RIO. QVI. PEREMIT. CA
ERVLEVM. ET. PER
EMPTVS. DECIDIT.* AM
BOS. EXTINXIT. RV
DIS. VTROSQ. PROTE
GIT. ROGVS. DECORA
TVS. SECVTOR. PVG
NARVM. VIIII. VALE
RAE. VXORI. DOLO
RE. PRIVVM.
RELIQVIT.

* Significat vtrosque rudiarios fuisse, & præmio inductos pugnasse.

Cap.

CAPVT IX.

De Threce. vnde & quando orti. de armis eorum, & præsertim accuratè de Sicâ.

THRACEM nunc dabo, vel, vt libri fideliores semper, Threcem. ad quod exemplú in Maximini vitâ, Threciscus. Festus de istis: *Threces gladiatores, à similitudine parmularum Thraciarum.* Imò non ab armis solùm, sed, credo, quia ipsi ex eâ gente. Odorati videor é vestigiis Liuianæ scripturæ, parum firmis tamen plenísque. lib. XLI. vbi cùm narrasset Persea regem crebras gladiatorum pugnas dedisse, imitatione Romanâ, addit: *Familiare oculis gratumq. id spectaculum fecit, & armorum studium plerisq. iuuenum accendit. Itaque, qui primò ab Româ magnis præmiis paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo* * * Nam quæ sequũtur, sunt in lacunâ. Tamen videtur mihi subiecisse, *iam suo è regno Romam mittebat*, aut quid tale. Et, nisi fallor, hæc origo Threcum. Certè suo ingenio prona ea gens ad pugnas & cædes. Ammianus: *E Thracibus inter alios immaniter efferati memorantur Odrysæ, ita humanum fundere sanguinem adsueti, vt cũ hostium copia non daretur, ipsi inter epulas, suis velut alienis corporibus imprimerẽt ferrum.* Gladiatorum Threcum sparsa in libris mentio. Apud Plinium lib. XI. *Studioso Threci in C. Cæsaris ludo notum est dextram fuisse proceriorem.* Apud Senecam, initio libri IV. Quæstion. Natural. *Te*, inquit, *longiorẽ iurabo Fido Annæo & Apollonio Pyctâ, quamuis staturam habeas Thetisi Threcæ incompositi.* quæ postrema in libro Lipsij scripto, *Threcisum trece compositi.*

Threces, qui, & vnde dicti.

Conatus interpretandi explendique Liuij.

Threces cruentis... [illegible]

compositi. ex iisq. procliua correctio, *Threcis cum Threce compositi.* Habitum videlicet aspicit pugnantium inter se Threcum, &, dum in arma se colligunt, subsidentium. Mentio & istorum Horatio, —— *Threx est Gallina Syro par?* Quæ ad verba ludus mihi & iocus Scholiastes vetus (si tamen ille) *Threx Gallina,* inquit, *fuit secutor, Syrus autem retiarius.* O homo, *Αὐτὸν κέκρουκας τὸν βατῆρα τῆς θύρας, vt est parœmia. At ecce nouitius interpres configit illi oculos, & *Thrax,* inquit, *est myrmillo: & secutor idem cum retiario.* Quid restat? nisi vt columba sit miluus, & ouis lupus? Nugantur illi: nos arma Threcum videamus. Festus dat iis parmas: etiam Martialis:

Hæc quæ sæpe solet vinci, quæ vincere raro
Parma, tibi scutum pumilionis erit.

Sumpta autem parma à Thracum populo, quibus velut propria: Glossæ: *Parma,* θρᾳκικὸν ὅπλον. Plinius de Speculis: *Plurimumque refert concaua sint poculi & modo, an parmæ Threcidicæ.* Corruptus in hac voce Alexandrinus Clemens Stromat. 1. Θρᾶκες, inquit, πρῶτοι τὴν καλουμένην πάρμην εὗρον (ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη) καὶ πρῶτοι πέλταις ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο. Id est, *Thraces primi eam, quæ Parma nominatur, inuenerunt, (est autem gladius incuruus) & primi peltis in equis sunt vsi.* Quid? parma, gladius? dictu audituque nouum. Corrigo, τὴν καλουμένην ἅρπην. Harpe enim Thracum, quæ Latinis, sica. Iosephus lib. xx. καὶ οἱ Σικάριοι καλούμενοι (λῃσταὶ δέ εἰσιν οὗτοι) τότε μάλιστα ἐπλήθυον, χρώμενοι ξιφιδίοις παραπλησίοις μὲν τὸ μέγεθος τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκαις, ἐπικαμπέσι δὲ καὶ παραπλησίοις ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίων.

Threces cum secutore confudit Horatij interpres.

**Ipsum attigisti nempe limen ostij.*

Alius cum myrmillone.

Arma Threcum. Parma.

Clemens Alexand. correctus.

Harpe, ensis falcatus: Curtio Copis. Sica Romanorũ qualis.

Σίκαις κεκαμμέναις· ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ λῃστεύοντες ἔλαβον. Id eſt: *Jj qui Sicarij appellati (latronum genus eſt) tunc ſanè excreuerant, vtebantur gladiolis, quod ad magnitudinem attinet, haud longè ab Perſarum Acinace diuerſis: ſed incuruis tamen inflexiſque, quales ſunt ea quæ Romanis appellantur Sicæ. vnde & agnominationem latrones ij habuerunt.* Gloſſa: *Sica* θρᾳκικὸν ξίφος ἐπικαμπές. Hæc autem ipſa Sica, in vſu Threci gladiatori. Suetonius in Caligula: *Myrmillonem rudibus ſecum batuentem, & ſponte proſtratum confodit ferreâ ſicâ.* Probabile enim, contra myrmillonem, pugnaſſe eum Threcidicis. Iuuenalis clarius: *—— pugnantem falce ſupinâ.* Quam falcem docco interpretes Harpen eſſe ſiue Sicam, & Threcem circumſcribi. Et clariſſimè Artemidorus, me quidem emendante: εἰ μὲν Θρᾳκὶ πυκτεύει τις, λήψεται γυναῖκα πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκεπάσθαι τοῖς ὅπλοις· πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος· φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. Nam libri præferunt, Θώρακι. & interpres nihil ſani. Mens verborum eius hæc: *Siquis cum Thrace certare ſibi videtur, vxorem ducet diuitem, aſtutam, ambitioſam. Diuitem, quia protectus armis. aſtutam, quia gladius illi non rectus. ambitioſam, quia attollit ſe & inſurgit.* Vbi omnia expreſſa, quæ ad hanc armaturam. Sicam etiam deſcribit nobis è Suetonij verbis Iſidorus, ſed, vt ſolet, à ſe peruerſis & pollutis. *Sica*, inquit, *à ſecando. Tranquillus autem dicit, dum cuiuſdã gladiatoris in ludum emiſſi gladius curuatus fuiſſet ex acie rectâ: procurrit vnus ad eum corrigendum. tumque à pugnante reſponſum, ſic pugnabo. inde* Sica nomen datum eſt.* An mens hæc Tranquilli,

Ex threcum propria.

Artemidorus verò emendatus.

** Certè Sicā poëta producunt, tanquā aliunde etymo quàm à ſecando.*

quilli, nescio & ambigo: balbutiem quidem Hispalensis illius videtis. Arma Threcum, Ciceroni, aliisque, Threcidica dicta: & pugnare Threcidicis.

Threcidica ὅπλα, ipsa arma Threcum.

CAPUT X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuenta, ipsi è Gallia petiti. Arma eorum, & compositio.

MYRMILLONEM in Arenam nunc produco. & simul obortus Duzæ largior risus. Nos mirati sumus. Quid rei subitæ est? inquam. & quem rides, aut irrides? Non possum, inquit, mihi admoderarier. Virum doctum rideo, virum magnum, qui Myrmillones dictos quasi Myrmidones censet, littera D. in L. mutante. O Musæ! quò non penetrat Criticum acumen? vt ego me hebetiorem natum esse, non molestè feram. Transfert ecce velificante vnâ litterâ Myrmillones in Græciâ. At ego in Galliam potius, vnde venisse eos accredam Festo: *Retiario, inquit, pugnanti aduersus myrmillonem cantatur, Non te peto, piscem peto: quid me fugis Galle? quia myrmillonicum genus armaturæ Gallicum est, ipsique Myrmillones antè Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat.* Nec abit à Festo Plutarchus in Crasso, qui gladiatores eos qui cum Spartaco rebellarunt, è ludo Lentuli, Gallos fuisse ait & Thraces. Et Gallos ceperim, Myrmillones. Describere mihi hanc armaturâ Tacitus videatur, lib. III. Annalium: *Adduntur è seruitiis gladiaturæ destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen.* * *Crupellarios vocant.* Nam & Myrmillones certè toti in armis. Ammianus indicat de

Turnebi originatio, ridicula super Myrmillone.

Myrmillones Galli.

Videtur vox Gallicè Crupellarios dictos.

* *Censeam ita dictos Gallis, quasi qui ob grauitatem armorum reperte, non irent. Crupelaers, siue Prorepes.*

Persis, libro XXIII. *Pedites enim in speciem myrmillonum contecti iussa faciunt.* Videntur inter pugnam soliti subsidere, ad excipiendum aduersarium, & vitabundi. Ausonius ostendit Præloquio Centonis sui: *Simulantur species multæ formarum, aper bestia, anser volans, aut myrmillo in armis subsidens.* Sed & Ammianus lib. XVI. *Seque in modum myrmillonis operiens, hostium latera perforabat.* Capitis ergo illa Artemidori verba de Threce, supra: quem ait solitum, ὑποβαίνειν, siue insurgere & velut conscendere in hostem: id est, myrmillonem subsidentem. Nam ij duo plerumque compositi. Ausonius in Monosyllabis:

Ratio pugnandi. *Artemidorus explicatus.* *Myrmillo cum Threce pugnabat.*

Quis myrmilloni componitur æquimanus: Threx.

Cicero V. in Antoniũ: *Myrmillo pugnauit in Asiâ. cùm ornasset Threcidicis comitẽ & familiarem suum, illum miserum fugientem trucidauit.* Tamen etiam cum Retiariis, vt monui antè. Desinebat sermonem hunc Duza: sed ad eum Victor: Sicci ne defungeris? Turnebo modò inequitasti (sensi enim) in originatione Myrmillonis: tu, bone, quid adfers? Inscitiam tantùm, inquit Duza. & si vis suspicionem, ab Etruscis eam esse vocem. Cùm enim res gladiatoria ab iis, quidni hoc vnum nomen? Turnebi autem, Victor, nec derisor nec atrosor ego: cuius probum doctúmque os veneror, & quem cum vno altero habeo velut λείψανον τοῦ χρυσοῦ γένους.

Siue etiam cum Retiario. *Myrmillonis verbum, mirum ni Etruscum.*

CAP.

CAPVT XI.

De Hoplomacho & Samnite: qui fortaßis iidem. Samnitium origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

HOPLOMACHOS subiungo & Samnites. Græcũ illud nomen, vniuerse sonat quemuis gladiatorem, qui pugnet armatus. Et vix aliter Dio Cassius, quàm ὁπλομάχους & ὁπλομαχίαν scripsit, vbi magis tritè dixeris μονομάχους & μονομαχίαν. Tamen etiam species certa gladiatorum. Seneca pater lib. III. Controuers. apertè: *Quidam cum Hoplomachis, quidam cum Threcibus optimè pugnant.* Suetonius in Caligulâ: *Hunc è spectaculis detractum repentè Threci, & mox Hoplomacho comparauit.* Nec enim est vt loca ea interpretando eludas. Martialis versus in vtrumuis valet, *Hoplomachus eis gladiatore: Romanis pro certâ specie.*

Hoplomachus Græcis, pro quouis gladiatore: Romanis pro certâ specie.

Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus antè.
Fecisti medicus, quod facis Hoplomachus.

Dubius animi sum, separem Hoplomachos, an cum Myrmillonibus, aut Samnitibus confundam. Puto cum alterutris. Nam & in Myrmillonem vox Græca conuenit, quia tectus armis: & verius fortasse in Samnitem. cuius nomen ante Ciceronem celebre, desiisse sub Imperatoribus videtur, & abiisse in Hoplomachum. At res armaque eadem. Samnitium sanè memoriam post Augustum non repperi. Anteà sæpe. Lucillius,

Eosdem videri cum Samnitibus.

Eserninus fuit, Flaccorum munere, quidam
Samnis spurcus homo.

Nonius, in Spurcum, emendatus.

Ita lego, constituoque iactatum à Criticis versum. Varro apud Plinium, Tritanum quempiam celebrat

Samnitium armaturâ celebrem. Quem locum transscri-
Et Solinus. bens Solinus cap. III. Polyhistoris, aut corrupit, aut corruptus ipse, *Varro*, inquit, *annotauit Tritanum Samnitem gladiatorem naturâ fuisse: qui & rectis & transuersis neruis*, &c. Absurdè. quis verò gladiator naturâ est? nec id per somnium voluit Varro. Corrigo, *Tritanum Samnitium armatura fuisse.* Et apud Ci-
Samnitium origo. ceronem, Horatium, alióſque, Samnites crebri. Originem eorum non celat nos Liuius lib. IX. *Campani*, inquit, *odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt, Samnitiumq. nomine appellarunt.* E quibus verbis etiam armatura eorum non ignota. nempe illa ipsa, quam
Arma eorũ. in Samnitibus describit idem Liuius: *Samnites*, inquit, *prӕter cӕteros apparatus, vt acies sua fulgeret nouis armorum insignibus fecerunt. Duo exercitus erant. scuta alterius auro, alterius argento cӕlauerunt. Forma erat scuti, summum latius, quà pectus atq. humeri teguntur, fastigio ӕquali: ad imum cuneatior, mobilitatis caussa. Spongia pectori tegumentum, & sinistrum crus ocrea tectum. galeӕ cristatӕ.* Picturam omnem sperno, prӕ hac descriptio-
Scutum argentatum. ne: quam ordine videamus. Ait, scuta cӕlata argento. Iam ergo intellego & disco ad Samnites referen-
Artemidorus interpretatus. da, quӕ Artemidorus scribit: εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύσῃ, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὰν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασται. id est: *Siquis autem cum argenteis armis pugnet, vxorem ducet mediocriter diuitem, fidam, domus seruantem, viroque obse-*
Spongia siue baltheus. *quentem. Nam & subit, & tectus est.* Addit Spongiam pectori tegmen. Ea est, quã in notã feminei sexus, qui gladiatoriam exercebat, vocat Iuuenalis Baltheum,

Quale

Quale decus, rerum si coniugis auctio fiat,
Baltheus & manicæ, & cristæ, crurísque sinistri
Dimidium tegmen.

Iuuenalis versus de feminis explicati.

Nam ij versus planè apti de industriâ ad armaturam Samnitum, quam vt nobiliorem, feminæ (quoniam ita Veneri cum Marte visum) feminæ, inquam, nobiles adfectabant. Pergit Liuius: *sinistrum crus ocreâ tectum*, quid aliud Satyricus——*crurísque sinistri Dimidium tegmen?* Postremò *galeæ cristatæ*. At Iuuenalis,——*& manicæ, & cristæ*. Varro: *Pinnæ, quas insigniti milites in galeis habere solent, & in gladiatoribus Samnites*. Itaque Pinnirapi, noto illo versu

Ocrea in sinistro crure.

Pinna in galeis.

Pinnirapi cultos iuuenes, iuuenésque lanistæ,

Iuuenalis explicatus.

non alij quàm qui cum Samnite compositi, quíque rapiunt eius pinnas. Onomasticon vetus Secutores eos facere videtur: *Pinnirapi*, inquit, *sectatores gladiatores quòd pinnas rapiant*. Puto, *secutores*. In Cicerone tamen obseruo Prouocatores componi solere cum Samnitibus. Oratione pro Sestio: *Ex ergastulis emptos nominibus gladiatoriis ornauit, & sortitò alios Samnites, alios Prouocatores fecit*. Quáquam obscuri mihi Prouocatores, nisi si lucem iis dabunt hæc Artemidori: ὁ δὲ προβάκτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν, λαμυρὰν δὲ ἐ ἐρωτικήν: id est, *Probactor autem pulchram quidem & venustam* (vxorem significat) *sed lubricam & amoribus deditam*. *Probactoré enim vocare videatur, qué Cicero Prouocatorem: & in alterutro vox emendanda. Ad Samnites etiam pertinere illa Apuleij censeam è lib. XI. *Porrò alium ocreis, scuto, galeâ, ferróque insignem, è ludo putares gladiatorio procedere*. Dat enim eorum arma.

Prouocatores, siue probactores.

** Nam fieri potest, vt peregrinum nomen sit, vt Myrmillo.*

arma. Nec plura de salebroso hoc vtroque genere: è quo non satis me eripio. Tu Lipsi, tu Pighi, iuuate.

CAPVT XII.

De Essedariis, deque Andabatis. & de vtrâque ratione pugnandi.

SILENTIBVS nobis, Heu capita sine linguâ! inquit. sed pergo. Hactenus notissimos frequentissimósque gladiatores produxi: supersunt alij, famosi non adæquè. Essedarij sunt, qui ex essedo pugnant. Mentio eorum Suetonio, Calig. cap. XXXV. *Cùm quodam die muneris essedario Poro ob prosperam pugnam seruum suum manumittenti studiosius plausum esset: proripuit se è spectaculis indignabundus & clamitans, dominum gentium populum ex re leuissimâ plus honoris gladiatori tribuentem, quàm consecratis Principibus aut præsenti sibi.* Iterum Claudio, cap. XXI. *Cùm essedario pro quo quattuor filij deprecabantur, magno omnium fauore indulsisset rudem, tabulam illicò misit admonens populum quanto opere liberos suscipere deberent, quos viderent & gladiatori præsidio gratiæque esse.* Ex quibus liquet inter legitimos gladiatores eos fuisse: quanquam mixtim, opinor, modò è curru, modò pedites prœliati sint. Nam desiluisse eos, & pedibus pugnasse, præit ad suspicandum Seneca in ioco Iulij Græcini, de Aristone philosopho qui in gestatione disserebat. epist. XXIX. *De eodem cùm consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius quid sentiret, Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat. tanquàm de Essedario interrogaretur.* Vbi legerim, *degradus.* Seruum etiam habuisse videntur

in pugnâ,

Essedarij gladiatores.

Ratio eorum pugnandi.

Iocus apud Senecam explicatus, correctúsque.

63

in pugnâ, qui pro aurigâ: ex Tranquilli priore loco. Nescio an in Artemidoro restituenda hæc vox: ὁ δὲ ἀριδάρειος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει: id est, *Aridarius, ignauam & stultam vxorem designat.* nescio, inquam, an legendum, ὁ δὲ ἐσσιδάρειος. Credo restituenda, quia coniungit cum Equite siue Andabatâ: deinde ex interpretatione. Nam ἀργὴν velocem, vagam ibi acceperim: non otiosam inertémque. quod conuenit cũ curru, & cum actionibus stolidæ & moræ. *Bona certaq; in Artemidoro correctio.*

Andabatæ his proximi, siue ἀναβάται. sed Latina consuetudo vetus D. interiecit. Hi pugnabant ex equis, galeâ frontem oculósque tecti. Varronis Satyram fuisse scimus, cui titulus, Andabatæ. Ex ea fragmentum, quod aptum huic ritui firmando leuiter emendatum: *Aurum,* inquit, *non minus præstringit oculos, quàm* τὸ σοῦ κράτος. vbi Iunius olim noster; *quàm* ὁπλίτου κράτος. Verissimè ego, *quàm* τὸ σοῦ κράνος. Andabatam alloquitur: Et ô mi homo (ait Varro) aurum non minus excæcat oculos, quàm tua hæc galea. Certè enim pugnabant clausis oculis, adeò vt origo adagij inde. Hieronymus contra Iouinianum: *Melius tamen est quod dicitur, clausis oculis Andabatarũ more pugnare, quàm directa spicula clypeo non repellere veritatis.* Idem contra Rufinum: *Habetur dialogus apud Græcos Origenis & Candidi: in quo duos Andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor.* Valet, duos cæcos. Ambigo an iidem hi sint, qui Desultores (etsi non me fugit communius paullò id nomen fuisse, & pertinuisse ad eos qui ex equo in equum sine vllâ pugnâ transiliebant, arte,) ob verba hæc Pausaniæ, lib. y. *Ad carpentum*

Andabatæ, qui? Clausis oculis pugnabãt. Varro emendatus. Adagium ab iis ortum.

pentum iungebantur equæ dossuariæ, è quibus in extremo curriculo desilientes sessores, prehensis manu frenis, ad metam cursitabant. qui mos ætate meâ seruatur ab iis qui Anabatæ appellantur. Sed isti Græci: & alij, vt videtur, à Romanis. Andabatam non dubiè Artemidorus intellexit: ἀνδαβάτης δὲ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν ἔσεσθαι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. id est: *Eques verò vxorem prædicit diuitem & nobilem, sed quæ futura excors.* Ita enim diuinat, quia Eques sine vsu oculorum. Martialem etiam de Andabatâ interpreter, vbi Hermetem gladiatorem attollit, & variis armis pugnacem facit, libro v.

Artemidorus explicatus.

Hermes belligerâ superbus hastâ,
Hermes æquoreo minax tridente,
Hermes casside languidâ tremendus.

Puto enim intellegit singulis versibus, Samnitem, Retiarium, Andabatam. Quid enim aliud sit languida illa cassis, quàm hæc tenebras & languidâ caliginem inducens? Isidorus nescio quid vani de istis blattit & imperfecti: *Genera gladiatorum plura,* inquit, *quorum primum ludus equestrium. Duo enim equites præcedentibus priùs signis militaribus, vnus à portâ Orientis, alter ab Occidentis procedebant in equis albis, cum aureis galeis, minoribus & habilioribus armis: sicq. atroci perseuerantiâ inibant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte prosiliret. Quæ armatura pugnabat Marti, duelli caussâ.* Nugæ mixtæ veris. De aureis galeis, credo illum rectè dicere; & eò spectare interpretamentum Artemidori, πλουσίαν. Vtrosque, Essedarios dico & Andabatas. Cicero in epistolâ ad Trebatium coniunxit:

Isidori locus de Andabatis expendus.

Galea iis ex auro.

coniunxit: *Sed tu in re militari multò es cautior, qui neque in Oceano natare volueris, neque essedarios spectare: quem antea ne Andabatã quidem fraudare poteramus.* Nec ad alios referri placet, quæ de Equis gladiatorum idem ille, pro Sestio, scribit: *Qui quo tempore conspectus erat, non modò gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant.*

Cicero explicatus.

CAPVT XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item ostensum confundi interdum dicta nomina à poëtis, sæpè à litteratoribus semidoctis. Artemidori caput descriptum, ad lucem.

Dixi omnes; certè quidem mihi notos. Nam alij intèr legendum reperti etiam, sed non inuenti. Vt in Artemidoro,* Dimachærus vel Orbelas: quem colligas facilè duobus gladiis pugnasse, nescio vltrà.

Ignotiores gladiatores.

** In Polluce lecti διμάχαι milites qui & peditis & equitis officio functi.*

Item in Isidoro Laquearij: *quorum pugna erat*, inquit, *fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos consecutósque prosternere, amictos vmbone pelliceo.* De quibus hìc tantùm legi.

Laquearij.

Finierat Duza: excepit Lernutius, Multa hercle bonaque nos docuisti: sed discrimina hæc semperne certa? Ferè semper, ait Duza. Confusa tamen est cùm inuenias à poëtis: vt ab Ausonio in Imperatoribus, de Commodo:

Confusa interdum gladiatorum nomina.

Commodus insequitur pugnis maculosus arenæ,
Threcidico princeps bella mouens gladio.

Non enim sicâ pugnauit, sed inter Secutores, vt dixi.

At Threcidicum gladium, in genere posuit, pro gladiatorio. Sic idem, *Tres primas Threcum pugnas*. non reuerâ Threcum, sed* Samnitium potiùs, aut Myrmillonum. Sic Florus contrà, Myrmillonem Spartacum appellat; quem fatetur gente Thracem fuisse, credo & armis. Huiusmodi talia facile & deprehendere vobis & excusare: non item gregis nostri grammatici imperitiam, qui hæc omnia turbant, miscent. Sed quia Artemidori mihi non semel mentio: iube, sodes, promi librum, Lipsi: vt puer totum caput ex eo legat, huic gladiatoriæ rei.

** Hi enim vetustiores Threcibus.*

EX ARTEMIDORI LIBRO II.

CAPVT XXXIII.

Περὶ μονομαχίας.

Μονομαχεῖν δὲ, δικάζεσθαι σημαίνει ἢ ἄλλην τινὰ στάσιν καὶ μάχην μαχέσασθαι. μάχη τε γάρ ἐστι ἡ πυγμὴ καλεῖται, εἰ καὶ μὴ δι᾽ ὅπλων γίνεται, τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ἔγγραφα καὶ δίκαια τῶν μαχομένων σημαίνει. ἀεὶ δὲ τὰ μὲν τοῦ φεύγοντος ὅπλα ἐγκληθῆναι σημαίνει, τὰ δὲ τοῦ διώκοντος ἐγκαλέσαι. ἐτήρησα δὲ ἐγὼ πολλάκις καὶ γάμον τὸ τοιοῦτον ὄνειρον προαγορεύσαντα γυναικὸς τοιαύτης, οἷα καὶ ἡ ὅπλα ἔχων εἴ τις ὑπολάβοι πυκτεύειν. ἐπειδὴ δὲ αἱ διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν οὐκ εἰσὶ σαφῶς συμφράσαι τὰς ἀποδείξεις, χρήσομαι καὶ τοῖς ὀνόμασιν. εἰ μὲν θρακὶ πυκτεύει τις, λήψεται γυναῖκα, πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον· πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκεπάσθαι τοῖς ὅπλοις, πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος· φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. εἰ δέ τις μετ᾽ ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύει, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πτωχὴν, καὶ οἰκουρὸν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασται. ἐστὶ εὐμορφοτέρα ἡ πανοπλία αὐτῇ τῆς προτέρας. εἰ δὲ σεκούτορι, εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μέγα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ

οὐσίᾳ,

οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρός· καὶ κακῶν πολλῶν αἰτίαν ἐσομένην. ἀεὶ γὰρ διώκει. εἰ δὲ ῥητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τῷ βουλομένῳ πλησιάζουσαν. Ἱππεὺς δὲ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. Ὁ δὲ ἀσιδάρειος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει. Ὁ δὲ προζάκτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν· λαμυρὰν δὲ καὶ ἐρωτικήν. διμάχαιρος δὲ καὶ ὁ λεγόμενος ὀρβήλας ἤτοι φαρμακὸν, ἢ ἄλλως κακότροπον ἢ ἄμορφον εἶναι τὴν γυναῖκα σημαίνει. ταῦτα, οὐ πιθανευόμενος, οὐδὲ κατὰ τὸ εἰκὸς συντιθεὶς λόγους γράφω, ἀλλὰ ἀπὸ πείρας τῶν ἑκάστοτε ἀποβαινόντων πολλάκις ἐτήρησα.

ID EST,

GLADIATORIAM *exercere, significat iudicium subire, aut aliud aliquod certamen siue pugnam pugnare. Pugna enim appellatur & ipse Pugillatus siue Gladiatura, etiamsi absq. armis fiat. eademq. illa significant inscriptiones aut iura pugnantium. Semper autem fugientis armatura significat in ius trahi: persequentis autē, trahere. Obseruatum autē mihi & saepe tale hoc somnium nuptias designare eiusmodi faeminae, qualia armaverant eius cum quo digladiari videbare. Quoniam autem sine Nomenclatura demonstrari id non licet, utar & nominibus. Siquis cum Thrace componitur, capiet uxorem diuitem, callidam, & ambitiosam. Diuitem quidem, quia tegitur armis: callidam, quia gladium haud rectum gerit: ambitiosam, quia assurgit & inuadit. Siquis vero cum argenteis armis componitur,* (id est, Samnitibus) *capiet uxorem satis diuitem, fidam, domus & viri seruantem. Nam & inuadit, & tegitur: & pulchrior haec armatura priore. Si cum Secutore, formosam quidem & diuitem capiet uxorem, sed ob opes superbam & virum aspernantem, & malorum illi caussam. Semper enim insequitur. Si cum Retiario, capiet pauperem*

& lasciuam, & fugacem, facilè volenti se vulgantem. Eques verò mulierem diuitem & nobilem prodicit, sed amentem. Aridarius autem (siue Essedarius) *ignauam & fatuam. Probactor, pulchram, venustam, sed lubricam & lasciuam. Dimacherus, siue duobus gladiis pugnans, & is qui dicitur Orbelas, purgamentum aut nescio quod piaculum fœminæ significat, malis moribus, malâ formâ. Atque hæc non coniiciens, nec ad probabilia sermones accommodans scribo, sed ab experientiâ doctus, quâ sæpe hæc singillatim sic euenisse obseruitaui.*

CAPVT XIV.

Pausa aliqua iterum. intereà de Suppositiciis dictum. de quo forte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

FINIERAT Duza, & simul bellaria illata sunt mensæque postremæ. Duza auidè manum ad patulas porrexit, quæ appositæ: O dapes opportunæ! inquit. vobis mihi opus: ita irrausi. Et iamne, munerarie, mittis? Nam Suppositicium pro me hunc Lipsium dabo. Ego adsurgens, Tu me? inquam. quo iure? Iure veteri, ait Duza. quià ita receptum, vt fesso gladiatori aut victo alius atque alius sufficeretur, & contenderet cum victore. Ij Subditicij, vel Suppositicij dicti. Martialis,

Suppositicij gladiatoribus.

Hermes suppositicius sibi ipse.

Græci (apud quos idem in * Athletis mos) vocant ἐφέδρους. Plutarchus in Sullâ: τὸν μέντοι τελευταῖον ἀγῶνα, καθάπερ ἔφεδρος ἀθλητὴς καταπόνῳ προσενεχθεὶς, ὁ Σαυνίτης

** Vide Agellium lib. v. cap. ix.*

 66

Τελεσῖνος, ἐγγὺς ἦλθεν τοῦ σφῆλαι καὶ καταβαλεῖν ἐπὶ θύραις τῆς Ῥώμης. id est: *At postremâ pugnâ, Telesinus Samnis, tanquam succenturiatus suffectúsque athleta, defesso iam Sullæ comparatus, haud multum abfuit quin eum ad portas vrbis Romæ funderet prosterneretque?* Substituebatur autem sæpe vnus, alter, tertius. Vnde in Glossis, Ἔφεδρος, *tertiarius*. Dio in Caracallâ; μονομαχούντων ἀνδρῶν ὅτι πλεῖστον ἔχαιρεν αἵμασι. καί ποτε αὐτῶν Βάτωνα τρισὶν ἐφεξῆς ἀνδράσιν ὁπλομαχῆσαι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀναγκάσας, ἔπειτα ἀποθανόντα ὑπὸ τοῦ τελευταίου περιφανεῖ ταφῇ ἐτίμησε. id est, *Gladiatorum sanguine inprimis delectabatur. & ex iis Batonem quendam, cum tribus ex ordine eodem die pugnare iussit, eumque à postremo interfectum magnificè sepeliit.* Credo & Lactantium sentire de hoc ritu: *Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter alter è duobus occisus est, & tanquam humanum sanguinem sitiant, oderunt moras. alios illis compares dari poscunt recentiores, vt quamprimùm oculos suos satient.* Itaque ades, Lipsi, & pugna mei fessi vicem. Ego æstuabam & tacebam. sed commodùm subuênit Pighius: Non imponis nobis homo argutissime, inquit, non supponis. Mos hoc suadet? sed non ad arbitrium tuum. Sors decidebat. Plinius lib. VIII. Epistolarum: *Scilicet vt in spectaculis quibusdam sors aliquem seponit ac seruat, qui cum victore contendat: sic in Senatu sunt aliqua prima, sunt secunda certamina: & ex duabus sententiis, eam quæ superior exierit, tertia exspectat.* Statius lib. III. Siluarum:

Sæpe plures, vnde Secundarij & Tertiarij.

Ii sorte dari soliti

Plinius illustratus.

Iam placide dant signa tubæ, iam sortibus ardens
Fumat arena sacris.

vbi malè vulgò, *fortibus*. Ego ad Pighium, Mi servator, *Statius correctus.*

uator, inquam, ſtatuam certum eſt ſtatuam tibi: ita in tempore ſuppetias aduenisti. Sed quid ad hæc Duza? Tange hominem: licet ad tibicines mittamus. Imò ad ſortes, ait Duza: nam ad eas appello. Non placet, inquit Lernutius. Duza mihi hunc diem pugnet, ſine miſſione. Heu munerarium crudum! inquit Duza. ſed ſequi mihi potius eſt, quàm trahi. Igitur quia de armis dictum, venio ad reliqua genera gladiatorum. Inter quos primi ſe offerunt PEGMARES. iis à loco nomen, quia pegmatis impoſiti depugnabant. Locus vnus Suetonij eſt, qui eos adſtruit, in Caligulâ cap. XXVI. *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantiſſimo Sole velis, emitti quenquam vetabat. remotóque ordinario apparatu, rabidis feris viliſſimos ſenióque confectos, gladiatores quoque pegmares, patresfamiliarum notos, ſed inſignes debilitate aliquâ corporis ſubiiciebat.* & is ipſe locus anceps. Nam potiùs ibi legerim, *gladiatoribus quoque pegmares.* hoc ſenſu: Rabidis feris beſtiarios viles, inualidóſque: & gladiatoribus, operas pegmares fabróſque ſubiiciebat. Fauet huic interpretationi ipſe Suetonius in Claudio, cap. XXXIIII. *Præter deſtinatos etiam leui ſubitáque de cauſſa quoſdam commiſit, de fabrórum quoque ac miniſtrorum atque id genus numero, ſi αὐτόματον vel pegma vel quid tale aliud parum ceſſiſſet.* Hîc Victor: De ſententiâ herclè perſuades, inquit. Nam * gladiatores in pegmate pugnantes quis legit? Non ego. & Strabonis lib. VI. Ioſephíque lib. VII. loca hoc tantùm euincere ſcio, captiuos aut inſignis ſceleris damnatos in Pegmate ſolere oſtendi. De pugna verbum nuſquam. In

Pegmares gladiatores vulgò.

is ſublati.

* *Quos tamē viri docti adſtruunt adſcueratè.*

voce

voce tantùm hæreo. quâ enim deriuatione, quóue exemplo, à Pegmate Pegmares? Pegmaticos potiùs. & certè libri antiqui, *Pegmatos*, in Tranquillo plurimùm referunt: *pegmatis*, quidam. alterutraque lectio retineri poteſt, eâ mente vt gladiatoribus ſuppoſitos ſcribat patres familias pegmatis, id eſt, è pegmate. Ad pegma autem moliendum mouendumque, multi è numero fabrorum adminiſtri. Ij ergo admoti per occaſionem tractique in arenam à Caligulâ. A quâ interpretatione ſtare etiã Dio videtur, qui de eâdem hac ſæuitiâ, ait illum deficientibus beſtiariis rapi iuſſiſſe quoſdam ἐκ τοῦ ὄχλου τοῦ τοῖς ἰκρίοις προσεστηκότος, *è turbâ quæ pegmatibus adſtabat.*

Pegmares ineptè dici.

Patresfamilias pegmatis.

CAPVT XV.

Meridiani, non inter veros legitimóſque gladiatores. ſine armis, ſine arte, ſeminudi.

DVZA iterum, MERIDIANI, inquit, nunc occurrunt. quibus hoc nomẽ ſcilicet à tempore, quia ſub meridiem darentur. Dio in Claudio: ἐτίθει δὲ συνεχῶς μονομαχίας ἀγῶνας. πάνυ γὰρ σφίσιν ἔχαιρε. τάτε γὰρ ἄλλα καὶ τοὺς διὰ μέσου τῆς θέας παρὰ τὸν τοῦ ἀρίστου καιρὸν κατακοπτομένους ἥδιστα ἐθεώρει. Cui velut interpres Suetonius cap. XXXIIII. *Beſtiariis meridianiſque adeò delectabatur, vt etiam primâ luce ad ſpectaculum deſcenderet, & meridie, dimiſſo ad prandium populo, perſederet.* Nominat eoſdem Tertullianus: *Riſimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cauterio examinantem; vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem.* Nec hi tamen, vt obſeruo, legitimi

Meridiani.

Non veri gladiatores.

gitimi destinatiq́ue gladiatores; sed bestiariorum velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim spectaculum, * Matutinum & Meridianum. Manè cum bestiis depugnabant: post meridiem, ij qui superfuerant, inter sese. & Meridiani gladiatores vocabantur. Ceterùm nec docti factiq. ad pugnam erant, nec armis in eâ vtebantur aut arte. Cædes tantùm promiscua, & velut laniena. Seneca epistolâ VII. benè explicat: *Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contrà est. quidquid antè pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis mera homicidia sunt. nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi. nunquam frustrà mittunt manum. Non galeâ, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò artes? omnia ista mortes meræ sunt.* (aut vt rectè liber vetus, *mortis mora*) *Manè leonibus & vrsis homines: meridie spectatoribus suis obiiciuntur.* * *Interfectores interfecturis iubentur obiici, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors est. Hæc fiunt dum vacat arena.* Nec ad aliam crudelitatem grauis eiusdem Senecæ querela spectat, epistolâ XCVI. *Homo, sacra res, homo, iam per lusum & iocum occiditur; & quem erudiri ad accipienda inferendaque vulnera nefas erat, is iam* * *nudus inermisque producitur, satisque spectaculi in homine mors est.* Mehercules, inquit Victor, pectus mihi commouit Seneca. & quas arbitrer eas feras, quæ hæc spectarunt non dicam lætis, sed siccis oculis? ——ἀγαθοὶ δ' ἀριδάκρυες ἄνδρες, vt verbum vetus est. At perge Duza. Iterumq́ue ille:

Ad librum tertium.

Modus pugnæ inter meridianos.

Ita emendamus. aliter vulgò.

Non ergo vniuersè de aliis gladiatoribus.

Viri autem boni proni ad lacrymas.

CAP.

CAPVT XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscales siue Cæsariani. Postulaticij. Caternarij. Consummati. Ordinarij. Caussæ omnes nominum explicatæ.

SVPERANT mihi etiam aliquot non tam genera gladiatorum, quàm cognomenta. quos omnes promiscuè dabo, & velut vnâ commissione.

FISCALES gladiatores reperti in vitâ Gordiani Iunioris. *Fuerunt*, ait Capitolinus, *sub Gordiano Romæ elephanti triginta & duo, gladiatorum fiscalium paria mille*. Sunt ij, qui in Cæsaris bonis, & velut fisco. Nam Principes ipsi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad instruendum suas populiq. voluptates. Itaque rectè καίσαρος μονομάχοις Arrianus dixit istos. Libro primo Dissertationum: ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς καίσαρος μονομάχοις εἰσί τινες οἱ ἀγανακτοῦντες, ὅτι οὐδεὶς αὐτοὺς προάγει οὐδὲ ζευγνύει. *At in Cæsaris gladiatoribus quidam sunt quibus molestum est non produci, non componi.* Eadem sententia (vt multa alia) expressa in Senecâ: *Myrmillonem è C. Cæsaris ludo audiui de raritate munerum querentem. Quàm bella, inquit, ætas perit!* Nec gladiatores solùm, sed alebant etiam histriones. & scripsit in Alexandri vitâ Lampridius, *Histriones aulicos eum publicasse.* Ab his orti

Gladiatores fiscales.

Siue Cæsariani, aulicique.

Histriones Principum.

POSTVLATICII gladiatores. Quia enim Cæsariani isti eximij viribus, arte, ornatu: sæpe postulari à populo solent, velut muneris auctarium & ornamentum. Seneca epist. VII. *Hos plerique ordinariis & postulaticiis paribus præferunt.* Suetonius in Domitiano: *Que-*

Postulari gladiatores solent.

no: *Quæstoriis muneribus, quæ omissa reuocauerat, ita semper interfuit, vt populo potestatem faceret bina paria è suo ludo postulandi, quæ nouissima aulico apparatu induceret.* Ait aulicum apparatum, quod in Gallienis Capitolinus, *gladiatores pompabiliter ornatos, cum auratis vestibus matronarum.* Et credo ornatos eos* auro: præeunte mihi Spartiano in vitâ Hadriani: *Trecentos noxios cum auratis chlamydibus in arenam misit, ad deridenda eius munera.* Numerum enim ibi dumtaxat præter morem fuisse censeam, non vestem. Ad hoc gladiatorum genus referendi hi loci. Suetonij in Claudio cap. XXI. *Palumbum* (ita gladiatori famoso nomen) *postulantibus, daturum se promisit si captus esset.* Calig. cap. XXX. *Cùm Tetrinius latro postularetur, & qui postularent Tetrinios esse ait.* Plinij in Laudatione Traiani: *Impetratum est quod postulabatur, oblatum quod non postulabatur.* Martialis:

Cùm peteret pars hæc Myrinum, pars illa Triumphum:
Promisit pariter Cæsar vtráque manu.

Suetonius explicatus.

* Vide aliquid in Electis nostris capite XXV.

Ex quibus etiam discitis, nominatim hunc illúmue gladiatorem flagitari in pugnam solere, siue manu siue scelere notum. Sunt &

CATERVARII inter gladiatores, à modo pugnæ. scilicet cùm non singuli cum singulis, vt moris, sed confusi mixtíque pugnant & per cateruas. Scio esse* qui abnuant, quíque secus interpretentur: sed à me omnia exempla. Suetonius Caligulâ: *Retiarij quinque numero gregatim dimicantes.* id est, velut cateruatim. Dio clarissimè de Cæsare lib. XLIII. τοὺς δὲ δὶς ἕξ συνέβαλε μὲν καὶ ἕνα ἑνὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὥσπερ εἴθιστο. συνέ-

Vulgò. interpretes Suetonij.

βαλε

βαλε δὲ καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πλείους, καὶ ἱππέας ἱππεῦσι, καὶ πεζοὺς πεζοῖς, ἄλλους τε ἀναμὶξ ἀλλήλοις ἴσους. id est: *Viros quidem inter se commisit, vt moris erat, singulos cum singulis: sed tamen etiam maiore numero in Circo confertos dedit, equites cum equitibus, pedites cum peditibus pugnantes: alios verò confusè & permixtim, æquo vtrimque numero.* Iosephus libro VII. Antiquitatum, de Tito, qui Cæsareæ spectaculum dabat: καὶ πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐνταῦθα διεφθάρησαν, οἱ μὲν θηρίοις παραβληθέντες, οἱ δὲ κατὰ πλῆθος ἀλλήλοις ἀναγκαζόμενοι χρήσασθαι πολεμίοις. id est: *Multi è captiuis illic consumpti. alij bestiis obiecti, alij cateruatim & plures, more hostium, depugnare inter se iussi.* Dio iterum in Nerone: πεζοὺς οὐχ ὅπως ἕνα πρὸς ἕνα, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἅμα πρὸς ἴσους συνέβαλεν: id est, *Pedites, non solùm singulos cum singulis, sed etiam multos cum pari numero componebat.* Nec ab aliâ mente Cateruarij Pugiles Tranquillo, in Augusto cap. XLV. Inuenio &

VICTORES, in Plinij XXXVI. cap. XV. de Curione: *Raptísque è contrario repentè pulpitis, eodem die Victores è gladiatoribus suis produxit.* Et in lapide veteri. nescio an ἔργοις & ab effectu; an cognomine certo, & discernendi caussâ. HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANIAE. PRAETIS. ET. AESTIM. PARIA. GLAD. EDIDIT. Item in Plinio

CONSVMMATOS. non disertè scriptos, sed eliciunt ex eius verbis lib. VIII. de Elephantis: *Pugnauère posteà & singuli Principibus Claudio & Neroni, in consummatione gladiatorum.* At ego abire eos à Plinij mente iudico: nec aliter eum accipio, quàm quasi dixe-

Consummati gladiatores reiecti.

si dixerit, in fine gladiatorij spectaculi. vt elephanti additi fuerint velut corollarium, ad concludendos finiendosque ludos. Possis etiam accipere* consummationem gladiatorum, cùm coniuncti omnes congregatique pugnant, redacti tanquam in vnam summam. Postremò

Adi Turnebum lib. XXX, cap. XXXIII.

Ordinarij gladiatores.

ORDINARII gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur: à prioribus illis (Postulaticios dico & Catervarios) diuersi. Seneca nominat epist. VII. & Ordinarios pugiles Sueton. Augusto, cap. XLV. quem eumdem in Caligulâ videte, cap. XXVI. Vidi & risi qui OBSEQVENTES gladiatores erueret è vitâ M. Antonini philosophi: *Armauit etiam gladiatores, quos Obsequẽtes appellauit.* sed enim discat, Spartianum hoc sentire, Marcum in militiam legisse gladiatores, quos ad velandam ignominiam honestè Obsequentes appellauit: sicut & seruos, quos Volones. De Hominibus dixi omnia, vt meæ quidem memoriæ captus fuit. Si quid me præteriit, subiicite.

Obsequentes, qui apud Capitolinũ.

CAPVT XVII.

Ad terminum de Hominibus, vestis adiecta: Togáne fuerit, an Tunica. Item quid Ornamenta.

DIXISTI sanè quàm accuratè, ait Berchemius; sed quoniam inuitas, velut in scenâ, monitor ego. De veste & armis ecquid potes plenius? Age, inquit Duza, sit hoc velut auctarium operæ huius. Retiariorum vestem Tunicam dixi fuisse: opinor & aliorum. Certè Dio Commodum vt Secutorem adornans,

De veste gladiatorum in genere.

Tunicatos videri fuisse. quod decuit ornos.

adornans, facit eum prodisse *ἐν τῷ χιτῶνι καὶ ἀνυπόδετον, in tunicâ & discalceatum.* Suetonius etiam in Claudio notat vt insolens: *Induxit*, inquit, *vnum ex nomenclatoribus suis, sicut erat, togatum.* Tamen ecce Tertullianus disertè, de Pallio: *Verùm & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur.* Et Capitolinus in Pertinace de veste Commodi venditâ: *Toga*, inquit, *armáque gladiatoria gemmis auróque composita.* Nec facilè compono diuersos, nisi si, labenti æuo, mutata res. Togam certè, cùm in honore & vsu fuit, quis credat fœdatam ministeriis arenæ? De armis non magnoperè habeo quod addam, nisi appellata ea antiquis propriè Ornamenta. Eò moneo, quia titubare, imò labi, video in eâ voce viros doctos. Seneca Natural. Quæstion. libro quarto, initio: *Sic ergo formare vt scias te non posse consequi vt sis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet.* honestissimè à re gladiatoriâ, id est per ipsa arma. *Atramenta*, ibi mauult vir eruditus. Seneca epistolâ ~~X~~ ɪ ɪ ɪ. *Ars ei constat, qui per ornamēta percussus est.* Et Suetonius ecce audentiùs, ipsos gladios appellat Ornamenta. Titi cap. ɪ x. *Insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.* Ille Ornamenta dicit, at Victor in eâdem re, *iisque gladios tradidit.* rectè. Tamen in Tranquillo non defuit Beroaldus substituere, *instrumenta.* Vos Festum audite: *Ornatus*, inquit, *dicitur bene aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas.* Bene Festus: & ad eius mētem Plautus: *Ornamenta absunt: Aiacem, hunc cùm vides, ipsum vides.* Ornamenta etiam boum,

At Togatos, ex Tertulliano & Capitolino.

Arma, Ornamenta dicta.

Stabilita lectio in Senecâ.

boum, apud Catonem. De armis, videtur nescio quid mutasse aut potiùs desitum reuocasse Domitianus. quod Martialis indicat illo Epigrammate:

Cùm veteres Latiæ ritus renouentur arenæ,
Et pugnet virtus simpliciore manu.

sed indicat tantùm: & ideò nihil elicio certi.

CAPVT XVIII.

Finis Duzjaci sermonis. Orditur Victor, partiturque. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris vsurpata, explicantur.

SED ego iam portum video. Salue ô optatum mihi Sigæum. Quid ais? inquit Victor. tu vt sileas? vbi quartus ergo terminus de Modo? aut quis eum panget? Illi Duza; Varro opinor olim, Est modus matulæ: sic nobis, mi Victor, fabulæ. Aut si tanta libentia audiendi vobis: agite, Victor ipse mittatur in hoc stadium; cui lampada ego do. Lernutius ridens, Et ego tibi Duza rudem. Bonam strenuamq. hanc pugnam pugnasti nobis. igitur ornamenta tua transfer in hunc Victorem. Hem! inquit Victor: hoc est quod olim dicitur, Fabrum cadere cùm ferias fullonem. Duzæ parabam vincula, constringor ipse. Tamen adeste, audite: de Modo modicè dicam, aut potiùs intra modum. Tria sermonis mei capita, Quid ante pugnam: Quid in pugnâ: Quid post pugnam. Ante pugnam moris, vt Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: scilicet alliciendæ plebi, & exspectationi commouendæ. Id vocabant Pronuntiare munus,

Vltimus limes de modo.

Victori dicenda.

Libelli gladiatorij.

re munus. Suetonius in Iulio: *Munus populo pronuntiauit in filiæ memoriam.* Ostendere munus. Cicero: *Etsi munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet nisi concitatus.* Proponere munus. Suetonius in Tito: *Omnes tantâ comitate tractauit, vt proposito gladiatorio munere, non ad suum sed ad spectantium arbitrum editurum se professus sit.* Ad has editiones Senecæ locus facit, de Breuitate vitæ: *Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quidquid interiacet, graue est: tam mehercules quàm quando dies gladiatorij muneris dictus est, transire medios dies volunt.* Quin & edicta vocat, epistolâ CXIX: *Nemo qui parturienti filiæ obstetricem accersit, edictum & ludorum * ordinem perlegit.* Edicebant autem describebantque futurum munus in libellis. Ita Cicero vocat Philippicâ II: *Quid de Commentariis infinitis? quid de chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea tanquam gladiatorum libellos palàm venditent.* Nec enim placet referri ad libellos, in quibus Lanistarum dictata. Potius ad libellos indices ludorum, quos vendebant describebántque palàm, vt in prouincias mitterent & ad amicos absentes. Nec alium libellum Cælius Ciceroni miserat meritus eius notam, lib. II. epistolar. ad Familiares: *Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, vt gladiatorum compositiones, & vadimonia dilata ad me mitteres?* Libellum munerarium adpositè vocat Pollio, in Claudio: *At ego scio sæpius inter gladiatores bonis pugnatoribus Aureoli nomen appositum. Habuit proximè tuus libellus munerarius hoc nomen in Indice ludorum.* Allusit & explicuit comiter bonus Seneca (patrem dico) lib. IIII.

Pronuntiare munus. Ostendere. Proponere. Edicta, & edicere diem. * quia paria descripta ordine & totus apparatus. Libelli gladiatorum. Cicero explicatus.

Controu. *Quod munerarij solent facere ad exspectationem populi detinendam, qui noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non omnes simul produco, aliquid noui semper habeat libellus.* Nec verò in libellis solùm pronuntiatio hæc munerum: sed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquam, iubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, munerisque totius. Plinius seriò notat libro XXXV. *Pingi,* inquit, *gladiatoria munera atque in publicum exponi cœpta à C. *Terentio Lucano. Is auo suo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Dianæ posuit.* Apud Horatium lib. II. Satyrâ VII. eleganter Dauus:

Picta tabula gladiatorũ.

Quando primùm.

**Est ille cuius mentio Donato in vitâ Terentij: & cui poëta is libertus.*

Horatius illustratus.

Vel cum Pausiacâ torpes insane tabellâ,
Qui peccas minus atque ego, cùm Fului Rutubique
Aut Placideiani, contento poplite miror
Prœlia, rubricâ picta aut carbone? velut si
Reuerâ pugnent, feriant, vitentque, mouentes
Arma viri.

vbi graphicè videtis formam eiusmodi tabularum. Illud autẽ, *Contento poplite,* habitum nimirum exprimit pugnantium gladiatorum: ne ad seruum ipsum referatis, cum interpretibus læuis. De his picturis Trebellium capio in Vitâ Carini: *Memorabile maximè Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos nouis ornatos spectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum stabuli pictos vidimus.* Vbi nescio an restituenda *Porticus Statilij.* Idemque in Venatione seruatum esse ex Capitolino discere est, in Gordianis:

Et Trebellius Pollio.

Fortasse & emendatus.

72

dianis: & hodie seruant nostri in isto Battualium ludicro, quod Gladiatorium vocant, etsi prisci illius vix vmbram.

73

CAPVT XIX.

Quæ ipso die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioque. compositiones, & ostensio ornamentorum. Prælusio, hastis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & Versa arma.

HAEC ante muneris diem. At die ipso, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi solemni quâdam pompâ circumduci. Quinctilianus: *Iam dies aderat, iam ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat, iam ostentata per arenam periturorum corpora mortis suæ pompam duxerant.* Ad quam traductionem accommodo illud Capitolini in M. Antonino: *Faustinam quondam cùm gladiatores transire vidisset, vnius ex his amore succensam.* Postquam introducti, paria inter se componebantur, siue vt Græci decenter appellant, ζεύγη. Componere dixi. ita enim loquebantur. Plinius pulcherrimè de occultâ quorundam animalium discordiâ lib. VIII. cap. XII. *Quam quis aliam tantæ discordiæ caussam adtulerit, nisi naturæ spectaculum, sibi paria componentis?* Vbi meliùs liber vetus, *nisi naturam, spectaculum sibi ac paria componentem.* Etiam, Comparare. Quinctilianus: *Cùm me vna tamen res apud quosdam faceret miserabilem, quòd viderer iniquè comparatus. Certa enim arena destinabar victima. nemo munerario viliùs steterat.* Item Committere. cuius verbi sæpe exempla. In hac compositione pri-

Pompa gladiatorum.

Compositio, & Componere.

Plinius emendatus.

Comparare.

Committere.

uator, inquam, statuam certum est statuam tibi: ita in tempore suppetias aduenisti. Sed quid ad hæc Duza? Tange hominem: licet ad tibicines mittamus. Imò ad sortes, ait Duza: nam ad eas appello. Non placet, inquit Lernutius. Duza mihi hunc diem pugnet, sine missione. Heu munerarium crudum! inquit Duza. sed sequi mihi potius est, quàm trahi. Igitur quia de armis dictum, venio ad reliqua genera gladiatorum. Inter quos primi se offerunt PEGMARES. iis à loco nomen, quia pegmatis impositi depugnabant. Locus vnus Suetonij est, qui eos adstruit, in Caligulâ cap. XXVI. *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantissimo Sole velis, emitti quenquam vetabat. remotóque ordinario apparatu, rabidis feris vilissimos senioque confectos, gladiatores quoque pegmares, patresfamiliarum notos, sed insignes debilitate aliquâ corporis subiiciebat.* & is ipse locus anceps. Nam potiùs ibi legerim, *gladiatoribus quoque pegmares.* hoc sensu: Rabidis feris bestiarios viles, inualidósque: & gladiatoribus, operas pegmares fabrósque subiiciebat. Fauet huic interpretationi ipse Suetonius in Claudio, cap. XXXIIII. *Præter destinatos etiam leui subitaque de caussa quosdam commisit, de fabrorum quoque ac ministrorum atque id genus numero, si αὐτόματον vel pegma vel quid tale aliud parum cessisset.* Hîc Victor: De sententiâ herclè persuades, inquit. Nam * gladiatores in pegmate pugnantes quis legit? Non ego. & Strabonis lib. VI. Iosephique lib. VII. loca hoc tantùm euincere scio, captiuos aut insignis sceleris damnatos in Pegmate solere ostendi. De pugna verbum nusquam. In voce

Pegmares gladiatores vulgò.

Is sublati.

** Quos tamẽ viri docti adstruunt adseuerantè.*

voce tantùm hæreo. quâ enim deriuatione, quóue exemplo, à Pegmate Pegmares? Pegmaticos potiùs. & certè libri antiqui, *Pegmatos*, in Tranquillo plurimùm referunt: *pegmatis*, quidam. alterutraque lectio retineri potest, eâ mente vt gladiatoribus suppositos scribat patres familias pegmatis, id est, è pegmate. Ad pegma autem moliendum mouendumque, multi è numero fabrorum administri. Ij ergo admoti per occasionem tractique in arenam à Caligulâ. A quâ interpretatione stare etiã Dio videtur, qui de eâdem hac sæuitiâ, ait illum deficientibus bestiariis rapi iussisse quosdam ἐκ τοῦ ὄχλου τοῦ τοῖς ἰκρίοις προσεστηκότος, *è turbâ quæ pegmatibus adstabat.*

Pegmares ineptè dici.

Patresfamilias pegmatis.

CAPVT XV.

Meridiani, non inter veros legitimósque gladiatores. sine armis, sine arte, seminudi.

DVZA iterum, MERIDIANI, inquit, nunc occurrunt. quibus hoc nomẽ scilicet à tempore, quia sub meridiem darentur. Dio in Claudio: ἐτίθει δὲ συνεχῶς μονομαχίας ἀγῶνας. πάνυ γὰρ σφίσιν ἔχαιρε. ταῦτα γὰρ ἄλλα καὶ τοὺς διὰ μέσου τῆς θέας παρὰ τὸν τοῦ ἀρίστου καιρὸν κατακοπτομένους ἡδέως ἐθεώρει. Cui velut interpres Suetonius cap. XXXIIII. *Bestiariis meridianisque adeò delectabatur, vt etiam primâ luce ad spectaculum descenderet, & meridie, dimisso ad prandium populo, persederet.* Nominat eosdem Tertullianus: *Risimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cauterio examinantem; vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem.* Nec hi tamen, vt obseruo, legitimi

Meridiani.

Non veri gladiatores.

gitimi destinatique gladiatores; sed bestiariorum velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim

** Adi librum tertium.*

spectaculum,* Matutinum & Meridianum. Manè cum bestiis depugnabant: post meridiem, ij qui superfuerant, inter sese. & Meridiani gladiatores vocabantur. Ceterùm nec docti factiq. ad pugnam erant,

Modus pugnæ inter meridianos.

nec armis in eâ vtebantur aut arte. Cædes tantùm promiscua, & velut laniena. Seneca epistolâ VII. bene explicat: *Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contrà est. quidquid antè pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis mera homicidia sunt. nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi. nunquam frustrà mittunt manum. Non galeâ, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò artes? omnia ista mortes meræ sunt.* (aut vt rectè liber vetus, *mortis moræ*) *Manè leonibus &*

** Ita emendamus. aliter vulgò.*

vrsis homines: meridie spectatoribus suis obiiciuntur. Interfectores interfecturis iubentur obiici, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors est. Hæc fiunt dum vacat arena.* Nec ad aliam crudelitatem grauis eiusdem Senecæ querela spectat, epistolâ XCVI. *Homo, sacra res, homo, iam per lusum & iocum occiditur; & quem erudiri ad accipienda inferendaque vulnera nefas*

** Non ergo vniuersè de aliis gladiatoribus.*

erat, is iam nudus inermisque producitur, satisque spectaculi in homine mors est.* Mehercules, inquit Victor, pectus mihi commouit Seneca. & quas arbitrer eas feras, quæ hæc spectarunt non dicam *lætis, sed siccis

** Viri autem boni proni ad lacrymas.*

oculis? ——ἀγαθοὶ δ' ἀριδάκρυες ἄνδρες, vt verbum vetus est. At perge Duza. Iterumque ille:

CAP.

CAPVT XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscales siue Cæsariani. Postulaticij. Cateruarij. Consummati. Ordinarij. Caussæ omnes nominum explicatæ.

SVPERANT mihi etiam aliquot non tam genera gladiatorum, quàm cognomenta. quos omnes promiscuè dabo, & velut vnâ commissione.

FISCALES gladiatores reperti in vitâ Gordiani Iunioris. *Fuerunt,* ait Capitolinus, *sub Gordiano Romæ elephanti triginta & duo, gladiatorum fiscalium paria mille.* Sunt ij, qui in Cæsaris bonis, & velut fisco. Nam Principes ipsi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad instruendum suas populiq. voluptates. Itaque rectè καίσαρος μονομάχοις Arrianus dixit istos. Libro primo Dissertationum: ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς καίσαρος μονομάχοις εἰσί τινες οἱ ἀγανακτοῦντες, ὅτι οὐδεὶς αὐτοὺς προάγει οὐδὲ ζευγνύει. *At in Cæsaris gladiatoribus quidam sunt quibus molestum est non produci, non componi.* Eadem sententia (vt multa alia) expressa in Senecâ: *Myrmillonem è C. Cæsaris ludo audiui de raritate munerum querentem. Quàm bella, inquit, ætas perit!* Nec gladiatores solùm, sed alebant etiam histriones. & scripsit in Alexandri vitâ Lampridius, *Histriones aulicos eum publicasse.* Ab his orti

Gladiatores fiscales.

Siue Cæsariani, aulicique.

Histriones Principum.

POSTVLATICII gladiatores. Quia enim Cæsariani isti eximij viribus, arte, ornatu: sæpe postulari à populo solent, velut muneris auctarium & ornamentum. Seneca epist. VII. *Hos plerique ordinariis & postulaticiis paribus præferunt.* Suetonius in Domitiano: *Quæ-*

Postulari gladiatores solent.

no: *Quæstoriis muneribus, quæ omissa reuocauerat, ita semper interfuit, vt populo potestatem faceret bina paria è suo ludo postulandi, quæ nouissima aulico apparatu induceret.* Ait aulicum apparatum, quod in Gallienis Capitolinus, *gladiatores pompabiliter ornatos, cum auratis vestibus matronarum.* Et credo ornatos eos* auro: præeunte mihi Spartiano in vitâ Hadriani: *Trecentos noxios cum auratis chlamydibus in arenam misit, ad deridenda eius munera.* Numerum enim ibi dumtaxat præter morem fuisse censeam, non vestem. Ad hoc gladiatorum genus referendi hi loci. Suetonij in Claudio cap. XXI. *Palumbum* (ita gladiatori famoso nomen) *postulantibus, daturum se promisit si captus esset.* Calig. cap. XXX. *Cùm Tetrinius latro postularetur, & qui postularent Tetrinios esse ait.* Plinij in Laudatione Traiani: *Impetratum est quod postulabatur, oblatum quod non postulabatur.* Martialis:

Cùm peteret pars hæc Myrinum, pars illa Triumphum:
Promisit pariter Cæsar vtrâque manu.

Suetonius explicatus.

** Vide aliquid in Electis nostris capite XXV.*

Ex quibus etiam discitis, nominatim hunc illúmue gladiatorem flagitari in pugnam solere, siue manu siue scelere notum. Sunt &

CATERVARII inter gladiatores, à modo pugnæ. scilicet cùm non singuli cum singulis, vt moris, sed confusi mixtiq́ue pugnant & per cateruas. Scio esse* qui abnuant, quíque secus interpretentur: sed à me omnia exempla. Suetonius Caligulâ: *Retiarij quinque numero gregatim dimicantes.* id est, velut cateruatim. Dio clarissimè de Cæsare lib. XLIII. τοὺς δ' ἄνδρας συνέβαλε μὲν καὶ ἕνα ἑνὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὥσπερ εἴθιστο. συνέ-

Vulgò, interpretes Suetonij.

βαλε

βαλε δὲ καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πλείους, καὶ ἱππέας ἱππεῦσι, καὶ πεζοὺς πεζοῖς, ἄλλους τε ἀναμὶξ ἀλλήλοις ἴσους. id est: *Viros quidem inter se commisit, vt moris erat, singulos cum singulis: sed tamen etiam maiore numero in Circo confertos dedit, equites cum equitibus, pedites cum peditibus pugnantes: alios verò confusè & permixtim, æquo vtrimque numero.* Iosephus libro VII. Antiquitatum, de Tito, qui Cæsareæ spectaculum dabat: καὶ πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐνταῦθα διεφθάρησαν, οἱ μὲν θηρίοις παραβληθέντες, οἱ δὲ κατὰ πλῆθος ἀλλήλοις ἀναγκαζόμενοι χρήσασθαι πολεμίοις. id est: *Multi è captiuis illic consumpti. alij bestiis obiecti, alij cateruatim & plures, more hostium, depugnare inter se iussi.* Dio iterum in Nerone: πεζοὺς οὐχ ὅπως ἕνα πρὸς ἕνα, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἅμα πρὸς ἴσους συνέβαλεν: id est, *Pedites, non solùm singulos cum singulis, sed etiam multos cum pari numero componebat.* Nec ab aliâ mente Cateruarij Pugiles Tranquillo, in Augusto cap. XLV. Inuenio &

VICTORES, in Plinij XXXVI. cap. XV. de Curione: *Raptísque è contrario repentè pulpitis, eodem die Victores è gladiatoribus suis produxit.* Et in lapide veteri. nescio an γενικῶς & ab effectu; an cognomine certo, & discernendi caussâ. HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANIAE. PRAETIS. ET. AESTIM. PARIA. GLAD. EDIDIT. Item in Plinio

CONSVMMATOS. non disertè scriptos, sed eliciunt ex eius verbis lib. VIII. de Elephantis: *Pugnauêre posteà & singuli Principibus Claudio & Neroni, in consummatione gladiatorum.* At ego abire eos à Plinij mente iudico: nec aliter eum accipio, quàm quasi dixe- *Consummati gladiatores reiecti.*

si dixerit, in fine gladiatorij spectaculi. vt elephanti additi fuerint velut corollarium, ad concludendos finiendosque ludos. Possis etiam accipere* consummationem gladiatorum, cùm coniuncti omnes congregatique pugnant, redacti tanquam in vnam summam. Postremò

*Ad Turnebum lib. XXX. cap. XXXIII.

Ordinarij gladiatores.

ORDINARII gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur: à prioribus illis (Postulaticios dico & Cateruarios) diuersi. Seneca nominat epist. VII. & Ordinarios pugiles Sueton. Augusto, cap. XLV. quem eumdem in Caligulâ videte, cap. XXVI. Vidi & risi qui OBSEQVENTES gladiatores erueret è vitâ M. Antonini philosophi: *Armauit etiam gladiatores, quos Obsequētes appellauit.* sed enim discat, Spartianum hoc sentire, Marcum in militiam legisse gladiatores, quos ad velandam ignominiam honestè Obsequentes appellauit: sicut & seruos, quos Volones. De Hominibus dixi omnia, vt meæ quidem memoriæ captus fuit. Si quid me præteriit, subiicite.

Obsequentes, qui apud Capitolinū.

CAPVT XVII.

Ad terminum de Hominibus, vestis adiecta: Togáne fuerit, an Tunica. Item quid Ornamenta.

DIXISTI sanè quàm accuratè, ait Berchemius; sed quoniam inuitas, velut in scenâ, monitor ego. De veste & armis ecquid potes plenius? Age, inquit Duza, sit hoc velut auctarium operæ huius. Retiariorum vestem Tunicam dixi fuisse: opinor & aliorum. Certè Dio Commodum vt Secutorem adornans,

De veste gladiatorum in genere.

Tunicatos videri fuisse. quod docuit sermo.

adornans, facit eum prodiisse ἐν τῷ χιτῶνι καὶ ἀνυπόδετον, *in tunicâ & discalceatum.* Suetonius etiam in Claudio notat vt insolens: *Induxit*, inquit, *vnum ex nomenclatoribus suis, sicut erat, togatum.* Tamen ecce Tertullianus disertè, de Pallio: *Verùm & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur.* Et Capitolinus in Pertinace de veste Commodi venditâ: *Toga*, inquit, *armaque gladiatoria gemmis auroque composita.* Nec facilè compono diuersos, nisi si, labenti æuo, mutata res. Togam certè, cùm in honore & vsu fuit, quis credat fœdatam ministeriis arenæ? De armis non magnoperè habeo quod addam, nisi appellata ea antiquis propriè Ornamenta. Eò moneo, quia titubare, imò labi, video in eâ voce viros doctos. Seneca Natural. Quæstion. libro quarto, initio: *Sic ergo formare vt scias te non posse consequi vt sis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet.* honestissimè à re gladiatoriâ, id est per ipsa arma. *Atramenta*, ibi mauult vir eruditus. Seneca epistolâ CXIII. *Ars ei constat, qui per ornamēta percussus est.* Et Suetonius ecce audentiùs, ipsos gladios appellat Ornamenta. Titi cap. IX. *Insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.* Ille Ornamenta dicit, at Victor in eâdem re, *iisque gladios tradidit.* rectè. Tamen in Tranquillo non defuit Beroaldus substituere, *instrumenta.* Vos Festum audite: *Ornatus*, inquit, *dicitur bene aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas.* Bene Festus: & ad eius mētem Plautus: *Ornamenta absunt: Aiacem, hunc cùm vides, ipsum vides.* Ornamenta etiam boum,

At Togatos, ex Tertulliano & Capitolino.

Arma, Ornamenta dicta.

Stabilita lectio in Seneca.

boum, apud Catonem. De armis, videtur nescio quid mutasse aut potiùs desitum reuocasse Domitianus. quod Martialis indicat illo Epigrammate:

Cùm veteres Latiæ ritus renouentur arenæ,
Et pugnet virtus simpliciore manu.

sed indicat tantùm: & ideò nihil elicio certi.

CAPVT XVIII.

Finis Duziaci sermonis. Orditur Victor, partiturque. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris vsurpata, explicantur.

SED ego iam portum video. Salue ô optatum mihi Sigæum. Quid ais? inquit Victor. tu vt sileas? vbi quartus ergo terminus de Modo? aut quis eum panget? Illi Duza, Varro opinor olim, Est modus matulæ: sic nobis, mi Victor, fabulæ. Aut si tanta libentia audiendi vobis: agite, Victor ipse mittatur in hoc stadium; cui lampada ego do. Lernutius ridens, Et ego tibi Duza rudem. Bonam strenuamq. hanc pugnam pugnasti nobis. igitur ornamenta tua transfer in hunc Victorem. Hem! inquit Victor: hoc est quod olim dicitur, Fabrum cadere cùm ferias fullonem. Duzæ parabam vincula, constringor ipse. Tamen adeste, audite: de Modo modicè dicam, aut potiùs intra modum. Tria sermonis mei capita, Quid ante pugnam: Quid in pugnâ: Quid post pugnam. Ante pugnam moris, vt Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: scilicet alliciendæ plebi, & exspectationi commouendæ. Id vocabant Pronuntiare munus,

Vltimus limes de modo.

Victoris dicenda.

Libelli gladiatorij.

re munus. Suetonius in Iulio: *Munus populo pronuntiauit in filiæ memoriam.* Ostendere munus. Cicero: *Etsi munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet nisi concitatus.* Proponere munus. Suetonius in Tito: *Omnes tantâ comitate tractauit, vt proposito gladiatorio munere, non ad suum sed ad spectantium arbitrum editurum se professus sit.* Ad has editiones Senecæ locus facit, de Breuitate vitæ: *Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quidquid interiacet, graue est: tam mehercules quàm quando dies gladiatorij muneris dictus est, transire medios dies volunt.* Quin & edicta vocat, epistola CXIX: *Nemo qui parturienti filiæ obstetricem accersit, edictum & ludorum * ordinem perlegit.* Edicebant autem describebantque futurum munus in libellis. Ita Cicero vocat Philippica II. *Quid de Commentariis infinitis? quid de chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea tanquam gladiatorum libellos palàm venditent.* Nec enim placet referri ad libellos, in quibus Lanistarum dictata. Potius ad libellos indices ludorum, quos vendebant describebantque palàm, vt in prouincias mitterent & ad amicos absentes. Nec alium libellum Cælius Ciceroni miserat meritus eius notam, lib. II. epistolar. ad Familiares: *Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, vt gladiatorum compositiones, & vadimonia dilata ad me mitteres?* Libellum munerarium adpositè vocat Pollio, in Claudio: *At ego scio sæpius inter gladiatores bonis pugnatoribus Aureoli nomen appositum. Habuit proxime tuus libellus munerarius hoc nomen in Indice ludorum.* Allusit & explicuit comiter bonus Seneca (patrem dico) lib. IIII.

Pronuntiare munus.

Ostendere.

Proponere.

Edicta, & edicere diem.

* quia paria descripta ordine & totus apparatus.

Libelli gladiatorum.

Cicero explicatus.

Controu. *Quod munerarij solent facere ad exspectationem populi detinendam, qui noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non omnes simul produco. aliquid noui semper habeat libellus.* Nec verò in libellis solùm pronuntiatio hæc munerum: sed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquam, iubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, munerisque totius. Plinius seriò notat libro XXXV. *Pingi,* inquit, *gladiatoria munera atque in publicum exponi cœpta à C. * Terentio Lucano. Is auo suo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulámque pictam in nemore Dianæ posuit.* Apud Horatium lib. II. Satyrâ VII. eleganter Dauus:

Picta tabula gladiatorũ.

Quando primùm.

** Est ille cuius mentio Donato in vitâ Terentij: & cui poëta is libertus.*

Horatius illustratus.

Vel cum Pausiacâ torpes insane tabellâ;
Qui peccas minus atque ego, cùm Fului Rutubique
Aut Placideiani, contento poplite miror
Prœlia, rubricâ picta aut carbone? velut si
Reuerâ pugnent, feriant, vitentque, mouentes
Arma viri.

vbi graphicè videtis formam eiusmodi tabularum. Illud auté, *Contento poplite,* habitum nimirum exprimit pugnantium gladiatorum: ne ad seruum ipsum referatis, cum interpretibus læuis. De his picturis Trebellium capio in Vitâ Carini: *Memorabile maximè Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos nouis ornatos spectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum stabuli pictos vidimus.* Vbi nescio an restituenda *Porticus Statilij.* Idemque in Venatione seruatum esse ex Capitolino discere est, in Gordianis:

Et Trebellius Pollio.

Fortasse & emendatus.

72

dianis: & hodie seruant nostri in isto Battualium ludicro, quod Gladiatorium vocant, etsi prisci illius vix vmbram.

CAPVT XIX.

Quæ ipso die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioque. compositiones, & ostensio ornamentorum. Prælusio, hastis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & Versa arma.

HAEC ante muneris diem. At die ipso, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi solemni quâdam pompâ circumduci. Quinctilianus: *Iam dies aderat, iam ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat, iam ostentata per arenam periturorum corpora mortis suæ pompam duxerant.* Ad quam traductionem accommodo illud Capitolini in M. Antonino: *Faustinam quondam cùm gladiatores transire vidisset, vnius ex his amore succensam.* Postquam introducti, paria inter se componebantur, siue vt Græci decenter appellant, ζυγή. Componere dixi. ita enim loquebantur. Plinius pulcherrimè de occultâ quorundam animalium discordiâ lib. VIII. cap. XII. *Quam quis aliam tantæ discordiæ caussam adtulerit, nisi naturæ spectaculum, sibi paria componentis?* Vbi meliùs liber vetus, *nisi naturam, spectaculum sibi ac paria componentem.* Etiam, Comparare. Quinctilianus: *Cùm me vna tamen res apud quosdam faceret miserabilem, quòd viderer iniquè comparatus. Certa enim arena destinabat victima. nemo munerario vilius steterat.* Item Committere. cuius verbi sæpe exempla. In hac compositione pri-

Pompa gladiatorum.

Compositio, & Componere.

Plinius emendatus.

Comparare.

Committere.

Pares inter se commissi.

ne prima Editoris cura, vt pares cum paribus confligerent. Atque adeò id volebant ipsi Gladiatores. Seneca alibi: *Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi: & scit eum sine gloriâ vinci, qui sine periculo vincitur.* Lucanus libro IIII.

——veluti fatalis arenæ
Muneribus, non ira vetus concurrere cogit
Productos: odêre pares.

Et benè, productos: quia id quoque arenæ huius verbum. Seneca de virtute loquens: *Produci enim illi & tentari expedit: nec vlli intelligunt, quanta sit, quam qui vires eius lacessendo senserunt.*

Ornamenta inspiciebantur.

Post comparationem, credo, gladij armaque quibus pugnaturi, Munerario ostendebantur: explorandi causâ, & an satis acuti. Suetonius Tito: *Ceterùm ipsos non solum familiari cœnæ adhibuit, sed & insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.* Nam Titus ipse tunc Editor. Victor de eodem facto, *petiisse eum gladium dicit; quasi ad explorandam aciem.* Dio clarissimè in Neruâ: *Collocauit eos in spectaculo quodam iuxta se, ignaros quòd proditi essent: iisque gladios tradidit, in speciem quidem vti diiudicarent an satis acuti essent (quod fieri solet:) reuerâ vt ostenderet parum se sollicitum, si vel statim interficeretur.* Facit ad hunc inuulgatum adhuc ritum; quòd Dio idem scribit gladios acutissimos

Vide & coniunge quæ scripsi ad lib. III. Annal. Taciti.

*Drusianos vulgò vocatos: videlicet quia crudelis ille & cruentus editor acutissimos eos semper exigebat. Contrà lenissimus Marcus Imperator, qui, vt Dio ait, ὥστε τὸ φονικὸν ἐχόντων; ὥστε καὶ τοὺς μονομάχους ἐν τῇ

Ῥώμῃ

Ῥώμῃ ὥσπερ ἀθλητὰς ἀκινδύνως ἑώρα μαχομένους. σιδήρεον γὰρ οὐδέποτε οὐδενὶ αὐτῶν ὀξὺ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἀμβλέσιν ὥσπερ ἐσφαιρωμένοις πάντες ἐμάχοντο: *adeò à cæde abhorruit, vt & gladiatores Romæ, tanquam athletas, sine periculo aut noxâ, pugnantes cerneret. Ferrum enim acutum nemini eorum commisit, sed obtusis & velut orbiculatis gladiis omnes pugnabant.* Interpellauit hic Lernutius, Heus tu, inquit, longum hoc tuum anteloquium: pugnam ipsam videre aueo. Iam committe. Mane etiam, inquit Victor: prælusio præmittenda est. Viden' tu illos qui ante quâdam iaciunt hastas? viden' qui velut feriunt gladiis? Puræ à ferro illæ hastæ, obtusi gladij, denique proludunt, & eludunt. Prælusionis diem Symmachus appellat lib. II. epistol. de canibus: *Quos prælusionis die ita Roma mirata est, vt ferreis caueis putaret aduectos.* Sed ille de Venatione aut Circensibus: at propriè de Gladiatoribus, Cicero de Oratore: *Sed si in illo ipso gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressionem multa fiunt, quæ non ad vulnus sed ad speciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum est?* Vbi scripserim, *in illo ipso gladiatorio vili certamine.* Prælusio autem in Hastis, Rudibus, Armis. De hastis, Cicero in iisdem libris: *Atque eiusmodi illa prælusio esse debet, non vt Samnitium qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur.* Iterum idem: *Et ait tùm brachium concalfecerit, tum se solere pugnare. neque attendit eos ipsos* (gladiatores intellegit) *vnde hoc simile ducit; illas primas hastas ita iactare leuiter, vt & venustati vel maximè seruiant, & in reliquum viribus.* Hos Pilarios & Ventilatores Quinctilianus

Prælusio, siue prolusio.

Dies prælusionis, qui præmissus legitimo certamini.

Hastis præludebant.

Pilarij.

ctilianus appellat: *qui ea quæ emiserant ita librabant, vt venire in manus viderentur, quaque iuberentur decurrere.*

Rudibus præludebant. De rudibus, Eumenius Rhetor in ea quæ De instaurandis Mænianis: *Neque enim tanta me aut negligentia aut confidentia tenet, vt nesciam quanta sit inter hanc aciem fori, & nostra illa secreta studiorum exercitia diuersitas. Ibi armantur ingenia, hic præliantur: ibi prælusio, hic pugna committitur: hic plerumque velut sudibus & saxis, illic semper telis splendentibus dimicatur.* Nec enim ambigo quin rescribendum *rudibus & hastis.* Vnde enim ibi saxa? Et hanc correctionem, amici, imputo hodie vobis. *Eumenius correctus.* Ouidius III. De arte:

Sic vbi prælusit, rudibus puer ille relictis
Spicula de pharetra promit acuta sua.

Tertullianus oculos hîc habuit, dum scripsit aduersus Valentinianos: *Congressionis lusionem deputa lector, haud pugnam: ostendam, sed non imprimam vulnera.* Appellabant hæc lusoria tela. *Lusoria tela.* Seneca: *Remoue ista lusoria arma, decretoriis opus est.* Item lib. II. Quæst. Natural. *Illos verò viros altissimos error iste non tenuit, vt putarent Iouem modò leuioribus fulminibus, & lusoriis telis vti.* Exercitoria tela, alibi * Tertullianus. E contrà, vera & acuta tela, Decretoria: vt in verbis Senecæ iam dictis. Credo ideò, quia hæc velut decreto Prætoris siue Editoris dabantur, postquàm inspecta acriter & probata. Hinc obscuriores illæ metaphoræ lucem accipient in eodem Senecâ: vt lib. I. De Clementiâ: *Nisi plus est quod timet quàm quod damnat, non accedet ad decretorium stilum.* Et Epistolâ CII. *Intrepidus horam illam decretoriam prospice.* Eadem arma dixêre &, Pugnatoria.

* *De pœnitentiâ.*

gnatoria. Suetonius in Caio: *Batuebat pugnatoriis armis.* Significat enim eum omissâ rudi, vsum gladio vero. Non aliter quàm Commodus, *qui gladiatores, specie depugnandi, crebrò trucidauit; cùm ipse ferrum obiectum veronibus plumbeis vteretur*, ait Aurelius Victor. quem locum vexant variè viri docti. Restituo ego, *ferro obtecto veronibus plumbeis.* Hæc sanè scriptoris cognominis mihi mens; malâ fraude pugnasse Commodum: & velut lusoriis armis vteretur, vsum veris. Ferrum enim obduxisse dumtaxat laminis è plumbo: cùm gladium ipsum putarent esse è plumbo. Sed redeo ad rem. Pugnatorium mucronem Seneca pater dixit lib. II. præfatione: *Deerat illis oratorium robur, & ille pugnatorius mucro.* Addidi etiam armis eos prælusisse: & rem dixi. Nam parmas aut clypeos in altum iaciebant, recipiebantque cum venustate. Martialis lib. IX.

Pugnatoria arma.

Aur. Victor explicatus & emendatus.

Armis prælusère.

Summa licet velox Agathine pericula ludas,
Non tamen efficies vt tibi parma cadat.
Nolentem sequitur, tenuésque reuersa per auras
Vel pede, vel tergo, clune, vel vngue sedet.
Vt peccare velis, cùm feceris omnia, falli
Non potes. arte opus est, vt tibi parma cadat.

Nec parmas solùm, sed & hastas, vt prædixi: fortasse & gladios. Id vocabant propriè Ventilare. Seneca pater lib. III. Controu. *Deinde res ipsa diuersa tota est: aliud est ventilare, aliud pugnare.* Seneca filius Epistolâ CXVIII. *Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, ventilare?* Martialis:

Ventilare.

Currit, & in toto ventilat arma boue.

Plinius

Plinius etiam elephantes doctos ad hanc prælusionem ostendit. *Vulgare erat,* inquit, *per auras arma iacere, non auferentibus ventis, & gladiatorios inter se edere congressus.* Hoc ergo, Præludere: at cùm desierint, dicuntur elusisse, aut delusisse. Cicero de Isocrate: *Non enim in acie versatur & ferro: quasi rudibus eius eludit oratio.* Nec absimili notione *Litus* definiebat Aquilius *quà fluctus eluderet:* id est, ludere desineret. Plinius Deludere dixisse videtur, lib. XXXVI. *Luxatis potius medetur, vt licet videre gladiatores, cùm deluserunt, hac iuuari potione.* Audistísne iam, amici, has tubas? signum commissionis sunt & veræ pugnæ. Ideò Apuleius tubam terminalem appellat, quia primitias & ludicra certaminis finiret terminaretque. Libro X. *At vbi discursus reciproci multinodes ambages tubæ terminalis cantus explicuit.* Virgilius:

At tuba commissos medio canit aggere ludos.

Quinctilianus in Gladiatore: *Sonabant clangore ferali tubæ.* Statius in Siluis:

Iam placidæ dant signa tubæ.

Nec alterius sententiæ illud Satyrici — *dignißima prorsus Florali matrona tuba:* id est, digna quæ commissione Floralium producatur. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam scenicis. Seneca epist. LXXXV. *In comessationibus* (emendo clarè, *commissionibus*) *nostris plus cantorum est, quàm in theatro olim spectatorum fuit. cùm omnes vias ordo canentium impleuit, & cauea æneatoribus cincta est,* &c. Æneatores enim, Tubicines. Plinius lib. II. epistolar. *Qui numquam castra viderunt, numquam tubarum sonum nisi in spectaculis audie-*

Eludere, siue Deludere.

Tuba signo ludi commissi.

Tuba terminalis.

Seneca emendatus.

audierunt. Iuuenalis de senum incommodis:

Quid refert magnis sedeat quâ parte theatri
Qui vix cornicines exaudiat atque tubarum
Concentus?

Seneca hoc signum pugnæ intellexit: *Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, ventilare?* Diremptâ ergo Prælusione, abiectísque lusoriis armis, transibant ad vera. Atque hoc est quod *Dimicare ad certum* Tertullianus alibi vocat. Appellabant id etiam, pugnare versis armis. Caper litterator: *Inuersis armis pugnasse gladiatores non est dicendum, sed versis, id est transmutatis: sic non inuersis * pannis agitasse aurigas, sed versis.* Plauti versum è Casinâ illustrabit hæc nota:

— ita rem natam intellego
Necessum est, vorsis gladiis depugnarier.

Nec enim aliud in eâ armorum versione esse, facilè persuadeor Ouidij versu De arte:

Ponite iam gladios hebetes, pugnetur acutis.

Aliâs suspicari possimus, siquis à genere ad genus alterum transeat, puta à Secutore ad Retiarium, dici eum pugnare versis armis. At placet prius: etsi in Plauti versu aliud etiamnum mihi mouet mea olim diuinatio, *veris gladiis.*

Versis armis pugna.

* *Cùm pannos sumebant alterius coloris, puta pro russato Venetum.*

Plautus explicatus.

CAPVT XX.

Pugnæ ipsius descriptio. In statu stabant, petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

QVAESO oculos mihi nunc date & aures. Pugnam vobis ostendam: sed cum Ioue Homerico in monte sitis, & extra teli iactum. Ecce compo-

Modus gladiatoria pugna. nunt se gladiatores & colligunt in arma: deus bone! quanta arte curaque, sui defendendi, alterius petendi! Nec mirum. *Gladiatori enim composito ad pugnandum* (ait Agellius) *hæc proposita sors est: aut occidere, si occupauerit, aut occũbere, si cessauerit.* Hanc ex arte posituram, vocabant Statum. Petronius de anu: *Statum prælian-* *In statu stare.* *tis compenit.* Plautus facetè, vt solet, allusit Milite:

—— in statu stat senex
Ut adoriatur mœchum qui formâ est ferox.

Quadrigarius in singulari certamine Galli cum T. Manlio: *Ita vt antè dixi constiterunt. Gallus suâ disciplinâ, scuto proiecto, cantabundus* (malim, *cautabundus* quasi vitabundus.) *Manlius animo magis, quàm arte confisus, scutum scuto percussit, atque statum Galli conturbauit. Gallus dum se iterùm eodem pacto constituere studet, Manlius iterum scutum scuto percutit, atque de loco hominem proiecit.* Vbi videtis curæ iis fuisse atque adeò laudi, mansisse in statu. Laberius:

Quem nulla ambitio, nulla vnquam largitio
Mouere potuit in iuuentâ de statu.

Quadrigarius correctus apud Agellium.

Imò nec læsi deserebant. Seneca Consolatione ad Polybium: *Omnes scient quomodo te in isto gesseris vulnere, vtrúmne statim percussus arma submiseris, an in statu & in gradu steteris.* quem locum tentant frustrà. *In gradu stare.* Idem enim est, Stare in gradu. Seneca: *Quorum alter vulnus premit, & constat in gradu.* Lucanus, siue quis alius auctor Poëmatij ad Pisonem:

Arma tuis etiam si fortè rotare lacertis,
Inque gradu clausis libuit consistere membris,
Et vitare simul, simul & captare petentem.

Correctus Lucanus.

Ita ma-

Ita malo prorsus, quàm vt edunt, *Inque gradum*. Hinc apud Tertullianum: *De gradu pellere*, aduersus Marcionem: *Cedere de gradu*, Præscriptione aduersus Hæreticos: *Construere gradum*, Apologetico. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus semel vsurpat, Deiici, deturbari, de statu animi, statu mentis: & restituẽdam in Oratore eius ad Brutum (libro, qui non legendus iuuentuti, sed ediscendus) censeo: *Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minus: sed magno semper vsi impetu, sæpe aduersarios de statu animi deiecimus.* Sic eligam, præ vulgatâ, *de statu omni.* Certè hoc Cicero voluit, & accommodat ad Hortensium, Catilinã, Curionem, quibus vis illa dicendi linguam imò mentem eripuit. Cùm hoc modo igitur paria in statu: petebat alter, vitabat alter. Petebat dico. ita enim propriè: & ictus ipsi, Petitiones. Seruius ad illud Virgilij, *Volscentem petit, in solo Volscente moratur: Petitiones,* inquit, *propriè dicimus impetus gladiatorum.* Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones, ita coniectas vt vitari nullo modo possent, paruâ quadam declinatione, & vt aiunt,* * *corpore, effugi?* Idem in Oratore: *Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petẽdo vehemẽter, in quo non motus hic habeat palæstram quandam: sic oratio neque plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta.* Videntur etiam appellasse conatus inuasionésque singulas, Manus. Quinctilianus lib. v. cap. XIII. *Vt gladiatorum manus quæ secundæ vocantur, fiunt & tertiæ, si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erat: & quarta, si geminata captatio est, vt bis cauere, bis repetere oportuerit.*

Coniectura in Cicerone.

Petere, & Petitiones.

* Vt Prudentius interpretatur, lateris sinuamine.

Manus gladiatoriæ.

oportuerit. Idem lib. IX. cap. I. *Nam vt in armorum certamine aduersos ictus & rectas manus cùm videre tum etiam propulsare facile est; auersæ tectæque minus sunt obseruabiles: sic oratio,* &c. Nec diuersâ multum ratione Seneca dicit, Manum mittere, epist. VII. *Nunc nihil habent quo tegantur, totis corporibus ad ictum expositi. nunquam frustrà manum mittunt.* Paullò aliter Apuleius lib. IIII. *Gladiatores illi famosæ manus, venatores isti probatæ pernicitatis.* Significat enim veteres gladiatores, & quorum dextræ non vnâ cæde imbutæ. Magis conuenit, quòd in ludo aleæ singulos iactus siue

Manus aleatoria. missus, ratione simili appellarunt Manus. Augustus in epist. apud Tranquillum: *Nam si quascumque manus remisi, exegissem.* Petere igitur, arenæ verbum. etiam

Repetere. Repetere. Ita appellabant geminare ictum. Lactantius: *Percussos iacentésque repeti iubent.* In Quinctiliani verbis suprà; *Vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Inde natum in Caligulæ cæde symbolum: de quo

Tranquillo lux data. Tranquillus: *Iacentem contractisque membris clamitantem se viuere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam signum erat omnium, Repete.* Hæc inuadendi verba; at

Exire. vitandi cauendique, Exire. Virgilius:

Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit.

Manilius:

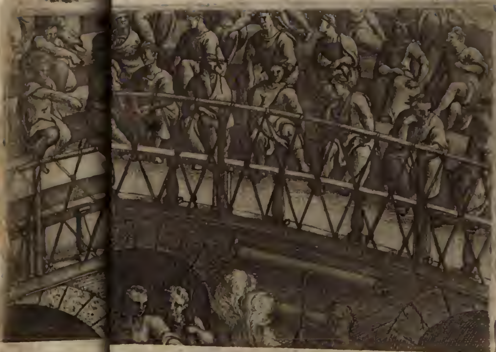
Ille cito motu rigidos eludere cestus
Nunc exire leuis missos.

Excedere. Etiam Excedere. Cicero: *paruâ quadam declinatione, &, vt aiunt, corpore excessi.* Prudentius idipsum, vti

Ludere. & Manilius, Ludere vel Eludere dixit:

Nam si nostra fides sæclo iam tuta quieto,

Viribus

78

p 140-141

Viribus infestis hostilique arte petita est:
Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
Ludere ventosas ictu pereunte sagittas?

Vbi ambigo, num, *Sarissas*, melius: præcessit enim, *ictu*: hastæ autem iaciuntur pilaque, non sagittæ. Tamen in Prudentio verborum non tam acer dilectus. In vitando præcipua cura, vt latus tegerent. Apud Terentium elegantissimo Mureto admonente iam innotuit: *Liceat modò tecto latere discedere.* Seneca libro IIII. Quæst. Natural. *A turbâ quantum potes te separa, nec adulatoribus latus præbeas.* Et latus certè aduersariis maximè petebat. Ammianus: *Seque in modum myrmillonis operiens, hostium latera, quæ nudabat ira flagrantior, districtis mucronibus perforabat.* Nec rarum erat, vt cùm plura paria pugnarent, vulneraretur quispiam per alterius latus. A qua mente Ciceronis illud Interrogatione in Vatinium: *Omnia mea tela sic in te conijcientur, vt nemo per tuum latus, quod soles dicere, saucietur.* Et Liuius lib. XL. *Vt à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.*

Latus tegere.

Per latus alterius peti.

CAPVT XXII.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læsi supplicabant, & arma submittebant: populum, editores, orabant. si is vellet, mittebantur. Quid missio, & pugna sine missione.

ET cùm exclamatione subitâ hîc Victor: En, en, inquit. Hoc habet. Nos commoti, Quid sibi hic clamor vult? inquimus. Non etiam videtis? inquit. læsus est, cecidit Bistia. Vox ea propria insultantis aduersarij, aut acclamantis vulgi. Virgilius:

Hoc habet, in vulnere dictum.

 ——*teloque*

——teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet: hæc magnis melior data victima diuis.

Prudentius meus Psychomachiâ:

Tunc exarmatæ iugulum meretricis adacto
Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores.
Hoc habet, exclamat victrix regina.

Simpliciter etiam, Habet. Seneca in Tragœdiis:

Habet, peractum est: quas petis pœnas dedit.

Idem:

Habet, peractum est: fata se nostra explicant.

Et apud eumpse pluriens. Nec alius sanè clamor est, quem Augustinus indicat lib. VI. Confess. cap. VIII. vbi de Alypio. Læsi autem gladiatores & mortis metuentes, submittebant arma. Id signum victi fractique. Seneca De prouidentiâ: *Quid ego istum aduersarium mihi sumam? statim arma submittet. non opus est in illum totâ potentiâ meâ; leui comminatione pelletur.* Nec ideo tamen liberi à nutu populi pendebat mors eorum vel salus. Horatius:

Submittere arma.

Populus exorari debebat à gladiatoribus.

*Ne populum * extremâ toties exoret arenâ.*

** Quia rogaturi admouebant se spectaculis, vnde audiri possent.*

Seneca: *Gladiatoribus licet arma submittere, misericordiam populi tentare; tu neque submittes arma, nec vitam rogabis: recto tibi inuictoque moriendum est.* Idem epist. CVIII. allusit: *Non faciam quod victi solent, vt prouocem ad populum.* Siue etiam ab Edirotis. Cicero II. Tuscul. *Mittunt etiam vulneribus confecti ad Dominos, qui quærant quid velint. si iis satisfactum non sit, se velle decumbere.* Dio in Caracallâ, cum insectatione sæuitiæ eius: ἆθλα μονομαχίας ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ γενεθλίοις ἐποίησεν.

Editores etiã rogati.

ἐποίησεν. ἔνθα λέγεται ἡττηθέντος τινὸς καὶ ἱκετεύοντος αὐτὸν ὅπως σωθῇ, τὸν Ἀντωνῖνον εἰπεῖν, Ἄπελθε, καὶ τὸν ἀντίπαλον δεήθητι. id est: *Munus Nicomediæ præbuit die suo natali: in quo ferunt victum quempiam è gladiatoribus supplicasse Antonino vti seruaretur. illum respondisse, Abi & * aduersario tuo supplica.* Nam Antoninus ibi Editor. Quanquam reuerà Imperatori, cùm præsens, semper ius liberandi. Quinimò & solo * superuentu suo: nisi fallunt me Ouidij verba, de Ponto:

** Atqui aduersario nullum seruandi ius. Ideò re ipsa negantis hoc responsum.*

** Ad exemplum credo Vestalium quæ casu obuiæ protollebant noxiorum pœnam.*

Cæsaris aduentu, tutâ gladiator arenâ
Exit, & auxilium non leue vultus habet.

Hæc liberatio, Missio dicta. Non enim audio viros eruditos, qui cum Rude confundunt. Errare eos scio totâ viâ. Missio ad victos pertinebat: Rudis ad victores. Illius effectus, vt ab imminenti periculo, & in eum diem dumtaxat liberarentur: huius, vt ætatem. Martialis: *Nuper cum Myrino peteretur missio læso.* mittebantur ergo læsi. Itaque sine missione dare gladiatores, & sine missione pugna, non aliud, quàm ad certam mortem dari, nisi vincas: ius non esse, vulneratos supplicésque liberandi. Satis clarè vim eius verbi expressit Liuius de Perseo, lib. XLI. *Deinde sæpius gladiatores dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam.* & Florus de pugnâ cum Spartaco: *Tandem eruptione factâ, dignam viris obiêre mortem, &, quod sub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est.* Nec video quid iis locis possit opponi. nō item quid huic Senecæ: *Abscißâ missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur.* Non enim certè hîc de Rude. & Senecæ mentem satis illustrarunt sub Caio quinque

Quid Missio propriè.

Discrimen inter eam & Rudem.

Sine missione dare gladiatores.

que retiarij, qui totidem secutoribus succubuerant: cumque iuberentur occidi (id est, abscissâ missione) vnus resumptâ fuscinâ omnes victores interemit. Hinc illud Augusti decretum, qui *Gladiatores sine missione edi prohibuit.* ait Tranquillus cap. XLV. Clementer. quoniam reperti saeui munerarij, qui omnes dabant in certam mortem, Qualem fuisse credimus Domitium auum Neronis, qui *Munus gladiatorium edidit* (verba Suetonij sunt, Neronis cap. IIII.) *tantâ saeuitiâ, vt necesse fuerit Augusto clam frustrà monitum edicto coërcere.* Et suspicer hoc ipsum edictum esse, quo vetiti dare sine missione. De hac missione Quinctilianus in Gladiatore: *Quas ego illius preces? quàm pertinaces lacrimas? quàm miserabilem obtestationem vidi? nemo vnquam sic rogauit missionem.* Idem: *Nec difficilem tamen sub illo praesertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator vincere.* Ad hanc etiam refero, non ad militarem, varie & decenter translata scriptorum loca, vt Senecae: *Quid porrò prodest paucos annos vel dies lucrifacere? sine missione nascimur.* Apuleij lib. II. vbi nequissima feminarum, *Hodierna pugna,* inquit, *non habet missionem.* & in simili nequitiâ illud Petronij: *Donec Quartilla balleniatiam tenens, virgam, altéque succinctâ, iussit infelicibus dari missionem.* Eiusdem: *Iubibuit que Tryphaena tam grande facinus, non dissimulatâ missione.* Sed inprimis elegans Martialis epigramma, quod in Catalectis vulgauit Ios. Scaliger, antea publicè non visum: quod totum subiicio libens illustrandae huic rei.

Vetuit id Augustus.

Translata ea dictio ad res alias.

Cùm traheret Priscus, traheret certamina Verus,
Esset & aequalis Mars vtriusque diu:

Missio

81

Missio sæpe viris magno clamore petita est.
Sed Cæsar legi paruit ipse suæ.
Lex erat, ad digitum positam concurrere palmam.* * posita conc. palma.
Quod licuit; lances, donaque sæpe dedit.
Inuentus tamen est finis discriminis æqui.
Pugnauêre pares: succubuêre pares.
Misit vtrisque rudes, & palmas Cæsar vtrisque.
Hoc pretium virtus ingeniosa tulit.
Contigit hoc nullo, nisi te, sub Principe, Cæsar:
Cùm duo pugnarent, victor vterque fuit.

Vbi tamen quid sit, *ad digitum concurrere*, capio potius quàm explano.

CAPVT XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebantur prostrati: qui non vno ictu interficiebantur. Manum mittebant in vulnus. Postremò Libitina in Amphitheatris.

POPVLI ergo, vt videtis, in arena præcipuum ius: & ad eius volūtatem Domini plerumq. se conformabant. Intercedebat pro victis læsisque. Seneca de Tranquillitate lib. II. *Quæris quid inter duos intersit? quod inter gladiatores fortissimos: quorum alter premit vulnus, & constat in gradu: alter respiciens ad clamantem populum significat nihil esse, & intercedi non patitur.* Interfici iubebat idem. Signum, conuersus pollex. Iuuenalis: *Populus intercedebat.* *Idem occidi iubebat. Pollicem vertere.*

Munera nunc edunt & verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

T Pruden-

Prudentius, de Vestalibus:

——consurgit ad ictus
Et quoties victor ferrum iugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectúsque iacentis
Virgo modesta iubet conuerso pollice rumpi.

Poëta vetus ἀνώνυμος:

Sperat & in saua victus gladiator arena,
Sit licet infesto pollice turba minax.

Hoc Tranquillus dixit, infestis spectatoribus dimicare, in Iulio cap. XXVI. *Gladiatores notos, sicubi infestis spectatoribus dimicarent, vi rapiendos seruandósque mandabat.* Caussa huic maleuolæ notæ à contrario prouerbio in fauore pollices premendi. quod apud Plinium Horatiúmque. Ceterùm in quos fauor populi, in quos odium inclinare solitum: discite ab his exemplis. Cicero pro Milone: *Etenim si in gladiatoriis pugnis timidos & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsos morti offerētes, seruari cupimus.* Seneca de Irâ lib. I. *Quid gladiatoribus quare populus irascitur, & tam iniquè vt iniuriam putet quòd non libenter pereunt? contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur.* Et bene furorem hunc Quiritium tangit Lactantius lib. VI. *Quæro nunc an possint pij & iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecantes, non tantùm patiuntur occidi, sed efflagitant. Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter è duobus alter occisus est.* Exhorruimus in hac commemoratione, & Heu sæuitiam! inquit Duza: supra fidem meam, nisi fidos dares auctores. Certa Duza res, inquam ego.

Pollices premere.

Audacia & constantia gladiatorum accepta populo.

Ignauia, odio.

ego. sed meo voto, Vtinam illi Busirides omnes vnū oculum habuissent! Sed nos spectemus etiam. Dic Victor. Iterumque Victor: Post hæc ergo, inquit, suffragia vulgi, si alba quidem fauénsque sententia, miser ille mittebatur, sed in eum diem aut id Munus dumtaxat, vt censeo. sin funesta; boni gladiatoris erat decumbere, & libenter fortiterq. recipere ferrum. Id enim imperabatur, Recipe ferrum. Cicero pro Sextio: *Ipsum verò quid accusas? num defuit gladiis? num repugnauit? num, vt gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?* Iis verbis subiecta vis; vt iugulum vltrò præberent, nė membra contraherent, ne manum opponerent. Mira firmitas, si in re bonâ seriaque. Seneca epistolâ XXX. *Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator totâ pugnâ timidissimus, iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat.* Cicero prorsus graphicè totam rem depinxit in Tusculanâ secundâ: *Quis mediocris gladiator non modò stetit, verumetiam decubuit turpiter? quis cùm decubuisset, ferrum iussus recipere, collum contraxit?* Seneca iterum, De Tranquillitate: *Fortuna illa quæ ludos sibi facit, quo, inquit, te seruem malum & trepidum animal? eò magis confodieris & conuulneraberis, quia nescis præbere iugulum. Viues tutius & morieris expeditius, qui ferrum non subductâ ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis.* Pertinet huc apud eumdem Tullium pro Roscio, C. Fimbriæ impotens responsum, Scæuulam accusantis *quòd non totum ferrum corpore recepisset.* Et allusit poëta magnus:

Sic loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem.

Recipere ferrum.

Etiam Prudentius:

Ferrum in papillas omne recepero.

Miserabiles famosi gladiatores. Et tamen misericordia (si ita placet) admixta his sceleribus, siquis caderet gladiator famosus. Statius, de leone:

——quòd te populúsque patrésque,
Ceu notus caderes tristi gladiator arenâ,
Ingemuêre mori.

Imò & quidam quasi mitiores, auertebant se à vulneribus. Quinctilianus Declam. CCLXXXIX. *Multi se à gladiatorum vulneribus auertunt: & quamquam nemo dubitet illud spectaculum esse in parte pœnarum, tamen nequissimorum quoque hominum suprema pericula habent suam gratiam.* *Iterabant ictus.* At illud feritatis inauditæ, quod Lactantij ipsis verbis ponam: *Quinetiam*, inquit, *percussos iacentésque repeti iubent, & cadauera ictibus dissipari: nequis illos simulatâ morte deludat.* Et éstne super alius ad *Manum in vulnus mittebant.* sæuitiam gradus? Est. Nam & manum mittebant in vulnus, & sanguine velut se proluebant. Colligo ex Lampridij Commodo: qui omen sibi ante mortem, vt ait, nō leue fecit. *Nam cùm in gladiatoris occisi vulnus manum misisset, ad caput sibi detersit.* Illud scilicet prodigio habitum, non quòd manum cruentasset (ex more enim:) sed quòd capiti suo admouisset. quasi *Bibebant sanguinem.* precatus sibi suóque capiti eadem. Sed nec defuisse è populo scite, qui gladiatorum sanguinem ex ipso vulneris hiatu biberent, calidum adhuc spirantéque. contra morbum, fateor: sed iustâ * Plinij detestatione, *cùm plagis ne ferarum quidem admoueri ora fas sit humana.* Non ergo iniuriâ in hanc feralē arenam illata,

* lib. XXVIII. cap. 1.

vnà cum reliquo apparatu, Libitinæ instrumenta. vt esset videlicet, quò mortui subitò efferrentur. Quinctilianus clarè notat: *Sonabant clangore ferali tubæ, illatísque Libitinæ thoris ducebatur funus ante mortem.* Nec Plinium aliter audietis lib. XXXVII. cap. III. vbi de gladiatorio munere Neronis: *Arma verò & Libitina, totúsque vnius diei apparatus è succino.* Ab hac re certa porta in Amphitheatro, quæ Libitinensis dicta. Lampridius in Commodo: *Galea eius bis per portam Libitinensem elata est.* Dio de eadem re: *καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τὸ κράνος αὐτοῦ κατὰ τὰς πύλας, καθ' ἃς οἱ τελευτῶντες ἐκφέρονται, ἐξεκομίσθη:* id est, *Et quòd vltima spectaculorum die, galea eius per eam portam quâ mortui efferri solent, elata est.* Ex his videtis, opinor, satis, quanta ista crudelitas; & quàm iure Prouerbij vicem scripserit Posidippus Comicus apud Athenæum:

Libitina in Amphitheatro. 83

Plinius explicatus.

Porta Libitinensis.

* *Τῶν μονομαχούντων ἐσμὲν ἀθλιώτεροι.*

* *Nos miseriores gladiatoribus sumus.*

CAPVT XXIII.

Præmia victorum, palma, & pecunia: item Rudis. Discrimen inter Rudem & Pilleum: Arma ad Herculis.

INTERFATVS hîc ego, Parce oculis, inquam, istis Victor. non enim vltrà possum sine lacrimis. Lupi, non homines; quique edere sustinuerunt, quique spectare. Macte Constantine, qui sustulisti. Da te etiam paullulùm, inquit Victor. iam ad exodium perducta res: & pugna certè pugnata est. Venio ad ea quæ post pugnam. Præmia dico, & Rudem. Præmia? inquam ego. quid? vtrúmne istis paricidis? Istis, inquit. Augustinum audi tecum indignantem libro

III. De ciuit. cap. XIIII. *Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipsi: habet præmia laudis & illa crudelitas.* &c. quidem præmium victori duplex, Palma & Pecunia. De palmâ Suetonius Caio: *Myrmillonem ferreâ ficâ confodit, & more victorum cum palma discurrit.* Lampridius in Commodo: *Tantum palmarum gladiatoriarum confecerat, vt mille contingeret.* Cicero pro Roscio: *Plurimarum palmarum nobilis ac vetus gladiator.* & ibidem: *Multas eius esse infames palmas, hanc primam lemniscatam quæ Romæ deferatur.* Iisdem & pecunia data. Suetonius in Claudio, de subito gladiatorio munere loquens: *Nec vllo spectaculi genere communior* (ego verò legerim, *comior*: vt comitatem Claudij prædicet) *aut remissior erat: adeò vt oblatos victoribus aureos, prolataq; sinistrâ manu, pariter cum vulgo voce digitísque numeraret.* Iuuenalis Satyrâ VII.

Palma gladiatorum.

Pecunia itē.

Suetonius correctus.

Accipe victori populus quod postulat aurum.

Quæ donationes effusè creuerant, & coërcendæ à Principibus sæpe. Sed & vltra legitima præmia, corollaria adiiciebantur, exemplo à scenâ. Suetonius Augusto: *Corollaria & præmia alienis quoque muneribus & ludis & grandia & crebra de suo offerebat.* Superest de Rude: cuius mentio iucunda mihi.* Hanc indulgebant gladiatoribus veteranis, quasi magisterij signũ: aut etiam nouis, in nouo aliquo & strenuo facto. Idque populo impetrante. Quinctil. *Quidam vt patrem sepeliret, se auctorauit; sed die muneris productus, sub titulo caussæ, rudem postulante populo accepit.* Hanc gladiator (si tamen vera & germana Acronis in Horatium nota) *stans ad crepidinem Circi sub circulo Amphitheatri*

Rude donare.
Rudem è ferulâ: de quâ lib. I. cap.

Acronis ambigua adsertio.

theatri à populo petere & impetrare solebat. Dabat eam, vt videtur, Editor, vel Lanista etiam ipse. Calpurnius Declam. L. in Themate: *Redemit eum Lanista, & rudem ei in arenâ dedit.* Sed tamen, vt dixi, populi arbitrio aut postulatione. quod etiam in aliis præmiis obtinuit. Lactantius: *Non potest esse immunis à sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori & fauit & præmium postulauit.* At Rudis mentio apud omnes scriptores crebra: eius effectus, liberatio ab arenâ. Quod tamen distinctè intelligetis, aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim, (vt Duza hîc prædixit) liberi erant siue Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant. Ij donati rude, redibant in veterem prorsus libertatem, nullo vltrà vinculo seruitutis. Exemplum in Opilio Macrino, de quo Capitolinus: *Plerique gladiatoriam pugnam eum exhibuisse dixerunt. & accepta rudi, ad Africam isse, venatorem primò post etiam tabellionem fuisse, deinde aduocatum fisci.* Alij è gladiatoribus, conditione serui. Hi donati rude, non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat à pugnâ. Lanistæ deinceps próue lanistis erant. doctores tironum, & batuebát, non pugnabant. Ideò tuta rudis Ouidio dicta:

Tutaque, deposito poscitur ense, rudis.

Quòd si libertatem etiam impetrarent. mos erat, vti pillearentur, id est,* pillei impositione liberi iudicarentur. Itaque Tertullianus bene Rudem à Pilleo seiunxit: *Et qui insigniori cuique homicidæ leonem poscit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pilleum præmium conferat.* Quæ tamen præmia ne temerè conferrentur. cautum

Discrimen in datâ rude, pro personis.

Auctorati, statim & plenè liberi.

Serui, non item.

Sed pilleo imposito iis opus.

** Exemplo scilicet reliquorum seruorum.*

tur. cautum

Qui damnati in ludum, non temerè liberati.

tur: cautum est quid in noxiis damnatisque seruaretur. Tempus rudi, tempus pilleo præscriptum. Quod è solo Fragmento Vlpiani nobis innotuit, vulgato à doctissimo I C. Pythœo. *Est autē differentia, inquit, inter eos qui ad gladium & eos qui ad ludum damnantur. Nam ad gladium damnati, confestim consumuntur, vel certè intra annum debent consumi. Enimuerò qui in ludum damnantur, non vtique consumuntur, sed etiam pilleari & rudem accipere possunt post interuallum. Siquidem post quinquennium pilleari: post triennium autem rudem induere iis permittitur.* Vbi vel ex interuallo temporis vides pilleum rude meliorem. Qui donati rude, Rudiarij dicti; Tranquillus Tiberij cap. VII. *Munus gladiatorium dedit, rudiariis quoque quibusdam reuocatis auctoramento centum millium.* Ex quo pronum colligere, non depugnasse vltrà rudiarios, nisi pretio aut sponte inductos. Horatij versus totum hunc ritum satis aperiunt, Ad Mæcenatem suum:

Rudiarij gladiatores.

Spectatum satis & donatum iam rude, quæris
Mæcenas iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem est ætas, non mens. Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro.

Mos arma consecrandi Herculi.

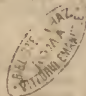
E quibus postremis admoniti um etiam hoc volo: morem fuisse, vti gladiatores emeriti arma sua suspenderent ad Herculis, sacra videlicet eiusmodi gymnasiorum deo. Nam & athletis & gladiatoribus Herculem præesse putabatur: qui facta eius scilicet & robur æmularentur. De athletis, lapis Græcus Romæ indicat, in quo aliquoties nominantur οἱ περὶ τὸν Ἡρακλέα ἀθληταὶ: id est, *Herculanei athletæ.* Varro: *Ex*

Hercules Athletis gladiatoribusque præses.

his atque huiusmodi institutus vel ad Herculis athletæ facti erant. De gladiatoribus, præter Horatium Commodus ille testis, qui Herculem dici se voluit, imò pingi, fingi: quia gladiator. Igitur vt in Circo, Neptuni: in theatro, Veneris: sic in Amphitheatro, Herculis ædes vulgò. Vitruuius indicat clarè lib. I. admonens exstruendam ædem *Herculi, vbi gymnasia aut amphitheatra non sunt, in Circo.*

Eius templū vulgò in Amphitheatris.

85

CAPVT XXIIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. item sponsiones. Principum ipsorum crudus fauor.

DIXIN' omnia, Lipsi? an est quod me fugit? fugit etiam: Nam de factionibus spōsionibusq. in Arenâ, dignum notâ. Vilissimæ enim animæ addictæ his ludis & velut consecratæ, in partes diducebantur, & magno studio huic generi gladiatorum fauebant aut illi. Atque vt in Circo, alius in Venetum pannum, alius in Prasinū pronus: sic in Amphitheatro, hic in Thracum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Antoninus Imp. in vitâ suâ: *παρὰ τῶ τροφέως, τὸ μήτε πρασιανὸς, μήτε βενετιανὸς, μήτε παλμυλάριος ἢ σκυτάριος γενέσθαι* : id est, *Ab educatore suo, non Prasianus, non Venetianus, non Parmularius, aut Secutorius factus.* Parmularij videlicet fautores Thracum dicti, quia parmæ fauebant: & simili modo, Secutoriani. Martialis:

Studia & factiones in Arenâ.

Parmularij.

Secutoriani.

Vincenti parmæ cùm sua turba fauet.

Apud Arrianum Epictetus & explicat hunc morem & coërcet lib. III. Dissertationum, cap. IIII. quem

 videte.

Sponsiones pro victoriâ. videte. Sed & ſponſiones interponebantur vulgò, vter vinceret. Ouidius I. de Arte:

Hos aditus Circúſque nouo præbebit amori:
Sparſaque ſollicito triſtis arena foro.
Illâ ſæpe puer Veneris pugnauit arenâ:
Et qui ſpectauit vulnera vulnus habet.
Dum loquitur, tangitque manum, poſcitque libellum,
Et quærit, poſito pignore, vincat vter:
Saucius ingemuit, telúmque volatile ſenſit,
Et pars ſpectati vulneris ipſe fuit.

Principes imbuit hoc fauore aut odio. Et vulgus hæc tantùm? Principes imò ipſi. Titus Imp. *ſtudium armaturæ Thracum præ ſe ferens, ſæpe cum populo & voce & geſtu, vt fautor, cauillatus eſt;* ait Suetonius in Tito cap. VIII. Quo loco non luſcitioſus *Adſerta Suetonij lectio.* ſed cæcus Glareanus, qui reſcribendum contendit, *non vt fautor,* additâ negatione. Sed ego, vóſque, capimus. Domitianus contrà, in hoc quoque diſſidens à fratre, myrmillonibus fautor. Nec ſimplex hic fauor, & in re ludicrâ, ludus: in iram, inimicitiam erumpebat, imò cædem. Domitianus *Patrem familias, quòd* *Cauſſa mortis hic fauor.* *Thracem myrmilloni parem, munerario imparem dixerat, detractum è ſpectaculis in arenam, canibus obiecit, cum hoc titulo, Impiè locutus parmularius,* vt verba Suetonij ſunt *Suetonius explicatus.* Domitiani cap. X. Hoc volebat ſcilicet ille ciuis, Thracem reſiſtere myrmilloni poſſe, cui viribus par: non poſſe Editori (ipſi nempe Domitiano) à quo premebatur. Hoc dictum luit ſanguine ſuo miſer. Appoſitè & apertè hanc ſæuitiam tetigit Plinius in Laudatione Traiani: *Nemo ſpectator ſpectaculum factus, miſeras voluptates vnco & ignibus expiauit. Demens* ille* *Domitianum tangit.*

veríque

verique honoris ignarus, qui crimina maiestatis in arenâ colligebat, & se despici ac contemni, nisi etiam gladiatores eius veneraremur, sibi maledici in illis, suam diuinitatem, suum numen violari interpretabatur: cùm se idem, quod deos: gladiatores, quod se putabat. At tu Cæsar quàm pulchrum spectaculum pro illo nobis execrabili reddidisti? Vidimus delatorum iudicium, quasi grassatorum, quasi latronum. non solitudinem illi nouiter (moneo legendum abiunctis litteris, *non iter) sed templum, sed forum insederant*, &c. Et sanè etiam ante Domitianum hæc factitata: ex his Senecæ verbis, lib. I. de Clementiâ, cap. XXVI. *Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet, inquit, magnâ impensâ & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet?* *Plinius correctus.*

CAPVT XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici possit. Solitos dari sub belli tempus. In fine mos de reliquiis vini.

SED ego abiungo fessus. & dicite seriò, nónne etiam vobis

Lumbi sedendo, oculique spectando dolent?

Non mihi, ait Lernutius. Pulchri isti & oblectantes ludi. Ego ad eum adducto vultu, Quod verbum te fugit? inquam. Ex imo pectore id dicis, an è labris? Ex pectore, inquit: atque adeò addo vtiles fuisse, non solùm oblectantes. Nec vultu isto me terrueris. de Romanis loquor, non de nobis: de noxiorum cæde, non de innocentum. Et dic, sodes, tu: gentem natam *Pro gladiatoribus aliquid.*

 ad arma,

Bellicum esse spectaculum.

ad arma, & in armis, cui fatum, vi domare orbem: miraris in remiſſionibus ludicríſque ipſis prætuliſſe

Meditationem fortitudinis.

arma? ſanguinē oculis vſurpaſſe & cædem?. Ego verò à legiſlatoribus multas meditationes gymnaſiaq. inſtituta ſcio ad fortitudinem: nullum efficacius illo. Lacedæmonij pueros ad aram cædunt, ſanguinem eliciunt: tu homo miſericors, ſi interuenias, credo, plores. At palæſtram eam fortitudinis patientiæque Lycurgus cenſuit. Atque illi in liberis innoxiíſque corporibus ſæuitiâ eâ vſi: Romanis, quos ſcelera ſua lexque damnarant, non licuit interficere animaduerſioni pariter & exemplo? At enim delectati eâ cæde

Voluptatem ſpectantium, acceſſionem eſſe, non finē.

fuerunt. Fateor, ſed non is finis. Non delectare, ſed confirmare eo ſpectaculo mentem oculóſque voluerunt: & viuis præſentibúſque exemplis monere *Fortiter agere, fortiter pati.* Acceſſit tamen trepida quædam voluptas. quid mirum? Apud noſipſos, qui re-

Cupiditas humana videndi ſanguinis.

ligione & more arcemur ab laniena, in hanc partem ſcilicet non peccatur. Prœliorum igitur ſermo ſit: quotuſquiſque erit, qui non è ſpeculâ aliquâ videre optet pugnantium morientiumque ſtragem? Lege in reum agatur: quis non relictis rebus in forum accurret, vt ſtrictum carnificis gladium videat, & vnius miſeri purpuream ceruicem? Ita eſt. queri libet de peruerſitate naturæ. Hominem naſcentem videre non capimur: capimur præter fatum morientem. Sed Romanis, vt dixi, qui primi ludicri auctores, non is ſcopus: militiam modò & fortitudinem ſpectarunt. Cicero bene Tuſculana ſecunda: *Crudele gladiatorum ſpectaculum & inhumanum nonnullis videri ſolet.*

Ad mortis contemptum facere.

& haud

87

& haud scio an ita sit, vt nunc sit: cùm verò sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina. Et Plinius in Panegyrico: *Visum est spectaculum inde non eneruè nec fluxum, nec quod animos virorum molliret ac frangeret: sed quod ad pulchra vulnera, contemptumque mortis accenderet, cùm in seruorum etiam noxiorumq. corporibus amor laudis & cupido victoriæ cerneretur.* Itaque dabant plerumque gladiatores, ituri ad bella. Spartianus in Seuero: *Profectus dehinc ad bellum Parthicum est, edito munere gladiatorio.* Et satis multis verbis Capitolinus in vitâ Maximi & Balbini: *Vnde autem mos tractus sit vt proficiscentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & venatus darent; breuiter dicendum est. Multi dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hostes factam, vt ciuium sanguine litato specie pugnarum se Nemesis, id est vis quædam fortunæ satiaret. Alij hoc litteris tradunt, quod verisimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuisse pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter se* * *cohortes,* (emendandum censeo, *nudos inter se coörtos,*) *ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut sanguinem pertimescerent.* Atque hæc satis, vt opinor, ad excusandum publicum morem: quem tamen ipsum priuatim si spectas, quid? non tu, Lipsi, momentum aliquod habuisse censes ad virtutem? Magnum. Tempora nostra, nósque ipsos videamus. Opidum ecce vnum alterúmue captum, direptum est, tumultus circa nos, non in nobis: & tamen concidimus, ac turbamur. Vbi robur? vbi tot per annos meditata sapientiæ studia? vbi ille animus qui possit

Ideò dari solent tempore belli.

* *Atqui non per cohortes pugnabant vulgò.*

Capitolinus correctus.

Potuisse etiã priuatim esse vtile id ludicrum.

Exhortatio ad constantiam.

 dicere,

dicere, *Si fractus illabatur orbis?* Ignaue miles, sequere me non in philosophicum, sed in hunc pugnatorium ludum. Vides tu illum gladiatorem? illum barbatum? illum perditum? fortiter occumbit: iugulum præbet: ferrum attemperat sibiipsi. Tu degener, rem non trahis in exemplum? non tecum sic loquere? Homullus ille sine litteris, sine disciplinâ, mortem contemnere potest, extremum rerum humanarum: exsilium ego & mutationem loci formido. Ille sanguinem amittit alacer: ego si ager aut resculæ meæ mihi eripiantur, plorem. Ceruorum videlicet similis, quibus vt frustra ingẽtia cornua, cùm desit animus, sic mihi hæc litterarum tela nescio vti. Desierat Lernutius. & parabam respondere ego: sed Duza interpellans, Ne nũc reciproca Lipsi, inquit, hanc serram. Diei tempus vides? contenebrauit. Certè video, inquam: eamus. Et iam surgere nitebamur, sed capite quassanti Lernutius, Non ita, non ita, inquit. non dimitto. Quid? inquam, etiam Caligulam imitabere, & inclusos necabis in hoc Circo? Prorsus, inquit. aut vos bellaria hæc tangite, ne adposita frustrà. Vin' tu, Lipsi, de hoc cannarum melle? Sacchar appellarunt Arabes. Certè conuenit tibi homini tam miti & tam molli. Ego renui: &, non capio, inquam, ab hoc Falaride. Apud Anthropophagos nasci debuisti tu. non spectasses solùm, credo, sanguinem, sed gustasses. Pax! bona verba, ait Lernutius. & in fermento es? exiurabo potiùs, me priora illa dixisse per iocum. Vinum hoc à me cape. Cyathumque porrexit, quem ego vix summo ore delibans puero tradidi, & bibere

iuſſi. Non tulit Lemutius: & quæ hæc res? inquit. Proba & antiqua, inquam. Ita receptum, vt in fine menſæ, puero qui à poculis, reliquias darent vini. Imò religio quædam in illo. Athenæus libro extremo: Ἔθος δὲ ἦν ἀναστᾶσι τοῦ δείπνου, καὶ σπείσασι, τὸ λοιπὸν τοῦ ἀκράτου τῷ διδόντι παιδὶ ἐκπιεῖν δίδοσθαι. Id eſt: *Mos erat vt cùm ſurgerent à menſâ, cumque libaſſent, vini reliquum puero illi darent qui bibere miniſtraſſet.* Dixi, & ſurrexi. ſed Victor ad nos, Amici, inquit, cras nempe apud me eritis. Hem! inquit Duza. cras iterum ad conuiuium? Hæc erit profectò, vt Græci dicunt, νυμφίου βίος. Tamen, ſi Pighius hic vult; me, Victor, vince. Sint ſanè hæc tertia legitima Saturnalia, inquit Pighius. Veniemus. Dictum ſimul, abitúmque.

Reliquiæ vini pincernæ puero datæ, ritu priſco.

FINIS.

IMAGINES QVÆ SEQVVNTVR, ORDINE LITERARVM REFERENDÆ

rendæ ad sua capita siue potiùs paginas (si cui tamen erunt tanti:) hoc modo. Refer

Figuram { *De Gladiatoribus in Comitio, ad pag.* 21. *& seq.*
De Bustuariis Gladiatoribus, ad pag. 29. *& seq.*

Figuram signatam	A	*ad pag.*	89.
	B	*ad pag.*	90.
	C	*ad pag.*	103.
	D	*ad pag.*	108.
	E	*ad pag.*	112.
	F	*ad pag.*	113.
	G	*ad pag.*	115.
	H	*ad pag.*	*eandem.*
	I	*ad pag.*	*eandem.*
	K	*ad pag.*	122.
	L	*ad pag.*	124.
	M	*ad pag.*	125.

Figuram { *In quâ Pompa, & prælusiones refer ad pag.* 131. *& seq.*
Et illam in quâ pugnæ ipsius descriptio, ad pag. 141.

INDEX CAPITVM QVÆ LIBRO PRIMO.

QVÆ LIBRO II.

solemne gladiatorum iuramentum.

CAP. VI.

Facta fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum insertæ. De Orientalium parcimonia, vel abstinentia potius, in potu. De nuncijs litterisque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

CAP. VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum, & discrimine. De Secutoribus primo: caussa nominis: ratione pugnandi, & armis.

CAP. VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. descriptio pugnæ, & armorum. & cum quo commissus.

CAP. IX.

De Thrace: vnde, & quando arti. de armis eorum, & præsertim accuratè de Sica.

CAP. X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuenta, ipsi è Gallia petiti. Arma eorum & compositio.

CAP. XI.

De Hoplomacho & Samnite: qui fortaßis iidem. Samnitum origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

CAP. XII.

De Essedariis, deque Andabatis, & de vtriusque ratione pugnandi.

CAP. XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachari, Laquearij. item ostensum confundi interdum dicta nomina à poëtis, sæpe à litteratoribus semidoctis. Artemidori caput descriptum ad lucem.

CAP. XIV.

Pausa aliqua iterum. intereà de Supposititiis dictum. deque sorte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potius gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

CAP. XV.

Meridiani, non inter veros legitimosque gladiatores: sine armis, sine arte feriundi.

CAP. XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscales siue Cæsariani. Postulaticij. Cateruarij. Consummati. Ordinarij. Caussa omnes nominum explicatæ.

CAP.

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Calamitas

93

94

Spoliarium,

95

96

FINIS.

PRIVILEGII CÆSAREI SVMMA.

MAXIMILIANI II. Romanorum Imperatoris semper Augusti, publico edicto cautum & sancitum est, ne quis cuiuscunq. status, gradus, ordinis, aut cōditionis fuerit, quacunque sacri Romani Imperij & ditionis eius fines patent, quæcunque probatorum auctorum opera, quotquot vel hactenus nondum impressa, vel ab alijs quidē impressa, nouis autem deinceps scholijs, annotationibus aut commentarijs aucta & illustrata, Christophorus Plantinus ciuis & typographus Antuerpiensis primus typis procuderit, intra proximum sexennium à prima cuiusque operis aut voluminis editione, vllo pacto eiusdem vel diuersi characteris forma excudat, aut excusa ab alijs, intra eiusdē Maximiliani & Imperij fines vendenda importet, seu quouis modo distrahat manifestè vel occultè, sub pœna decem Marcharum auri puri: quarum dimidia fisco Imperiali fraudis vindici, residua verò pars prænominato Plantino cedat, præter librorum ad imitationem impressorum amissionem: quos idem Plantinus vbicunque locorum nactus fuerit, per se, vel suos, adiumento Magistratus loci, vel citra, propria auctoritate sibi vindicare, inque suam potestatem redigere poterit. In cuius rei fidem ipsi Edicto manu subscripsit, & sigillum apponi iussit Cæsarea Maiestas. Datum in ciuitate Viennæ Austriæ, die vigesima prima mensis Februarij, anno Domini M. D. LXV.

Subsig.

Maximilianus,

Ad mandatum sacræ
Cæs. M. proprium

Haller.

PRIVILEGIVM GALLIARVM REGIS.

CAVTVM HENRICI III. *Galliarum Regis Priuilegio, ne quis in omni eius regno libros totos, aut in parte, quoscunque Christophorus Plantinus aut nouos excuderit, aut veteres, sed correctos siue illustratos, aut adnotatos, eosce iterum excudat, excudi faciat, aut excusos vendat. idq́ intra sexennium à cuiusque libri editione. Id autem hoc fine, vt ne idem Plantinus, laborum suorum, sumptuumq́ meritissimo fructu priuetur, cogaturq́ tandem intermittere aut omittere laudabile suum munus, cum detrimento reipub. litterariæ, & doctorum. Qui contrà fecerit, sciat paratam librorum confiscationem, aliasq́ pœnas siue mulctas, quæ Regijs Edictis continentur. Cum lege tamen, ne ijdem libri quicquam contineant, quod vel Religioni Catholicæ Apostolicæ Romanæ, vel huius Regni Statui aduersetur. Atque huius Edicti exemplar cùm fronti aut calci cuiusque operis apponetur, nullus typographorum siue bibliopolarum vllam ignorantiæ caussam prætexat. Datum Fontisbellaqua, quinta Augusti* M. D. LXXXII.

Signat.

Per Regem

De Neufuille.

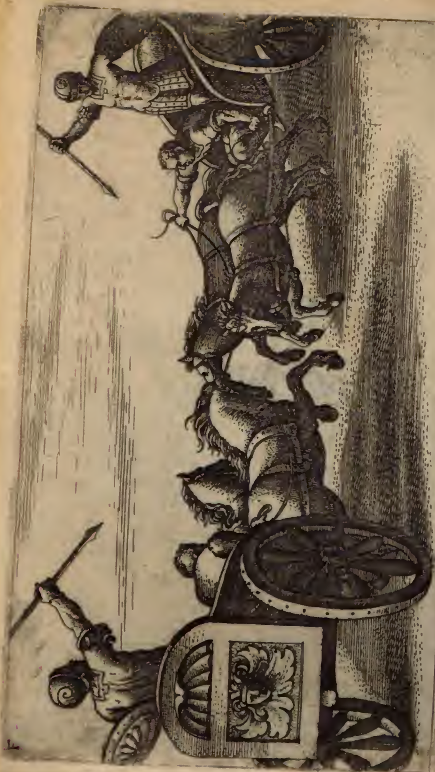

B

C

1

M

